

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anja Korošec

**Razvoj poročevalskega stila in žanrov v Slovincu in Slovenskem narodu po
letu 1900**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anja Korošec

Mentor: izr. prof. dr. Monika Kalin Golob

**Razvoj poročevalskega stila in žanrov v Slovincu in Slovenskem narodu po
letu 1900**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Hvala vsem mojim – brez vas mi ne bi uspelo!

Razvoj poročevalskega stila in žanrov v Slovenecu in Slovenskem narodu po letu 1900

Po letu 1900 so se v prvih slovenskih dnevnikih Slovenecu in Slovenskem narodu dokončno izoblikovala tipična jezikovna sredstva, ki so značilna za poročevalstvo.

Začeli so se razvijati naslovje in žanri. Komentar se je ločil od poročila, naslovje je postalo razčlenjeno na nadnaslov, veliki naslov in podnaslovni sklop.

Izoblikovanje novinarskega jezika in njegovih tipičnih oblik je povezano tudi z razvojem knjižnega jezika, ki je dobil slovnična in pravopisna pravila. Razvila se je ideja, da je publicistični jezik glede na funkcijsko zvrst poseben v svojem namenu, uporabi in funkciji. Prevzemanje germanizmov je zamenjala želja po izpolnjevanju jezika s srbohrvatizmi, do katerih pa je večina avtorjev zasedla stališče zmerne purizma in v jezik sprejela tujke, tudi če ni bilo poimenovalne potrebe.

Slovenec in Slovenski narod sta bila zgledno urejena in zgrajena dnevnika, ki sta ustvarila dobro osnovo za nadaljni razvoj slovenskega dnevniškega tiska.

Ključne besede: časnikarski jezik, Slovenec, Slovenski narod, zgodovina, poročevalski stil.

The development of the report style and genres in newspapers Slovenec and Slovenski narod after 1900

After 1900 the typical linguistic means in the first Slovene daily newspapers have already been formed. Headings and genres also started to develop. Comments differed from reports, headings became made of three parts: superscription, main heading and subtitle.

The formation of journalistic language and its typical forms is connected to the development of the Slovene literary language where the main grammatical and spelling standards have already existed. Journalistic language was understood as specific language with special functions, usage and purpose. Instead of Germanism, the authors started to use Serbo-Croatian words, and turn to moderate purism. They accepted new words, even though there was no need for that.

Slovenec in Slovenski narod represented the foundations for the further development of the Slovene daily press.

Key words: journalistic language, Slovenec, Slovenski Narod, genre history, report style.

Kazalo vsebine

1 UVOD	8
2 ZGODOVINSKI DOGODKI IN RAZVOJ V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA	10
2.1 STRANKARSKO ŽIVLJENJE NA SLOVENSKEM IN MEDSEBOJNO IDEJNO NASPROTOVANJE PREK ČASOPISOV	12
3 SLOVENSKI DNEVNIKI NA ZAČETKU 20. STOLETJA	14
3.1 SLOVENSKI NAROD	14
3.2 SLOVENEK	15
3.3 RAZVOJNA OBDOBJA SLOVENCA IN SLOVENSKEGA NARODA OD LETA 1900 DO LETA 1945	16
4 OBLIKOVNE ZNAČILNOSTI SLOVENSKEGA NARODA IN SLOVENCA	20
4.1 OBSEG ČASOPISOV	21
4.2 ZGRADBA	22
5 VSEBINSKE ZNAČILNOSTI V SLOVENSKEM NARODU IN SLOVENCU	22
5.1 NOVINARSKA IN NENOVINARSKA BESEDILA	22
5.2 DEJAVNIKI OBJAVNE VREDNOSTI	23
5.2.1 DEJAVNIKI OBJAVNE VREDNOSTI V SLOVENSKEM NARODU IN SLOVENCU	25
5.3 RUBRIKE IN NJIHOVA VSEBINA	28
5.3.1 DNEVNE VESTI IN DNEVNE NOVICE	29
5.3.2 DOPISI IN NJIHOVO PREOBLIKOVANJE V VESTI IN POROČILA IZ RAZLIČNIH KRAJEV	31
5.3.3 OD TELEFONSKIH IN BRZOJAVANIH SPOROČIL DO TISKOVNIH AGENCIJ	33
5.3.3.1 Tiskovne agencije	34
5.4 VRSTE, ZVRSTI IN ŽANRI V SLOVENSKEM NARODU IN SLOVENCU	36
5.4.1 VRSTA, ZVRST, ŽANR	37
5.4.2 POROČEVALNA/INFORMATIVNA IN PRESOJEVALNA/INTERPRETATIVNA BESEDILA	39
5.5 MERILO OBJEKTIVNOSTI IN SUBJEKTIVNOSTI	39
5.6 ŽANRI V SLOVENCU IN SLOVENSKEM NARODU	40
5.6.1 RAZVOJ POROČILA IN VESTI: INFORMATIVNA OZ. POROČEVALNA BESEDILA V SLOVENSKEM NARODU IN SLOVENCU	44
5.6.1.1 Razvoj vesti	44
5.6.1.2 Poročilo	45
5.6.1.3 Čas v poročevalskih besedilih in razvoj časovno-prostorskega vhoda	49
5.6.2 IZ UVODNIKA V KOMENTAR: INTERPRETATIVNO BESEDILO V SLOVENSKEM NARODU IN SLOVENCU	49
5.6.3 OSTALI ŽANRI: INTERVJU, KRITIKA, REPORTAŽA, POTOPIS	52
5.6.3.1 Intervju	54
5.6.3.2 Kritika	55

5.6.3.3 Reportaža in potopis	56
6 JEZIKOVNE IN STILNE POSEBNOSTI V SLOVENSKEM NARODU IN SLOVENCU	57
6.1 NASLOVJE V SLOVENSKEM NARODU IN SLOVENCU	58
6.1.1 TEORETIČNA OPREDELITEV DELITVE NASLOVOV	58
6.1.2 RAZVOJ NASLOVJA V SLOVENSKEM NARODU IN SLOVENCU	59
6.1.2.1 Panaslovi	60
6.1.2.1.1 Razvrščanje besed	61
6.1.2.2 Rubrični naslovi	62
6.1.2.3 Mali naslovi	63
6.1.2.4 Podnaslovni sklop, nadnaslov in sinopsis	63
6.1.2.5 Oblikovanje razmerij med deli naslovja v Slovenskem narodu in Slovencu	67
6.1.2.5.1 Naslovje vezanih enot	69
6.1.2.6 Interpunkcijski naslovi	71
6.1.2.7 Funkcije naslovov	74
6.2 JEZIKOVNI RAZVOJ V SLOVENCU IN SLOVENSKEM NARODU PO LETU 1900	75
6.2.1 JEZIKOSLOVNA TRADICIJA V ZAČETKU 20. STOL.	75
6.3 JEZIK V SLOVENSKEM NARODU IN SLOVENCU	79
6.3.1 AVTOMATIZMI IN AKTUALIZMI KOT LOČEVALNA NORMA	80
6.3.2 AVTOMATIZMI IN SKLICEVALNOST	81
6.3.3 AKTUALIZMI	83
6.3.4 GERMANIZMI, SLAVIZMI IN DRUGE PREVZETE BESEDE	85
7 STOPNJA RAZVOJA SLOVENSKEGA DNEVNEGA TISKA GLEDE NA TUJE ČASOPISE	87
7.1 PRIMERJAVA Z AMERIŠKIM DNEVNIKOM NEW YORK TRIBUNE (NEW YORK HERALD)	89
7.2 PRIMERJAVA Z BRITANSKIM DNEVNIKOM THE TIMES	91
7.3 PRIMERJAVA Z AVSTRIJSKIM DNEVNIKOM WIENER ZEITUNG	2
8 ZAKLJUČEK	94
9 LITERATURA	97
10 PRILOGE	98
Priloga A: Zveza z elitnimi osebnostmi	102
Priloga B: Rubrika <i>Telefonska in brzjavna sporočila</i>	103
Priloga C: Razširjena vest	104
Priloga D: Rubrika <i>Razne stvari</i>	105

Kazalo slik

Slika 5.1: Politične novice so bile na prvi strani	26
Slika 5.2: Rubrika Dnevne vesti	29
Slika 5.3: Paul Reuter	35
Slika 7.1: Naslovnica časopisa New York Tribune	90
Slika 7.2: Vsebinska stran v časopisu The Times	92
Slika 7.3: Naslovna stran časopisa Wiener Zeitung	93

Kazalo grafov in tabel

Graf 5.1: Razmerje med poročili in vestmi z obliko obrnjene piramide in kronološkimi poročili ter vestmi	52
Graf 6.1: Število podnaslovnih sklopov v enem izvodu časopisa med leti 1900 in 1945	68
Tabela 6.1: Število besedno vezanega naslovja glede na število naslovja na izvod	69

Kazalo preglednic

Preglednica 5.1: Širši pojem od novinarske vrste oz. poročevalske podzvrsti je funkcijska zvrsti oz. novinarska vrsta, ožji pa žanr	39
Preglednica 6.1: Delitev naslovov	59
Preglednica 6.2: Členitev po aktualnosti.	61
Preglednica 6.3: Vrstni red besed v Slovincu in Slovenskem narodu v vesteh v prvih letih 20. stol.	62
Preglednica 6.4: Razvojne faze naslovja v Slovenskem narodu in Slovincu med leti 1900 in 1945	67

1 Uvod

Slovenec in Slovenski narod sta bila prva slovenska dnevnik. To pomeni, da sta izhajala vsak dan in s tem prinašala aktualne informacije, ki jih je vse bolj kompleksna slovenska družba tudi potrebovala. Imela sta pomembno vlogo v slovenskem političnem in družbenem življenju. Za evropskimi in drugimi velikimi časopisi sta v začetku izhajanja še razvojno zaostajala, tako z vsebinskega, kot tudi z oblikovnega stališča (Kalin Golob 2003; Amon 2004, 55).

V svoji diplomski nalogi sem se ukvarjala z raziskavo novinarskega stila in žanrov v Slovenskem narodu in Slovencu po letu 1900. Začetno obdobje izhajanja teh dveh časopisov in jezikovno-stilni razvoj v slovenskih poročevalnih besedilih do začetka 20. stol. je analizirala že Monika Kalin Golob v monografiji H koreninam slovenskega poročevalskega stila (2003). Njena raziskava je bila izhodišče za moje delo.

Pregledala sem izvode Slovenskega naroda in Slovencu od leta 1900 do konca izhajanja leta 1945. Zaradi obširnega gradiva sem morala pri svojem delu število pregledanih izvodov omejiti. V povprečju sem pregledala dva izvoda posameznega časopisa v enem mesecu izhajanja. Pri raziskovanju sem uporabljala zgodovinsko-analitično metodo in jezikovno-stilno analizo.

Pri analizi dnevnikov sem se natančneje posvetila skupini poročevalskih besedil, katere namen je informirati, tj. poročevalnim besedilom. Med presojevalnimi besedili sem bila pozorna le na uvodnike, ki so vključevali najbolj jasne interpretativne prvine.

Temeljno vprašanje v moji diplomski nalogi je bilo, *kakšna je razvojna pot žanrov, novinarskega stila in jezika v Slovencu in Slovenskem narodu in na kakšni stopnji razvoja so slovenski dnevnik v prvi polovici 20. stol.*

V prvem delu diplomske naloge sem se osredotočila na zgodovinske okoliščine, ki so vplivale na razvoj časopisov, in prikaz gradiva, ki sem ga zajela v raziskavo. V drugem delu sem z metodološkim pristopom zbiranja in analiziranja gradiva opazovala spremembe v Slovenskem narodu in Slovencu in jih skušala povezati z zgodovinskim razvojem dogodkov ter na podlagi tega ugotoviti vpliv zunanjih dejavnikov na vsebinske značilnosti časopisa. Predvidevala sem, *da bodo prelomnice v zgodovinskih dogodkih vidne tudi s spremembami v časopisih in da so se žanri razvijali v odvisnosti od zunanjih dejavnikov.* Obdobje, ki sem ga analizirala, je namreč polno političnih, gospodarskih in družbenih sprememb, ki so si sledile ena za drugo. Slovenci smo v 45 letih zamenjali tri države in vse so tako hitro, kot so nastale, tudi izginile iz političnega prostora. Stranke so se skušale prilagajati političnim situacijam, družba se je razvijala skladno z njimi. S pomočjo analize besedil in pomenov, ki jih ima

določen žanr, lahko sklepamo o spremembah v družbi in o mehanizmih, ki so povzročili, da se določen žanr pojavi in uveljavi (Košir 2003, 166).

Pri analizi časopisov sem se najprej osredotočila na njuno zgradbo, spreminjanje obsega, torej števila strani, razvoj žanrov in njihove oblikovne značilnosti, naslovje in pojavljanje avtomatizmov ter aktualizmov. Skušala sem ugotoviti, koliko se Slovenski narod in Slovenec do leta 1945, ko sta tudi prenehala izhajati, približujeta značilnostim sodobnega časopisa in na kakšni stopnji razvoja so temeljne poročevalske prvine. Menim, da sta v 20. stol. *postajala sodobna časnika, ki sta ažurno obveščala ljudstvo tudi v času obeh svetovnih vojn*. Naslovje je v sodobnih dnevnikih razvito in razčlenjeno, avtorji obravnavajo teme, ki so bistvene za bralce, največkrat jih že upovedijo v vesteh ali poročilih, ki imajo obliko obrnjene piramide.

V zadnjem delu sem razčlenila strukturo, vsebino in jezikovni stil novinarskih besedil. Zgornjo trditev sem skušala dokazati z analizo naslovja, tem, ki jih obravnavata, in vsebinskimi ter oblikovnimi značilnostmi posameznih žanrov.

Stare novinarske prakse so zamenjale nove, količina informacij, ki so bile na voljo bralcu, se je neizmerno povečala. Poleg tega se je skrčil tudi čas med dogodkom in vednostjo o njem, torej objavo informacije, da se je nekaj zgodilo. Spremembe lahko pojasnimo z družbenimi in ekonomskimi vzroki. S pojmom ekonomski vzroki mislim zlasti na spremembe v tehnologiji, ki posledično povzročajo družbene spremembe. Industrializacija je povečala razpoložljivi prosti čas in izboljšala materialno podlago za življenje. Množična pismenost je postala skoraj obvezna. V začetku 20. stol. je prišlo v novinarstvu do profesionalizacije in pojava poklicnih novinarjev.

Zaradi jasnejše predstave sem se odločila za dvojno analizo sicer podobnih elementov. Najprej sem se osredotočala na razvoj rubrik in na podlagi kontinuitete posameznih značilnosti ugotovila razvojno zaporedje rubrik. Njihovo vsebino sem analizirale le glede na tematiko, o kateri poročajo. Vsaka rubrika je imela določene značilnosti (npr. časovno-prostorski vhod v besedilo), ki so kasneje postale lastnosti žanrov, ki so jih prvotno uporabljali v tej rubriki kot način sporočanja.

Zato sledi še analiza žanrov, ki se pojavljajo v okviru posameznih rubrik. Predvsem me je zanimalo, kdaj in koliko je že ustaljena forma, ki jo zahtevajo žanri kot stalna oblika novinarskega sporočanja, ter kakšno snov upovedujejo. Skušala sem ugotoviti, kako so se rubrike spreminjale glede na to, katere novinarske žanre so obsegale in kakšno tematiko so ti žanri upovedovali. Na podlagi teh ugotovitev sem lahko sklepala, kdaj so se dokončno ustalili elementi, ki dokazujejo napredek, kot so npr. časovno-prostorski vhod, razčlenjeno naslovje,

oblika obrnjene piramide, objektivnost, aktualnost in ažurnost. Pojem objektivnosti v novinarstvu sem aplicirala na jezikovna sredstva in ga povezala s pojmom avtomatizacija in aktualizacija.

Glede na ugotovitve Monike Kalin Golob o jeziku v prvih slovenskih dnevnikih (2003) sem predvidevala, da se je razvoj le še nadaljeval in da so se v 20. stol. že popolnoma izoblikovala tipična jezikovna sredstva, ki so značilna za poročevalstvo, ter da so starejše oblike iz jezika izginjale. Da bi razumela razvoj jezika in jezikovnih sredstev, sem skušala prikazati vlogo novinarskega jezika, njegov razvoj in odnos, ki so ga imeli jezikoslovci do njega na začetku 20. stol.

Glede na počasnejši razvoj časopisov do 20. stol. sem postavila tezo, da *časopisi kljub vsem spremembam, vsebinsko in oblikovno po letu 1900 razvojno še vedno zaostajajo za tujimi časopisi*. V zadnjem delu diplomske naloge zato skušam na podlagi dosegljivega in dostopnega gradiva prikazati kratko primerjavo Slovence in Slovenskega naroda z britanskimi, avstrijskimi in angleškimi časopisi.

Poročevalna besedila in njihove značilnosti sem ves čas primerjala s sodobnim stanjem in današnjim žanrskimi analizami, saj je literature o zgodovinskem razvoju žanrov in novinarskih besedil malo.

2 Zgodovinski dogodki in razvoj v prvi polovici 20. stoletja

V prvih letih 20. stol. in v času pred 1. svet. vojno smo bili Slovenci že povezani v narod, ki je imel svoje kulturne, izobraževalne in znanstvene ustanove. Do 1. svet. vojne so se že razvili gospodarstvo, politika in bančništvo. Leta 1900 je bila v Ljubljani ustanovljena prva slovenska zavarovalnica, hranilnice so bile že razširjene po celotnem slovenskem ozemlju. Istega leta je bila ustanovljena še prva slovenska banka – Ljubljanska kreditna banka. V letih do 1. svet. vojne so bile ustanovljene tudi podružnice in druge banke: Jadranska banka, Kranjska deželna banka, Ilirska banka (1916).

A ker smo bili še vedno vključeni v okvire habsburške monarhije in je vse kazalo, da bo slej ko prej prišlo do njenega razpada, so do 1914 Slovenci v prvi vrsti iskali rešitve in zaveznike, ki bi jih zaščitili. Zato so se začeli ozirati k Hrvatom in Srbom. Z majniško deklaracijo so Slovenci zahtevali združitev južnih Slovanov iz monarhije v novo skupno državo Jugoslavijo pod Habsburžani, v okviru katere bi imeli avtonomijo in pravico do samoodločbe. A še preden so se lahko dogovorili, kakšna naj bi bila država Jugoslavija,¹ je prišlo do razpada monarhije, na katerega niso bili pripravljeni, in do konca vojne. Slovenci so po 1. svet. vojni izgubili Koroško in ozemlje, ki si ga je po določitih Londonske pogodbe vzela Italija.

1. svet. vojna je povzročila velike spremembe, saj je med vojno razpadla politična in družbena zgradba stare Evrope. Vojaški poraz, pomanjkanje živil, diktatorska medvojna vladavina, odpor delavstva do vladajočih družbenih slojev in njihove imperialistične politike, zahteve po politični enakopravnosti in zgled ruske oktobrske revolucije leta 1917 so pripeljali do revolucionarnih nemirov v Nemčiji in Avstro-Ogrski, s katerimi so zrušili monarhije in oklicali republike. V Ljubljani so oktobra 1918 na velikem zborovanju razglasili odcepitev od Avstro-Ogrske in ustanovitev *Države Slovencev, Hrvatov in Srbov*, ki je pomenila izvedbo samoodločbe južnoslovanskih narodov, ki so doslej živeli v Avstro-Ogrski monarhiji, torej Slovenije, Hrvaške, Bosne, Hercegovine in Vojvodine. *Država SHS* ni dosegla mednarodnega priznanja (Kronika človeštva 1996, 846–879). Obstajala je samo en mesec in decembra 1918 se je združila s kraljevino Srbijo v *Kraljevino SHS*.

Čas med vojnama, še posebej pa trideseta leta, je bil za Slovence zopet nemiren. Leta 1921 je bila sprejeta Vidovdanska ustava, torej ustava Kraljevine SHS, s katero je bil

¹ Slovenci in Hrvatje so imeli glede ureditve in pristojnosti v Jugoslaviji federalistične zamisli. Srbi pa so želeli z ustanovitvijo Jugoslavije ustanoviti Veliko Srbijo in s tem uresničiti idejo o združitvi vseh Srbov v eni državi.

uzakonjen centralizem in unitarizem.² Država je postala ustavna monarhija in kralj je dobil pooblastila, da je potrjeval zakone, skliceval parlament ter postal vrhovni vojaški poveljnik.

Ustavo je kralj Aleksander I. Karađorđević razveljavil 6. januarja 1929, ko je uvedel diktaturo. S tem so bile ponovno prepovedane vse politične stranke, parlamentarizem je bil omejen. Oktobra 1929 se je država preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo. Diktatura ni bila uspešna, saj je moral kralj popuščati zaradi gospodarske krize in zaostitve socialnega vprašanja.

2.1 Strankarsko življenje na Slovenskem in medsebojno idejno nasprotovanje prek časopisov

»Medsebojne denunciacije, obrekovanje, sumničenje, osebno blatenje in družabni škandali – vse to je bilo stalno na dnevnem redu« (Vatovec 1967, 186).

Strankarskemu življenju v začetku 20. stol. se je treba natančneje posvetiti zaradi njegovega vpliva na vsebino v dnevnikih časopisih Slovenski narod in Slovenec.

V sprva enotni nacionalni stranki je v 70. letih 19. stol. prišlo do nasprotovanja med liberalno in klerikalno strujo. Zaradi strahu pred nemško ustavoverno stranko, ki je ogrožala slovensko politiko, so hitro ponovno obnovili slogo. S skupno obrambo so se namreč skušali ubraniti nemškemu pritisku.

Po obdobju slogaštva med klerikalci in liberalci je sledilo obdobje delitve na tabora in čas stalnega nasprotovanja med njima. Idejna programa obeh taborov sta bila hkrati tudi okvirni idejni usmeritvi časopisov.

Na Slovenskem so na začetku 20. stol. sicer obstajali trije glavni politični tabori, katerih začetki segajo že na konec 19. stol. Leta 1890 je bilo ustanovljeno Katoliško politično društvo, ki ga je nasledila *Katoliška narodna stranka* s programom »Boj naš je boj katoliške ideje z liberalizmom«. Liberalci so takoj reagirali in 1891 ustanovili liberalno Slovensko društvo in nato še *Narodno napredno stranko*. 1896 se je oblikovala še tretja politična sila, Socialno demokratska stranka (Vatovec 1967, 180–181).

V začetku 90. let 19. stol. se je torej enotna »narodna stranka« razcepila v katoliški in liberalni del.

² *Unitarizem* je poenotenje zelo različnih kulturnih, gospodarskih in upravno-političnih razmer po posameznih pokrajinah v Kraljevini Jugoslavij. Predvideva *centralizirano upravo*, kar pomeni, da je vsa politika vodena iz enega središča, v primeru Jugoslavije iz Beograda.

Katoliški tabor je sestavljala katoliška SLS, ki je bila od leta 1935 del JRZ.³ Med leti 1919 in 1923 se je znotraj SLS oblikovala še idejno samostojna skupina, ki se je 1932 tudi odcepila. To so bili krščanski socialisti. Ker je SLS poudarjala vlogo cerkve in tradicijo, je imela podporo predvsem pri kmečkem prebivalstvu. V njej so imeli pomemben vpliv duhovniki (npr: Ivan Šušteršič). Stranka je zahtevala, da se življenje na vseh področjih uskladi z načeli katoliške vere. Prizadevala si je tudi za enakopravnost Slovencev z drugimi narodi v monarhiji na osnovi katoliških načel.

Liberalni tabor je najprej predstavljala Narodnonapredna stranka, ki se je opirala na meščanstvo in vaške mogotce. Zahtevala je avtonomijo naroda, kar je predstavljal program Zedinjene Slovenije. Na prelomu stoletja se je v njenem okviru okrepila struja mladih, ki si je, v nasprotju s strankinimi veljaki, prizadevala za kulturno in gospodarsko osamosvojitvev Slovencev.

Delavski tabor ni bil tako močan kot prejšnja dva. V njegov okvir je bila vključena stranka JSDS,⁴ v kateri so bili združeni slovenski, hrvaški in srbski delavci. Leta 1919 se je združila z jugoslovansko JDS,⁵ katere vodja je bil Davidović, a je že 1924 iz nje izstopila in se pridružila SDS s Pribičevićem na čelu. V ta tabor je bila vključena tudi leta 1937 ustanovljena KPS.

Politična delitev Slovencev na dva močnejša tabora je bila vidna na vseh področjih, od združništva do delavskih organizacij.⁶ Razlike v usmeritvi in ideologiji med obema taborama so bile namreč velike. To je bilo očitno tudi maja 1902, ko je bil v Ljubljani kongres slovanskih časnikov, ki se ga je udeležilo okoli 150 predstavnikov slovanskih listov iz Avstro-Ogrske. Slovanski novinarji so sprejeli sklep o ustanovitvi Osrednje zveze slovanskih časnikarjev, ki naj bi imela nalogo sklicevati časnikarske shode. Ta shod je še bolj zaostрил razmerja med katoliško in liberalno stranko. Liberalci so menili, da so hoteli klerikalci shod izkoristiti v svoje strankarske namene. Nasprotno pa so klerikalci obtoževali liberalce, da so na shodu razširjali idejo slovanske vzajemnosti, saj sta Ivan Hribar in Ivan Tavčar na kongresu govorila o težnjah po ustanovitvi slovanske liberalne stranke (Cvirn 1997, 36).

Že programski zasnovi obeh časnikov sta si bili nasprotujoči. Medtem ko je Slovenec in z njim klerikalci poudarjal vdanost Habsburžanom, ljubezen do slovenske domovine, zvestobo katoliški veri in cerkvi, so liberalci želeli mogočno, svobodno in federalistično

³ Jugoslovanska radikalna zajednica.

⁴ Jugoslovanska socialdemokratska stranka.

⁵ JDS je bila nastala iz Narodno napredne stranke in kranjske ter štajerske liberalne stranke.

⁶ Narodno delavsko organizacijo (NDO) je ustanovil leta 1907 liberalni tabor, da bi pridobil volilce tudi med delavci. Znotraj organizacije so se kasneje poleg liberalnih pojavile tudi idejne usmeritve katoliškega in socialdemokratskega tabora.

Avstrijo, blagostanje in korist slovenskega naroda ter mir in sporazum z vsemi avstrijskimi narodi. Slovenec se je zavzemal za popolno avtonomnost katoliške cerkve v državnem okviru, medtem ko se je Slovenski narod zavzemal za slovensko bratsko misel, zlasti glede Hrvatov in Srbov. Tabora sta uporabljala enake metode, da sta očrnila drug drugega, a do nemške dunajske oblasti in kasneje v Jugoslaviji sta bila vedno ponižna (Vatovec 1967, 184–186).

Po sprejetju državnozborske volilne reforme leta 1907,⁷ so se okrepili klerikalci. Ker je na volitvah veljalo pravilo, da vsak volilec pomeni en glas, so zmagale stranke, ki so imele podporo pri širokih slojih prebivalstva, pri kmetih. Taka je bila katoliška Slovenska ljudska stranka.

Z začetkom 1. svet. vojne so leta 1914 avstrijske oblasti prepovedale in ukinile parlamentarno življenje. Tako je bilo skoraj ves čas vojne, z izjemo delno prikrite aktivnosti narodnozavednih posameznikov. Leta 1917 je prišlo do ponovnega političnega delovanja in v ospredje je prišlo majniško gibanje. Majniška deklaracija je sprožila razkol v SLS.

V takih okoliščinah so se pojavile nove sile z novimi glasili (npr. Zarja, Naprej in Svobodni glasovi).

3 Slovenski dnevnik na začetku 20. stoletja

Programska usmerjenost, ki se kaže v Slovenskem narodu in Slovencu, je bila le teoretična kategorija. V praksi sta oba časopisa vijugala in se v določenih situacijah niti nista držala svojih idejnih usmeritev. »Stvarno so pač odločali predvsem taktični razmisleki in nagibi. Terjali so situacijsko obarvano časniško in časnikarsko besedo.« (Vatovec 1968, 12).

3.1 Slovenski narod

»Rojstvo SN je nadalje spodbudila tudi natrpanost vnetljivih konfliktnih prvin v slovenskem političnem prostoru. Nakopičile so se v fevdalno konservativnem staroslovenskem taboru. Neogibno so sprožile eksplozijo mladoslovenskih ustvarjalnih sil.« (Vatovec 1968, 5).

Slovenski narod je bil zlasti pred 1. svet. vojno vodilno liberalno glasilo. Izhajati je začel leta 1868, sprva trikrat tedensko v Mariboru. Leta 1872 je bilo uredništvo prestavljeno v Ljubljano, 1873 je postal dnevnik. Z ustanovitvijo Slovenskega naroda se je liberalno meščanstvo začelo politično osamosvajati in utrjevati svoj položaj (Vodopivec 2006, 84).

Kot pravi Vatovec (1967, 165), je Slovenski narod zrahljal ogrodje Bleiweisovega staroslovenskega in klerikalno obarvanega časniškega monopola.

⁷ Nov zakon o državnozborskih volitvah je izhajal iz načela splošne in enake volilne pravice.

Časopis so osnovali mladoslovenci. Za urednika so izbrali Antona Tomšiča, ki je med osnovna programska načela uredniškega programa umestil zahteve po združitvi vseh Slovencev v skupno administrativno celoto, enakopravnosti slovenskega jezika, blagostanju naroda, upoštevanju federalističnih načel in ohranjanju duševnih vezi ter razvijanju medsebojne pomoči z drugimi slovanskimi narodi. Med letoma 1871 in 1881 je bil glavni urednik Josip Jurčič. Po letu 1887 je postal vodilna osebnost Ivan Tavčar. Po njegovi smrti leta 1923 so liberalnim starinom, med katere so sodili Vladimir Ravnihar in Karel Triller, časopis z delniškim odkupom prevzeli mladini, skupina, ki se je izoblikovala pod vodstvom Gregorja Žerjava in Alberta Kramerja. Glavni dnevnik je postal *Jutro* in *Slovenski narod* je bil od tedaj manj pomemben popoldnevnik z manjšim političnim vplivom. Od konca leta 1943 do leta 1945 je Slovenski narod izhajal vsak ponedeljek v sklopu *Jutra* s podnaslovom *Ponedeljska izdaja »Jutra«*.

Sprva je bilo za uredniško politiko *Slovenskega naroda* značilno promoviranje gesla »Vse za narod, svobodo in napredek!«. V času taborskega gibanja je podpirala pobude mladoslovencev za Zedinjeno Slovenijo, v petnajstletnem obdobju slogaštva pa se je nagibala h kompromisom. *Slovenski narod* je ves čas postavljal v ospredje slovansko povezovanje in južnoslovansko zблиževanje. Po letu 1891 se je zavzemal za narodno avtonomijo in splošno volilno pravico. Po ustanovitvi Narodnonapredne stranke leta 1894 je postal njeno vodilno glasilo.

Ker je bilo uredništvo do 1. svet. vojne naklonjeno jugoslovanski politiki, je bil večkrat deležen avstroogrške cenzure. Kljub temu je Slovenski narod po letu 1918, zlasti pa po letu 1923, podpiral južnoslovanski nacionalni integralizem in državni centralizem. V času vlade Nikola Pašića in Svetozarja Pribičevića se je opredelil za program Samostojne demokratske stranke, pod kraljevo diktaturo in po njej pa za Jugoslovansko nacionalno stranko. Do režima Milana Stojadinovića je bil neizrazito opozicijski. Med okupacijo je objavljajl poročila okupacijskih oblasti, svaril pred boljševiškim terorjem in obsojal OF.

Anton Tomšič mu je dal profesionalnost, Ivan Železnikar se je zavzemal za novinarsko strokovnost. Rasto Pustoslemšek in Josip Zupančič sta skrbela za kakovostno novinarsko poročanje (Amon 1998, 48).

3.2 Slovenec

Slovenec je bil vodilni časnik političnega katolicizma na Slovenskem. Začel je izhajati leta 1873 kot odgovor na mladoslovenski Slovenski narod. Najprej je izhajal trikrat na teden,

leta 1883 je postal dnevnik. Izhajal je v Ljubljani kot »*Politični list za slovenski narod*«. Med leti 1888 in 1896 je imel prilogo Domoljub, od 1924 do 1932 pa prilogo Ilustrirani Slovenec. Med letoma 1932 in 1939 je izhajala ponedeljkova izdaja Slovenca, Ponedeljski Slovenec. Slovenca so urejali pomembni predstavniki slovenskega političnega katolicizma.

Z močjo katoliškega političnega gibanja se je večal tudi vpliv Slovenca in obratno. V bolj demokratičnem ozračju razvoja SLS in pod sposobnimi uredniki v 20. letih je dosegel zavidljivo časnikarsko raven in v tem prekašal liberalna *Slovenski narod* in *Jutro*. Med uredniki so bile številne pomembne osebe iz slovenskega političnega in kulturnega življenja, med drugimi Jakob Alešovec, Ignacij Žitnik, Andrej Kalan, Evgen Lampe, Ivan Štefe, Izidor Cankar, Franc Smodej, Miha Krek in Alojzij Kuhar.

V Slovencu se torej kažejo elementi, ki jih vsebujejo idejne usmeritve znanih urednikov. Najbolj v ospredju in očitno prek Slovenca utemeljitev svojih idej iščeta Anton Mahnič (feljton⁸ Dvanajst večerov) in Miha Krek. Poleg pomembnih člankov o idejnih usmeritvah so v časniku izhajali referati in resolucije katoliških shodov, predvolilni govori in programske smernice vodstva slovenskega katolicizma (Prunk 1997, 295).

V letih od 1929 do 1941 je bil glavni urednik Slovenca dr. Ivan Ahčin. Pod njegovim urednikovanjem je postal z uvodniki in mednarodnimi komentarji eden vodilnih časnikov v tedanji Jugoslaviji.

Slovenec je izhajal tudi v času med 1941 in 1945, ko se je podrejal politiki okupacijskih časopisov. Leta 1945 je nova oblast Slovenca ukinila.

3.3 Razvojna obdobja Slovenca in Slovenskega naroda od leta 1900 do leta 1945

Čas od konca 19. stol. do sredine 20. stol. je Smilja Amon (2004, 53–68) označila kot *industrijsko stopnjo* v razvoju, ker jo je zaznamovala industrijska produkcija informacij. Časopis je postal ustvarjalec meščanske javnosti, novinarstvo pa je postalo profesija. Razvijale so se nove komunikacijske tehnologije in transport informacij, kar je omogočalo hitrejšo informiranje o dogodkih. S pomočjo razvoja telegrafa, telefona in železniškega omrežja so novinarji lahko posredovali informacije iz oddaljenih krajev in tudi sami so hitreje potovali.

Obdobje od marčne revolucije leta 1848 do leta 1945 je razdelila na *tri obdobja* (Amon 2004):

⁸ Feljton je drugo ime za *podlistek* ali *listek*. Imenovali so ga tudi *bisednik*. Kot rubrika se je uveljavil z dnevniškim tiskom (glej Hladnik 2002).

1. obdobje: razvoj v času Avstro-Ogrske do konca 1. svet. vojne
2. obdobje: razvoj v kraljevini Jugoslaviji (1918–1941)
3. obdobje: novinarstvo med 2. svet. vojno (1941–1945)

Ker je obdobje od 1900 in 1945 polno zgodovinskih prelomnic v političnem razvoju, ki se kažejo tudi v Slovincu in Slovenskem narodu, sem se odločila za podrobnejšo členitev 2. in 3. obdobja po Amonovi.

Na osnovi vsebine sem čas izhajanja dnevnih časopisov med 1900 in 1945 razdelila v *sedem razvojnih obdobj*:

1. obdobje: od 1900 do 1914
2. obdobje: od 1914 do 1918 (1. svet. vojna)
3. obdobje: od 1918 do 1921 (Vidovdanska ustava)
4. obdobje: od 1921 do 1929 (navidezni parlamentarizem)
5. obdobje: od 1929 do 1935 (šestojanuarska diktatura)
6. obdobje: od 1935 do 1941 (kraljevo namestništvo)
7. obdobje: od 1941 do 1945 (2. svet. vojna)

1. obdobje se je po mojem mnenju začelo že pred letom 1900, z vzponom razgibanega strankarskega življenja, trajalo pa je do leta 1914, torej do začetka 1. svet. vojne. To je obdobje, ko je bil strankarski boj med klerikalci in liberalci najočitnejši ravno v časopisih. Slovenski narod je o Slovincu pisal, da z njim

»skuša kranjska duhovščina pod vodstvom svojega škofa s terorizmom in nasilstvi ugnobiti naš [liberalni, op. a.] list.[...] Že to, da skuša škof z drznim terorizmom, z očitnim ščuvanjem zadušiti tiste, ki ne trobijo v klerikalni rog, kaže, da je klerikalizem ves trhel in gnil. Kdor je zdrav in krepak, temu se ni treba bati kritike. Mi se je ne bojimo.« (Slovenski narod, 2. januar 1900, 1).

Tudi do klerikalcev niso bili popustljivi.

»Ko je Šušteršič z velikanskim patosom omenil cesarja, kakor da bi bil njegov osebni prijatelj, pri katerem zaleže njegova beseda največ, so amaconke z »roženkranci« kar planile pokonci in zagnale strašen vik in krik, cepetale so z nogami in ploskale z rokami, kakor da bi jim bil Šušteršič prinesel že na krožniku izboljšane plače[...] (Slovenski narod, 4. januar 1904, 1).

Klerikalci jim v Slovincu niso ostali dolžni.

»Kakor koklja tedaj, ko zagleda kragulja v višavi, zažene svarilen klic, in vsa piščeta hite pod njene peruti, tako tudi naši liberalci in na pol liberalci na klic »klerikalizem« hite pod krilo poljanskega Ivana, da bi jih ta strašni nestvor ne pograbil s svojimi kremplji.« (Slovenec, 11. januar 1901, 1).

2. obdobje v izhajanju Slovencev in Slovenskega naroda je trajalo od 1914 do 1918. Obsega torej leta, ko je potekala 1. svet. vojna, do njenega konca, ustanovitve Države SHS in mesec kasneje še Kraljevine SHS. Boji med klerikalci in liberalci so se nadaljevali. Na naslovnice je prišla tudi vojna tematika in z njo razvoj naslovja.

»Kranjska dežela je kakor revir, v katerem klerikalni lovci streljajo vse, kar jim pride pred puško, ker vedo, da tega revirja že čez par let ne bodo več dobili v najem. Pri tem roparskem streljanju jih spremlja vladni blagoslov« (Slovenski narod, 18. marec 1914, 1).

Čas 1. svet. vojne obravnavam kot ločeno obdobje, ker je postala najpomembnejša tematika prav vojna. V tem obdobju je bilo sicer strankarsko življenje prepovedano. To je razlog za cenzuro, ki se v časopisih kaže kot »bele lise«, torej prazen prostor na mestu, kjer naj bi bil objavljen prispevek, ki ni ustrezal oblasti. Vsebina je bila s tem osiromašena, omejena le na tisto, kar je dovoljeval cenzor. Poleg brezobzirne avstrijske cenzure je bil velik problem tudi vpoklic častnikov v vojsko, ker je to oteževalo novinarsko delo (Vatovec 1967, 188). Leta 1917 sta obe stranki in s tem oba časopisa podprla Majniško deklaracijo. Kažejo se začetki vojne propagande. Splichal (1975, 7–15) meni, da je prav konec 1. svet. vojne pomenil razvoj *politične propagande*.⁹ Naloga propagande je bila v narodu vzbuditi enotnost in navdušenje, pri sovražniku pa strah in zmedo. Slovenec in Slovenski narod sta tako pogosto poročala o žrtvah pri sovražnikih, njihovih izgubah in strahu, o domačih neuspehih pa sta pisala redkeje in obzirneje.

3. obdobje je trajalo od 1918 do sprejetja Vidovdanske ustave leta 1921. To je čas državnopravnega provizorija, čas utrjevanja države oblasti in boja meščanskih strank za notranjo ureditev države. V časopisih je še vedno opazen boj med klerikalci in liberalci. Pojavljajo se tudi tematike, ki niso vezane na politično življenje.

Od 1921 do 1929 je 4. obdobje navideznega parlamentarizma, čas demokracije, ki je obstajala le formalno, saj je vladal kralj. V Slovincu in Slovenskem narodu so se strankarski boji pomaknili v ozadje. Stališče, ki sta ga izražala, se je spreminjalo in je bilo nekaj časa na strani kralja, nato pa je podpiralo opozicijo.

V 5. obdobju med letoma 1929 in 1934, torej obdobju pod vplivom Šestojanuarske diktature, se je časopisje manj zanimalo za politiko. Verjetno tudi zato, ker so bile

⁹ Vreg pravi, da je to oblika komuniciranja, pri kateri komunikatorji zavestno, načrtovano, organizirano in s točno določenim namenom oblikujejo propagandna sporočila, s katerimi oblikujejo in nadzorujejo mnenja ciljnega občinstva in vplivajo na spremembo njihovih stališč. Ljudje ne občutijo razsežnosti in represije. Propaganda je tudi, ko vladajoče skupine ljudi namenoma zavajajo javnost in podpirajo stranko, katere voditelje so na skrivaj pridobili na svojo stran, da bi podpirali njihove načrte (Vreg 2000, 116–117).

prepovedane vse politične stranke. Diktaturo so sprva sicer pozdravili. »Prišel je čas, ko med narodom in kraljem ne sme biti več posredovalca.« (Slovenski narod, 7. januar 1929,1).

Državni tiskovni urad, ki so ga ustanovili, je cenzuriral ves jugoslovanski tisk. Oblast je nasprotovala strankarskemu časopisju, podpirala pa je informativni in zabavni tisk. Slovenski časopisi so bili zato vsaj na videz politično lojalni in so spreminjali politično tematiko v poljudno. Pišejo o drugačnih temah, o vsakdanjiku, novostih, zanimivostih. Lahko zasledimo tudi značilnosti senzacionalizma, kar je seveda povezano s pojmom zabavni tisk¹⁰ (npr. prispevek z naslovom Strašno dejanje zakonskega moža iz opisovanja umirjene narave preide na »strašno dejanje« in piše o »strašni smrti žene mučenice«).¹¹ Amonova (1996, 93) sicer pravi, da nove politične razmere po letu 1996 vsaj na slovenski katoliški tisk niso bistveno vplivale, ker je bil v tem času v vladi dr. Korošec. Vsi pomembni katoliški listi so lahko še naprej izhajali kot npr. versko ali strokovno časopisje.

Leta 1934 je bil kralj Aleksander ubit v atentatu v Marseillu. Leta 1935 se je začelo 6. obdobje v razvoju Slovenca in Slovenskega naroda, čas kraljevega namestništva, ki je trajal do leta 1941. Jugoslavija se je naslonila na fašistične sile in to je zaznamovalo tudi slovensko javnost in časopise. Dovoljeno je bilo delovanje KPS, oblikovalo se je ljudskofrontno gibanje. Slovenec in Slovenski narod sta se še vedno skušala osredotočiti na nepolitične teme, na socialno in gospodarsko tematiko. Nastajala so nova klerofašistična glasila, ki so prevzemala njuno vlogo obveščanja o političnih dogodkih. S tem ne trdim, da sta se popolnoma oddaljila od političnega dogajanja. Seveda sta pisala tudi o Mussoliniju in njegovih aktualnih akcijah in mali antanti. Skušala pa sta uravnovesiti politiko z drugo tematiko.

Leta 1941 se je začela 2. svet. vojna in z njo zadnje, 7. obdobje v razvoju Slovenskega naroda in Slovenca. V ospredje je prišla 2. svet. vojna, svetovna politika in komunistična stranka. A tudi socialna in gospodarska tematika nista bili popolnoma pozabljeni. Časopisa za Slovence nista imela več takega pomena in vloge kot ob začetku njunega izhajanja. Oba sta bila naklonjena okupatorjem, kar je bil tudi razlog, da sta še vedno

¹⁰ Zabavni tisk je tisto, kar danes razumemo pod pojmom senzacionalizem. O senzacionalističnih prispevkih govorimo, kadar novinar v njem opisuje povprečne ljudi, ki se znajdejo v neobičajnih ali tragičnih situacijah. V prispevke novinar vključi emocije in moralne sobe. Začetki takega pisnaja segajo že v leto 1620, ko se pojavijo preprosti bilteni *corantos* (Emery, Emery 1988, 9–10). Pravi senzacionalizem pa se pojavi po 1930, ko se v ZDA pojavi »*penny press*« (Benjamin H. Day, New York Sun) v Angliji pa »*pauper press*« (Emery, Emery 1988, 115–117). S tem se začne delitev novinarstva na zabavni in resni, politični tisk. Od 60. let 20. stol. pa je razcvet doživljalo rumeno novinarstvo. Kot ugotavlja Lutharjeva (1998, 36–37) vse do zadnjih let izhajanja Slovenca in Slovenskega naroda ne moremo govoriti o pravem senzacionalističnem tisku pri nas. Že na začetku 20. stol. pa sem zasledila začetke takega pisanja.

¹¹ Slovenec, 31. januar 1932, 3.

lahko izhajala. Časnik sta vsebovala elemente politične propagande, ki je bila med 2. svet. vojno že v popolnem razmahu. Dogodke so predstavljali tako, da so bili v korist oblasti. Med fašistično in Hitlerjevo okupacijo so morali objavljati tudi poročila v nemškem in italijanskem jeziku ter govore političnih voditeljev, s katerimi so ti poudarjali svojo moč in prevlado. Slovenec se je do italijanskega okupatorja sprva obnašal oportunistično, kasneje pa je njegovo pisanje postalo odkrito izdajalsko (Amon 1998, 48). Pišejo o zmagovitih, junaških italijanskih četah (*Oborožene sile so opravljale vzvišeno vlogo v naši pokrajini*) in o tem, kako je pomembno, da je ljudstvo pokorno. Slovenec poudarja brezpogojno vdanost italijanski oblasti in »Duceju«. Slovenski narod je bil v obdobju italijanske okupacije bolj zadržan.

Tudi do nemške oblasti sta bila časopisa lojalna in sta večkrat poudarjala, da je za Slovence nastopila doba miru in urejenega življenja. »*Naše obnašanje do oblasti pa mora prevrevati tudi zavest zaupanja in vere v tiste, ki v imenu oblasti skrbe za red, mir in pravičen razvoj naših razmer*« (Slovenec, 6. julij 1945, 15).

Führerjeva vojska naj bi zaščitila mali slovenski narod pred boljševizmom in kapitalizmom. O atentatu na Hitlerja zato poročata zgroženo in ga obsojata.

Časopisa sta proti koncu 2. svet. vojne vedno bolj izgubljala pomen, njuno vlogo so prevzela druga glasila.

Z razdelitvijo na sedem razdobij, katerih začetki in konci sovpadajo s pomembnimi političnimi dogodki, sem potrdila tezo, da so prelomnice v zgodovinskih dogodkih vidne tudi s spremembami v časopisih. To je razvidno iz vsebine časopisov in tem, ki jih obravnavajo, ter kot bomo videli v nadaljevanju, iz spreminjanja in izoblikovanja žanrov kot ustaljenih oblik, ki te teme upovedujejo.

4 Oblikovne značilnosti Slovenskega naroda in Slovenca

Slovenski narod in Slovenec sta si, kar se tiče *oblikovnih* značilnosti, zelo podobna, saj gre za časopisa, ki sta izhajala vzporedno v istem časovnem obdobju in sta zato na isti stopnji razvoja tako v vsebinskem kot v oblikovnem pogledu. Po letu 1900 se razlikujeta le v nekaterih elementih, ki niso bistveni, in še to največkrat le v določenih letih. Včasih se večji napredek opazi pri enem, drugič pri drugem oziroma lahko ugotovimo, da en časopis skuša slediti drugemu, kar se tiče uporabe nekaterih poročevalskih prvin (npr. časovno-prostorski vhod in razčlenjeno naslovje).

Novinarsko besedilo razumemo kot grafično in pisno celoto, zato jo kot tako tudi obravnavam in pri oblikovnih značilnostih časopisa analiziram tudi pojav vizualnih dopolnitev besedila, torej slikovno gradivo.

4.1 Obseg časopisov

Slovenski narod in Slovenec nista imela stalnega števila strani. Obseg namreč ni bil odvisen le od novinarskih besedil, ampak tudi od količine oglasov.

Število strani je bilo navadno v Slovenskem narodu in v Slovencu od 4 do 6 ali 8. Ob sobotah jih je v preglednih izvodih več, celo do 21. Take primere sem zasledila tako v prvih letih po 1900 kot tudi še leta 1938. V štiridesetih letih se torej še vedno opazi razlika v številu strani med tednom in ob koncu tedna, a se razmerje ustali na 4 strani med tednom in 6 ob koncu tedna. Občasne posebne izdaje so lahko obsegale samo eno stran.

Na naslovnici časopisov je pisalo, da izhajata »vsak dan z izjemo nedelj in praznikov«, čeprav se je izkazalo, da to ne drži povsem. Že takoj v prvih letih po 1900 sem zasledila tudi praznične in nedeljske izdaje.

Leta 1919 je prišlo v Slovenskem narodu do spremembe, saj je časopis namesto v ponedeljkih izhajal v nedeljah. Imamo torej nedeljske izdaje časopisa, ponedeljkovih pa ne. Včasih je izostala tudi izdaja ob petkih ali torkih. Tako je celo desetletje, nato so izdaje zopet v ponedeljkih in ne v nedeljah. V Slovencu se obdobje, ko se začnejo nedeljske izdaje namesto ponedeljkovih, začne kasneje kot v Slovenskem narodu, šele leta 1923/1924. Od sredine januarja 1928 so zopet običajne ponedeljkove izdaje.

Slovenski narod je najprej izhajal kot večerna izdaja, leta 1927 kot popoldanska, nato pa kot jutranjik. Leta 1939 so začele izhajati dvojne izdaje, poleg jutranjih še popoldanske. Te navadno niso bile posebej označene. Druga izdaja je bila vedno krajša kot prva. Če je imela prva od 4 do 6 strani, je sledila druga s samo dvema stranema. Običajno sta bili to prva in druga stran jutranje izdaje, le včasih je bil kateri izmed prispevkov zamenjan ali spremenjen. Dvojne izdaje se niso obdržale dolgo, leta 1941 jih nisem več zasledila. Tudi pri Slovencu se občasno pojavijo že leta 1938, a ne vsak dan, kot pri Slovenskem narodu. Zadnje leto izhajanja Slovenca je ta občasna druga izdaja označena kot »Izdaja za narodne pionirje«.

Dokler je bil Slovenski narod še dnevnik, je običajno izhajal šestkrat tedensko. Februarja 1944 je postal tednik, na začetku leta 1945 je postal »Ponedeljkova izdaja Jutra«. 30. aprila 1945 je izšla zadnja številka, nato je prenehal izhajati. Slovenec ni bil nikoli tednik. Vse do konca je izhajal 6-krat na teden.

4.2 Zgradba

Slovenski narod in Slovenec imata naslovnico, na kateri je napisano ime časopisa, kraj in letnica izdaje, podatek, kdaj izhaja, in pripis, kadar gre za posebno številko. Slovenec ima od leta 1929 podnaslov *Informativen list za slovenski narod*, od 1930 je brez podnaslova. Slovenski narod ima od sredine leta 1943 podnaslov časopisa *Ponedeljkova izdaja Jutra*.

Vsebinske strani v časopisih so razdeljene na več rubrik, ki so lahko stalne ali občasne, in na prispevke, ki niso vključeni v rubrike. Zadnje strani časopisa so navadno namenjene oglasom, čeprav se ti pojavljajo tudi že med besedilom.

Poleg besedila so večkrat fotografije, njihova pogostost se spreminja. Fotografij je več v Slovencu, pogosteje se začnejo pojavljati po letu 1909, gre zlasti za fotografije politikov in vojaških vodij. Večkrat sem zasledila tudi grafične prikaze bojišč.

Sprva slikovno gradivo ni bilo posebej naslovljeno, nanašalo se je na besedilo. V kasnejših analiziranih izvodih je poleg slike tudi besedilo, ki jo razlaga. Število slik in fotografij, ki je v tridesetih začelo naraščati, se zadnje leto izhajanja, torej leta 1945, spet zmanjša.

5 Vsebinske značilnosti v Slovenskem narodu in Slovencu

5.1 Novinarska in nenovinarska besedila

Besedila v časopisih razdelimo na novinarska (poročevalska)¹² in nenovinarska besedila. Pri analizi Slovenskega naroda in Slovenca sem se osredotočila na novinarska besedila, kamor ne spadajo oglasi, razglasi, vabila na »naročbe«, sezname naročnikov in v tridesetih letih že rubrika z naslovom Radio in npr. Vremensko poročilo.

Manca Košir (Košir 1988, 19) je časopisno novinarsko besedilo opredelila kot

»po intenciji enopomensko pisno, jezikovno in grafično celoto v množično komunikacijskem dejanju, katere funkcija je ažurno sporočanje o aktualnih dogodkih (pojavih) družbeno konstruirane stvarnosti tako, kakor so se ti dogodki zgodili v okviru kolektivnih mehanizmov percepcije, z določitvijo kraja, časa in nosilca(cev) dogajanja, ki morajo pripadati skupnemu referencialnemu univerzumu sporočevalca in naslovnika«.

¹² V stilistikah uporabljamo termin poročevalska besedila, v splošni rabi pa se zanje pogosto uporablja splošna oznaka novinarska besedila.

Če skušamo besedila v Slovincu in Slovenskem narodu označiti kot poročevalska oziroma nenovinarska glede na dejavnike, ki jih kot pomembne našteva Manca Košir (pisna, jezikovna in grafična celota, ažurno sporočanje, aktualni dogodki, določitev kraja, časa in nosilcev dogajanja), ugotovimo, da je tudi v prvih slovenskih dnevnikih ta delitev možna.

S pisno, jezikovno in grafično celoto je mišljen žanr, torej stalna oblika novinarskega sporočanja.

5.2 Dejavniki objavnosti

Vsak časopis ima štiri prvine oz. lastnosti (Košir 1988, 15): *aktualnost, periodičnost, publiciteta in univerzalnost*. Krajša je časovna razlika med dogodkom in časom objave, ažurnejši je časopis. Slovenec in Slovenski narod sta v večini primerov pri poročanju ažurna. Za njiju je prav tako značilna aktualnost, saj poročata o trenutno pomembnih in zanimivih dogodkih. Sta dnevnik, tako da zadostita tudi kriteriju periodičnosti, in javna, kar je pogoj za publiciteto. Pri univerzalnosti pride do manjšega dvoma. Drži, da sta namenjena širokemu krogu bralcev, a ker sta to strankarska časopisa, je bralstvo do določene mere le razdeljeno med liberalno in klerikalno. Ne vsebujeta sicer specifičnih vsebin za ene ali druge bralce, se pa vseeno vsebine občasno razlikujejo glede na način podajanja.

V prvi polovici 20. stol. so sprva objavljali praktično vse prispele novice in zgodbe, ne glede na objavno vrednost. Tako v isti rubriki lahko npr. zasledimo prispevke, ki dejansko obravnavajo pomembno problematiko kot tudi popolnoma nepomembne in osebne informacije.

Dejavniki objavnosti oz. faktorji selekcije po Splichalu (1984, 119) so kriteriji, s pomočjo katerih sodimo objavno vrednost informacije in ki določajo, ali bo zgodba na prvi strani časopisa (Brooks in drugi 1998, 4–5).

Schultz (Schultz v Košir 1988, 35) pravi, da obstaja približno dvajset novičarskih faktorjev, ki pa jih združuje v 6 sklopov:

1. *status*: v časopisih se več piše o pripadnikih družbene elite in velikih ter vplivnih narodih;
2. *relevantnost*: pomembnejši so dogodki, ki imajo večje posledice za družbo;
3. *valenca*: dogodki, ki zadevajo osrednje družbene vrednote in negativna dogajanja, so bolj zanimivejša za občinstvo;
4. *konsonanca*: zanimivejše je tisto, kar se navezuje na že znano in je v skladu s pričakovanji (stereotipi, kontinuiteta);

5. *identifikacija*: bližina dogajanja (v geografskem, politično-ideološkem in socialno-kulturnem pogledu);

6. *dinamika dogajanja*: koliko je dogajanje predvidljivo, negotovo ali presenetljivo.

S pogoji, ki morajo biti izpolnjeni, da bi bil dogodek izbran za objavo v množičnih medijih, sta se ukvarjala tudi Galtung in Ruge. Na osnovi raziskave sta izdelala seznam valenc novice (Košir 1988, 35–36):

1. *pogostost*;

2. *mejnost, prag* (kakšen dogodek je še vreden, da se o njem poroča);

3. *jasnost, nedvoumnost* (da ima omejeno število pomenov);

4. *smiselnost* (»smiselno« je objavljati dogodke, ki so povezani z domačo kulturo);¹³

5. *predvidljivost dogodka, skladnost, soglasnost*;

6. *nepričakovanost, nepredvidljivost, redkost dogodka*;¹⁴

7. *kontinuiteta* (zgodbe v nadaljevanjih);

8. *kompozicija* (ta je razvidna pri mešanju različnih vrst dogodkov – če je v časopisih preveč mednarodnih dogodkov, bo z namenom uravnoteženja vključena tudi nepomembna domača zgodba);

9. *zveza z elitnimi narodi* (nekateri narodi imajo zaradi svoje moči in velikosti pomembnejši položaj in vlogo kot drugi);

10. *zveza z elitnimi osebnostmi*;

11. *poosebljenost*;

12. *negativnost* (slaba novica je dobra novica).

Perovič in Šipkova (1998, 50–54) kot pomemben kriterij pri presoji, kaj prepoznamo kot novico, dodajata še *vlogo in vpliv medija v okolici* (ali gre za lokalni ali nacionalni medij), *konfliktnost in dramatičnost*¹⁵ (kjer je prisoten konflikt, je prisotna tudi večja transparentnost dogodka, nenehni preobrati) in *napredek* (dogodek je neka sprememba na boljše).

Van Dijk (1988, 20) kot glavno nalogo kriterijev objavne vrednosti omenja rutinizacijo novinarske produkcije pri zbiranju informacij, selekciji dogodkov in

¹³ »Mnenjska pomenskost, smiselnost (meaningfulness), ki se kaže v (a) kulturni bližini, (b) relevantnosti-dogodki iz oddaljenih kultur, razredov ali regij bodo vključeni, če se »dotikajo« domače kulture« (Košir 1988, 36).

¹⁴ Galtung in Ruge razlagata, da naj bi bila novost nepričakovanega dogodka odkrita v pričakovanih in domačih kontekstih (Košir 1988, 36). Torej novica ni, če bo snežilo januarja. Dogodek, vreden objave, je snež v maju (Perovič in Šipek 1998, 53).

¹⁵ Konfliktnost in dramatičnost bi lahko obravnavali v okviru negativnosti, ki jo Schultz (Schultz v Košir 1988, 35) označuje kot valenco.

upovedovanju novinarskih sporočil. Novinarski diskurz namreč ne odseva realnosti, ampak nam realnost na njemu specifičen način reprezentira. Ta reprezentacija se dogaja v sklopu kriterijev objavnosti vrednosti.

5.2.1 Dejavniki objavnosti vrednosti v Slovenskem narodu in Slovencu

Dejavniki objavnosti vrednosti niso absolutni, ampak se spreminjajo v času in prostoru (Erjavec 1998, 53). Za Slovenski narod in Slovenca zato veljajo nekoliko drugačni novičarski faktorji, kot veljajo za današnje časopise in kot jih omenjajo zgoraj nevedeni avtorji. Tukaj ne moremo govoriti o faktorjih, ki bi določali, katere informacije bodo objavljene, ker ni bilo toliko raznovrstnih dogodkov in informacij, kot jih je danes, oziroma zanje niti niso vedeli. Ob pregledovanju izvodov časopisa se mi je večkrat zdelo, kakor da so objavili čisto vse informacije, ki so jih dobili, ne glede na pomembnost dogodka.

Ko govorimo o novičarskih faktorjih, torej ne analiziramo izbora določenih informacij, ki so vredne za objavo, izmed vseh možnih. Katerim informacijam dajo večjo veljavo, lahko ugotovimo iz razporeditve prispevkov v samem časopisu.

Lahko torej sklepamo, da so določeni kriteriji obstajali znotraj časopisa. In ti so dajali *prednost političnim novicam* pred ostalimi. V prvem desetletju po letu 1900 sicer še ni tako razvidno, a po analizi kasnejših izvodov tako Slovenca kot tudi Slovenskega naroda lahko trdimo, da se prispevki s politično tematiko pojavljajo na prvih straneh.

Najprej so bila to poročila pod naslovi Državni zbor, Politični pregledi, Občinski svet ljubljanski ali pa pozivi volilcem, koga naj volijo, novice o kralju Aleksandru in raznih vojnah (burske vojne, vojna v Južni Afriki). Rubrika Politične vesti je bila v Slovenskem narodu na drugi strani.

Do začetka 1. svet. vojne je bila glavna politična tematika, ki jo obravnavata časopisa, boj med liberalci in klerikalci za volilce in s tem hkrati tudi boj za prevlado ideologij. To so bile domače politične novice, ki so jih, ko so strankarski boji prenehali, nadomestila poročila in vesti o tujem političnem dogajanju.

V času 1. svet. in v začetku ter ob koncu 2. svet. vojne so vodilno mesto med političnimi novicami zasedale tiste z vojno tematiko, od poročil z bojišč do poročil o mirovnih pogodbah, smrti znanih politikov, vzponu novih voditeljev, reparacijah, incidentih, novih vladah itd ...¹⁶ Med 1. svet. vojno je bil na naslovnici Slovenskega naroda stalen veliki naslov

¹⁶ Npr. naslovi prispevkov: *Na predvečer vojne z Italijo, Konec pete italijanske ofenzive, Grčija zahteva južno Albanijo, Pogajanje med Poljsko in Romunijo, Francoski odgovor Nemčiji, Rusija za društvo narodov, zakaj se*

»Svetovna vojna«, pod katerim so objavljali vse novosti z bojišč. Leta 1916 se celo leto pojavljajo v časopisu trije veliki naslovi: Vojna na Balkanu, Vojna z Italijo in Vojna z Rusijo. To potrjuje, da so se osredotočali predvsem na vojno tematiko. V Slovincu so se naslovi menjavali.

Slika 5.1: Politične novice so bile na prvi strani



Vir: Slovenski narod, 12. april 1915, 1.

Med obema vojnoma so bile politične novice do določene mere izenačene z drugimi, na prvi strani se je občasno pojavljala tudi socialna in gospodarska tematika. Če pogledamo naključen izvod časopisa med obema vojnoma, se nam zdi, da je razporeditev znotraj časopisa točno taka, kot je oblast v Beogradu hotela, da je mišljenje. Prednost daje centralizmu, šele nato pa nacionalnim težnjam. Najprej jih torej zanima, kaj se dogaja s skupno državo in njenimi organi ter strankami, nato se osredotočijo na lastne stranke in v nadaljevanju še na druge plati življenja (gospodarstvo, šport, kultura).

Podobno se zgodi kmalu po začetku 2. svet. vojne. Glede na teme, ki so jim časopisi dajali prednost med 1. svet. vojno, bi pričakovali, da bo vojna, torej politična tematika, še vedno edina na naslovnih straneh tudi v 2. svet. vojni. Možna razloga, zakaj ni tako, sta lahko dva. Če se na bojiščih ni nič dogajalo, časopis ni imel o ničemer pisati, prav tako so pogajanja

je zapletel Mussolini v vojno? Intervencija velesil? Nov incident, Vojna z Italijo, Voja z Rusijo, Fuhrer je padel, Vojna, Konflikt s Srbijo, Za dom v vojni grom, na Srbe ...

lahko trajala dalj časa, zato novih informacij praktično ni bilo oziroma jih je bilo dovolj le za en prispevek. Druga možnost je, da so ljudje, s tem ko so se prepuščali branju nepolitične tematike, na vsakdanje težave, ki jih je prinašala vojna, vsaj za trenutek pozabljali.

Razlika v količini vojnih informacij glede na ostale se ne kaže le na prvih straneh, ampak skozi celoten časopis. Med 1. svet. vojno je bila tematika v celotnem časopisu vezana na vojno, tudi npr. vesti v rubriki Ljubljanske novice in Dnevne novice, ki so npr. naslovljene: Iz knjige naše armade, Molitev za mir, Z južnega bojišča, Besede umirajočega slovenskega vojaka, Poveljnik sedmega koroškega polka odlikovan, Mirovna prizadevanja svetega očeta ... (Slovenec, april 1915).

V času 2. svet. vojne se pojavlja zelo raznovrstna tematika. Zmeraj pogosteje zasledimo prispevke o športu, zanimivostih in novih spoznanjih. Če pogledamo le nekaj naslovov iz Slovenskega naroda v letu 1944, je razlika zelo očitna. Pojavljajo se namreč prispevki s tematikami, kot so: Nova vrsta železniških vez v Nemčiji, Resnica o hranilnosti jajc, Skrb za potomstvo v živalskem vrtu, Čudna glasba narave (o petju ptic), Glavobol je nevaren, Ali imate dober štedilnik? Mlečni zobje, Postelja je najnevarnejši kraj na svetu, Čudni okusi kitajskih sladokuscev ...

S tem ko analiziramo razmerje med političnimi novicami in novicami z ostalo tematiko, hkrati izpostavljamo razmerje med tujimi in domačimi novicami. Politične novice so od obdobja pred 1. svet. vojno najpogosteje tuje novice, torej lahko trdimo tudi, da prva slovenska dnevnikarja po letu 1900 sprva dajeta prednost tujim novicam pred domačim.

Politične novice bi lahko tudi povezali z novičarskim *dejavnikom relevantnosti*. Na prvih straneh so tako novice, ki sporočajo o pomembnejših dogodkih, ki imajo večji vpliv na družbo.

Dejavnik identifikacije oziroma bližine dogajanja je zato potisnjen v ozadje. Moramo pa biti pozorni na to, kaj so takratni ustvarjalci časopisa razumeli pod pojmom bližina. Tudi novice, ki jih sicer rubrika določa za domače, pogosto obravnavajo širše območje, najprej Avstro-Ogrsko, kasneje Jugoslavijo. Kriterij bližine moramo torej razumeti v drugačnih okvirih, kot ga razumemo danes, ker so tudi politične tvorbe, v katere smo bili vključeni, obsegale veliko večji teritorij, kot je današnja Slovenija.

Seveda so pomembnejše tudi novice, ki so povezane z *elitnimi osebnostmi*, kot so bili strankarski prvaki, kralj in kasneje Hitler ter Mussolini. Novice o bolezni ali smrti teh oseb so vedno na naslovnici (glej prilogo A).

Glede na teme, ki jih obravnavajo v časopisih, bi med kriterije za objavo lahko šteli še človeške zgodbe (ganljivke) oziroma ustrežnejše je, če ga poimenujemo kar *ljudskost*. Take novice se pojavljajo vsa leta, včasih tudi zaradi njihove *nepričakovanosti* in *nenavadnosti*.

Avtorjem, ki so pisali v Slovincu in Slovenskem narodu, so se zdele pomembne celo zgodbe in poročila o dogodkih, ki v skladu z današnjimi kriteriji ne bi bile zanimive.

5.3 Rubrike in njihova vsebina

Rubrike in njihovi naslovi so v Slovenskem narodu in Slovincu do določene mere že ustaljeni.

»Ustaljenost rubričnih naslovov se razume v relativnem smislu, tj. ustaljenost od trenutka, ko so kot taki postavljeni, do trenutka, ko jih uredništvo opusti in nadomesti z novimi, pač zaradi želje po živahnosti, pestrosti, zaradi novih spodbud, novih pojavov v resničnosti, na katere mora dnevnik reagirati, ipd.« (Korošec 1998, 102).

Poleg stalnih rubrik je tudi nekaj takih, ki se pojavljajo občasno, samo v nekaj izvodih časopisa. Opazna je težnja ukinjanja stalnih rubrik, zlasti konec leta 1943 njihovo število zelo upade. Razmerje med količino prispevkov izven rubrik in tistimi prispevki, ki so vključeni v rubrike, se torej ves čas spreminja.

Najbolj ustaljena rubrika v Slovenskem narodu so bile Dnevne vesti, v Slovincu pa njim enakovredne Dnevne novice, ki so se sredi štiridesetih preimenovala v Drobne novice.

Pogosta rubrika so tudi Telefonična in brzojavna poročila (kasneje Telefonska in brzojavna poročila) v Slovenskem narodu ter Telefonska in brzojavna sporočila (nato poročila) v Slovincu.

Vsa leta se pojavlja tudi *Listek*, ki pa ni novinarsko besedilo, ampak literarni prispevek. Občasno je poljudnoznanstveni (biografije znanih osebnosti, razprave). Sprva je na prvi strani, nato se pomakne v notranjost časopisa ter spremeni rubrični naslov v Roman.

Občasne rubrike zasledimo le v nekaj izvodih ali pa npr. samo v nekaj letih izhajanja časopisa. Take so Izpred sodišča, Razne stvari, Politične vesti, Politični pregled, Književnost, Sport, Gospodarske vesti, Gospodarstvo, To in ono,¹⁷ O tem in onem, Državni zbor, Dopisi, Ljubljanske novice, Iz Ljubljane, Štajerske novice, Kranjski deželni zbor ...

Kljub temu da se naslovi rubrik ponavljajo in da lahko govorimo celo, da so avtomatizirani, pa je z vsebino, o kateri nas informirajo prispevki v rubrikah, drugače. Ta namreč ni ustaljena niti ni ustaljen način, kako jo avtor podaja. To bo razvidno tudi iz

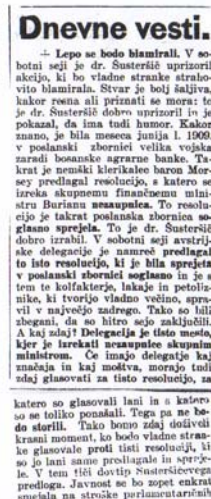
¹⁷ Rubriko To in ono sem prvič zasledila v Slovenskem narodu leta 1924.

nadaljnje analize posameznih rubrik. Ne moremo trditi, da posamezna rubrika vsebuje le prispevke s politično tematiko, ali da neka rubrika prinaša le informacije o dogajanju doma.

5.3.1 Dnevne vesti in Dnevne novice

V Slovenskem narodu se rubrika, ki vsebuje kratke, lahko samo nekaj stavkov dolge prispevke, ki sicer še niso prave vesti, sprva imenuje Dnevne vesti. Leta 1910 enake prispevke zasledimo v rubriki Drobne novice. Vsaka »vest« stoji v svoji vrstici, na začetku navadno stojijo odstavčni oziroma alinejni pomišljaji, začnejo pa se z izbesedilnimi panaslovi.

Slika 5.2: Rubrika Dnevne vesti



Vir: Slovenski narod, 14. november 1910, 1.

Enakovredna Dnevnim vestem je v Slovencu rubrika Dnevne novice. Ta rubrični naslov celo boljše označuje vsebino, ki jo prinaša. Tudi tukaj navadno ne gre za prave vesti, kajti največkrat so dogodki predstavljeni z enim stavkom ali dvema.

Vest je namreč oblika, znotraj katere je sporočena *novica*. Novica pa je lahko sporočena, tudi če ne gre za pravo vest, ker je to le informacija o dogajanju. Lahko jo upoveduje tudi kak druga žanr.

Že leta 1900 je pod rubričnim naslovom tako v Slovencu kot tudi v Slovenskem narodu časovno-prostorski vhod, ki velja za vse novice, ki jih vključuje rubrika (npr. V Ljubljani, 2. januarija).

V teh rubrikah zasledimo novice z zelo raznovstno tematiko. Na prvem mestu so navadno Osebne vesti. Večinoma sicer vsebuje tematiko, ki ni politična in piše o domačih

novicah. Vključujejo tudi kriminalno kroniko (*Prijeta tatica, Izgredi v gostilni, Sleparka, Z nožem zabodel*). V Slovencu je med Dnevnimi novicami veliko osmrtnic in naznanil o porokah, medtem ko jih je v Slovenskem narodu manj. Ne osmrtnice in ne naznanila niso avtomatizirani.

Novice, ki so na koncu rubrike, so od ostalih ločene z vodoravno črto ali s tremi zvezdicami. Razlikujejo se po vsebini, saj gre za bolj nenavadne informacije ali informacije iz tujine (npr. Električna luč in higiena, Deset dni živ pokopan, Morilka otroka-obešena, Minilo je 300 let od smrti Giordana Bruna, Milijonarji na Angleškem, Zvit trgovec ...)

Določena ubesedena tematika med Dnevnimi vestmi in Dnevnimi novicami je včasih, kot sem že omenila, popolnoma nepomembna in nevredna objave.

Primer 1:

Sodna štilistika. Višje sodišče v Celju je razsodilo nedavno pritožbo zaradi neke zaplenjene svinje. Razsodba se je tako-le sestavila: »Prizivno sodišče je identiteto zaplenjene svinje s sodnikom prve inštanice spoznalo za dokazano.

(Slovenski narod, 25. februar 1903, 3)

O pravih vesteh ne moremo govoriti tudi zato, ker so tem novicam večkrat dodani komentarji ali pa gre za opisovanje zanimivosti in dogodkov iz preteklosti.¹⁸

Primer 2:

Dobro! Glavna stvar je, da dobimo neodvisno kmetško stranko, katera bo v resnici neodvisna od farškega političnega jarma.

(Slovenski narod, 5. februar 1904, 2)

Primer 3:

Kranjski liberalci so modre glavice (pomajševalnica-slabšalno). Zadnje dni so si izmislili ponuditi socijalistom kompromis. Ali kakšen! (vzklični stavek)

(Slovenec, 3. januar 1901, 3)

Med Dnevnimi novicami se v Slovencu že leta 1900 pojavijo novice z naslovi, ki so bili značilni za dopise, a niso imele obliko dopisov (*Iz Doba pri Ljubljani, Iz Tržiča, Iz Šmartna pri Litiji, Ljubljanske novice, Koroške novice, Primorske novice ...*).¹⁹

V Dnevnih vesteh lahko pride do napake v objavi; takrat sledi popravek, ki je objavljen v isti rubriki, a ne takoj v naslednji številki.

¹⁸ 9. januarja 1900 v Slovenskem narodu v rubriki Dnevne vesti zasedimo prispevke: Mlada ljubiteljica realitike (o dekletu, ki je pred 40. leti prišlo h Grimmu), Krvava poroka (o smrti mladoporočencev nekje v Italiji), Velikanski sneg (o 8 m snega na Bavarskem) ...

¹⁹ Glej poglavje 5.3.2 Dopisi in njihovo preoblikovanje v vesti in poročila iz različnih krajev.

Primer 4:

Izpred sodišča. V sobotnem poročilu je bila pomota v imenih. Zaradi razžaljenja veličanstva obsojen Kavčič se imenuje Andrej, ne pa Anton (Slovenski narod, 22. januar 1907, 3).

Primer 5:

Požar na Brezovici. V poročilu o tem požaru v »Slovincu« z dne 26 t.m. je pomotoma izostalo, da so kot drugi prihiteli pomagat gasilci iz Vnanje gorice. V resnici so oni skoro največ pripomogli, da se ni požar razširil še na druga poslopja (Slovenec, 9. januar 1927, 7).

Tudi rubriki Dnevne vesti in Dnevne novice sta se spreminjali, če ne drugače vsaj vsebinsko, torej glede na to, o kakšni tematiki sta poročali. A sta kljub spremembam obstajali najdlje. V Slovenskem narodu so jo ukinili šele leta 1945. V Slovencu je obstajala do okoli 1930. 1938 so se pojavile *Drobne novice*, ki sicer niso popolna zamenjava za Dnevne novice. Te so se ohranile do konca izhajanja časopisa.

5.3.2 Dopisi in njihovo preoblikovanje v vesti in poročila iz različnih krajev

Sprva prispevki, ki imajo značilnosti dopisov in so lahko celo oblikovani kot pisma, nimajo vsi rubričnega naslova. Njihov naslov je avtomatiziran začetek povedi, panaslov: *Iz [xy]²⁰ se nam piše ...* To je deloma tradicija iz 19. stol., ko je bil zraven dodan še časovno-prostorski vhod v besedilo, nato pa se je z novim stavkom začel dopis (Kalin Golob 2003, 153).

Druga možnost je, da rubrični naslov *Dopisi* ostaja. Takrat imajo posamezni prispevki v rubriki naslove po krajih ali okolju, iz katerih dopisi prihajajo, včasih s predlogom, včasih brez njega (*Z Šiške, Z Jesenic, Iz Št. Petra na Pivki, Z dežezele*).

Tretja različica je, da ima dopis svoj naslov, kraj, od koder prihaja je zapisan v podnaslovu. V podnaslovu je tudi časovno-prostorski vhod, lahko tudi oznaka, da gre za dopis.

Primer 6:

VN: Nekoliko odgovora.

PN: Iz Vipave, 2. maja.

Primer 7:

VN: Iz kočevskega okraja.

PN: (Dopis.)

²⁰ xy = ime kraja, od koder prihaja dopis (npr: Iz Polzele se nam piše ... Iz Šmartna pri Litiji se nam piše ...)

Primer 8:

VN: ***Glas s tužnega Korotana.***

PN: (*Dopis s Koroškega.*)

Občasno so dopisi podpisani, a redko s pravim imenom. Podpis je največkrat psevdonim, ki avtorja opisuje (*npr.: Pristni kmečki prijatelj, Blejski kmet, Radovedni Bohinjci*), ali pa začetnice. Napisani so v prvi osebi ednine. Dopis lahko predstavlja tudi odgovor na drug, že prej objavljen dopis (*Znanemu dopisniku odgovarjam, da mi po krivem prisoja dopis v Slovencu z dne 1. t.m.[...]*)

V Slovencu v prvih letih po 1900 hkrati z rubriko *Dopisi* obstajajo še *Pisma bralcev*, ki jim, če vsebujejo vprašanja, sledijo tudi odgovori. Pisma so se pojavila zopet ob začetku 1. svet. vojne. Gre za pisma z raznih bojišč, ki so lahko tudi osebna, a objavljena v časopisu.

V Slovenskem narodu se pojavlja rubrika, ki je podobna rubriki *Dopisi*, z naslovom *Poslano* še leta 1911, potem ne več.

V Slovencu se dopisi (razen občasnih vojnih pisem)²¹ preoblikujejo v poročila že 1904. Sprva jih vključuje rubrika *Dnevne novice*, nato se osamosvojijo. Zanimivost, ki se pojavi le v Slovencu, so male tiskane črke, ki so začetnice krajev in stojijo pred vsakim malim naslovom znotraj *Dnevnikih novic* (*k Koroške novice, p Primorske novice, š Štajerske novice, a Novice iz Amerike ...*)

Leta 1911 se tudi dopisi v Slovenskem narodu preoblikujejo v samostojne rubrike (*Štajersko, Primorsko, Koroško ...*) in izgubijo svojo prvotno pisemsko obliko. Kljub temu je jasno, da sta časopisa te informacije, ki jih vsebuje vest ali poročilo, dobila prek dopisnikov.

Vse dokler Slovenski narod ni prenehal izhajati, se pojavljajo v taki spremenjeni obliki: *Iz Ljubljane, Iz Trbovelj, Iz Celja, Iz Novega mesta, Iz Škofji Loke, Iz Kranja*. Kar imajo še skupnega z dopisi, so naslovi. To so namreč vesti ali krajša poročila iz raznih krajev, zbrani pod enim naslovom. Enako je tudi v Slovencu.

Dopisi so se torej v 20. stol. hitro popolnoma osvobodili pisemske tradicije in postali poročila, vesti ali komentarji.

V štiridesetih letih so v Slovencu začeli ponovno poudarjati, da so neko poročilo dobili od dopisnikov. A to niso bili tipični dopisi, ampak že poročila.

²¹ Korporal Polde Riedl piše svoji sestri v Podkrajju pri Pliberku:[...] podpis: Tvoj brat Polde.

Primer 9:

Naraščanje voda

Poročilo »Slovenčevega« dopisnika o stanju v poplavljenem ozemlju

»Slovenec« je že dozdaj izčrpno poročal o velikih poplavah, ki so prizadejale pokrajinam okrog Save in Donave veliko škodo. V želji, da bi informirali slovensko ljudstvo natančno o obširnosti katastrofe je »Slovenec« poskrbel za posebnega poročevalca [...].

(Slovenec, 21. april 1932, 2)

5.3.3 Od Telefonskih in brzojavnih sporočil do tiskovnih agencij

Dejstvo, da so se iz Telefonskih in brzojavnih poročil razvile kratke vesti, ki jih posredujejo tiskovne agencije, potrjuje že ugotovitev Kalin Golobove (2003, 77) glede enake vloge, ki so jo imele današnje kratke vesti in telegrami.

V Slovenskem narodu se rubrika, ki prek brzojava prinaša večinoma kratke politične novice iz tujine in redkeje domače, najprej imenuje Telefonična in brzojavna sporočila. V Slovencu naslov ves čas ostaja enak. Iz teh novic naj bi poročevalec tvoril vesti, a so jih vedno objavljali kar v prvotni obliki.

Vsako brzojavno sporočilo ima samostojen časovno-prostorski vhod v besedilo. Po obliki so te novice še najbolj podobne vestem. To velja za tiste, ki so objektivne in prinašajo zgolj dejstva.

Zelo redko zasledimo osebno mnenje. Tisti brzojavi, ki vsebujejo subjektivne elemente, pa so podpisani (Napredna družba, Napredne mozirske Slovenke, Napredni dvorjani ...)

Primer 10:

Mozirje, 7. januarja. Radujemo se ob zmagi naprednega duha! Živeli napredni poslanci! Slava volilcem! Napredne mozirske Slovenke.

(Slovenski narod, 7. januar 1901, 3)

Telefonska in brzojavna sporočila so že od leta 1900 večinoma tuja, domača zasledimo samo ob posebnih dogodkih, kot je npr. ob pripravah in zmagi na volitvah.

Primer 11:

Radovljica, 8. maja. Občinski zastop mošnje izraža popolno zaupanje gospodu dr. Šušteršiču.-Župan: Pristavec
(Slovenec, 8. maj 1901, 3)

Leta 1910 se je rubrika v Slovenskem narodu preoblikovala, tako da je imela vsaka novica oziroma vest svoj naslov (mali naslov) in časovno-prostorski vhod (glej prilogo B). Leta 1915 se je preimenovala v Brzojavna poročila, nato se je celo za nekaj časa prenehala pojavljati. Leta 1921 se zopet imenuje Telefonska in brzojavna poročila.

V Slovincu, poleg rubrike Telefonska in brzojavna poročila, leta 1904 obstaja tudi rubrika Iz brzojavk, ki se od prve razlikuje le po tem, da pri njej na začetku vsakega sporočila ni napisanega datuma, ampak le kraj.

Rubriko, ki poroča prek brzojavov, v Slovincu ukinejo leta 1916, prav tako tudi v Slovenskem narodu.

5.3.3.1 Tiskovne agencije

Predhodniki tiskovnih agencij so bili torej poročevalci, ki so jih posamezni časopisi pošiljali, da bi jim poročali iz večjih mest. Njihova naloga je bila, da »iščejo novice« in jih pošiljajo po telegramih (Kalin Golob 2003, 76). Ker si majhni časopisi niso mogli privoščiti svojih poročevalcev, so bili večkrat odvisni od tujih (Merljak Zdovc 2007, 43). To je spodbudilo nastajanje tiskovnih agencij.

Začetki tiskovnih agencij segajo že v 19. stol., ko so začele prednjačiti štiri vodilne tiskovne agencije. Prva je bila francoska agencija *Agence Havas* (1835). Havas je najprej ponujal prevode informacij iz tujih časopisov, nato so začeli zbirati informacije iz Francije, iz tujine pa so jih še vedno dobivali prek tujih časopisov. Ker na tak način niso zbrali vseh informacij, so počasi oblikovali mrežo svojih dopisnikov, ki so pošiljali poročila po telegrafu.

V Ameriki je leta 1848 skupina časopisov ustanovila *Associated press*. Iskali so rešitev, kako bi združili moči, da bi uspešneje in hitreje zbirali informacije iz Evrope in o njih čim bolj točno poročali. Pred tem so namreč posamezni časopisi tekmovali, kdo bo prej prišel do informacije, in hiteli v pristanišče k ladjam, ki so prispele iz Evrope in prinašale informacije. Lastniki časopisov so ugotovili, da je to nesmiselno in da bi bilo učinkoviteje, če bi imeli službo, ki bi zbirala informacije prek telegrama. Sprva se je ta organizacija imenovala Harbor News Association. Leta 1849 so že odprli prvi urad izven Amerike.

Nekaj let kasneje (1849) ustanovljena nemška tiskovna agencija *Wolff Telegraphische Bureau (WTB)*, katere lastnik je bila Kontinentalna telegrafska družba (CTC), je prvič uporabila elektronsko telegrafijo (Stöber 2005, 150).

Leta 1851 je Paul Julius Baron von Reuter, ki je takrat še živel v Nemčiji, ugotovil, da s telegrafom novice ne potrebujejo več dnevov ali tednov, da prepotujejo dolge razdalje. Da je Berlin oskrboval z novicami, je uspešno izkoriščal na novo odprto telegrafsko linijo Berlin-Achen. 1851. leta je odšel v London in ustanovil svojo agencijo Reuters ter jo skušal razširiti po ostalih kontinentih (Stöber 2005, 147).

Leta 1870 so Havas, Reuter in Wolff sklenili dogovor o razdelitvi delovnih območij. Reuterju je pripadala Velika Britanija in njen imperij, Havas si je prilastil Francijo in njene kolonije, Wolf pa je lahko pokrival nemška ozemlja (Merljak Zdovc 2007, 44).

Slika 5.3: Paul Reuter



Vir: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/500254/Paul-Julius-Freiherr-von-Reuter>.

Konec 19. stol. je prihajalo do vse močnejšega združevanja kapitala v časopisni industriji, nastajali so veliki časopisni trusti, kar so tudi tiskovne agencije. Vse to je vodilo do množičnega tiskanja dnevnih časopisov. Spodbuda za nastanek tiskovnih agencij je bil izzum telegrafa. Z nastajanjem prvih večjih tiskovnih agencij je povezan tudi pojem objektivnosti²² v novinarskem sporočanju. Agencijske novice so morale biti objektivne, saj so jih prodajali in posredovali medijskim hišam in časopisom različnih političnih usmeritev in prepričanj (Glasser v Vobič 2006, 9).

V 20. stol. so bile torej tiskovne agencije že razširjene in so razpošiljale informacije preko telegrafa na vse konce sveta, tudi v Slovenijo.

V Slovenskem narodu oznak, da gre za novico, ki jo je posredovala tiskovna agencija, nisem zasledila, v Slovincu se agencija Reuters (*Reuterjev urad*) začne pojavljati leta 1905.

²² Več o pojmu objektivnosti v poglavju 5.5.

Primer 12:

Tudi kmetje vstajajo?

Berolin, 24. januarja. (Reutarjev urad). V Berlin so došla poročila, da je tudi med kmečkim stanom razširjen vstaški duh. Iz južne Rusije in iz moskovske okolice so došla poročila, da so bili večji izgredi, katere je povzročilo kmečko prebivalstvo (Slovenec, 5. januar 1905, 2).

Primer 13:

London, 28. junij (R.u.) Reuter poroča, da so nedavno v Leedsu sklenili na posvetu miroljubnežev, da bodo ustanovili delavske in vojaške svete po ruskem zgledu. V Southgate so razbili shod sveta vojaki. Razbili so in sicer kolonialni vojaki tudi shod miroljubnežev v Newcastlu (Slovenec, 30. julij 1917, 2).

Kasneje se pojavljajo še oznake za druge agencije (AA, ČTU, ž., tg., TG), ki vedno stojijo za časovno-prostorskim vhodom. Kadar pred prispevkom ni bilo označeno, da gre za agencijsko sporočilo, je bila možna tudi oznaka »*Tel. Slov.*«, verjetno v smislu »*telefonsko sporočeno*« Slovencu. Da gre za neko sporočilo, ki je prispelo prek telegrafa, pove tudi oznaka »*Izv.*«, zlasti v zadnjih letih izhajanja Slovenca tudi »*Uradno poročilo*«.

Belgrad, 1. jul. (Izv.) Po prihodu Ace Stojanoviča v Beograd se je sinoči pozno ponoči sestal izvršilni odbor radikalne stranke, ki je imel danes sejo ves dan in razpravljal o vseh volilnih pripravah.[...]

(Slovenec, 30. junij 1927, 2)

Kot vidimo, je oblika podobna kot pri novicah v rubriki Telefonska in brzajavna poročila. Manjka le oznaka, da gre za telegram.

V kraljevini Jugoslaviji je bila, po zgledu tujih, prva tiskovna agencija *Avala* ustanovljena leta 1919. Ustanovil jo je francoski novinar Albert Moysset z dovoljenjem jugoslovanske vlade, ki jo je poleg francoske tudi denarno podpirala. Agencija je postala »*sredstvo regulacije jugoslovanskega medvojnega komunikacijskega sistema*«. Z agencijami, kot sta Havas in Reuter, je sklenila pogodbo, s katero si je zagotovila, da je edina lahko posredovala njune informacije jugoslovanskemu tisku (Amon 1996, 146).

5.4 Vrste, zvrsti in žanri v Slovenskem narodu in Slovencu

V vsaki rubriki in tudi zunaj njih so navadno objavljeni prispevki, ki imajo specifično vsebino in obliko. Z obliko mislim na ustaljeno formo, ki jo omejujejo žanri, z vsebino pa na ločevanje med interpretativnimi in informativnimi prispevki.

Da bi razumeli proces »razčiščevanja žanrov« v Slovenskem narodu in Slovencu in izoblikovanje tipičnih žanrskih oblik, moramo najprej opredeliti osnovne pojme, ki jih vključuje žanrska analiza.

5.4.1 Vrsta, zvrst, žanr

Bahtin (1980) je žanr označil kot »določeni relativno stabilni tematski, kompozicijski in stilistični tip izjav«, za Koširjevo (Košir 1988, 26) pa žanr pomeni stalno obliko novinarskega sporočanja, za katero so značilne določene posebnosti.

Za vsak žanr torej veljajo določena pravila, ki mu dajejo prepoznavno obliko in vsebino. »Novinarski žanr je tip novinarskega diskurza, za katerega je značilna določena tipična forma, v kateri je upovedana določena snov (predmet), ki je tipsko strukturirana in izražena z zanjo tipičnimi jezikovnimi sredstvi.« (Košir 1988, 30).

Labanova (2007, 12) je definicijo žanra nadgradila, saj pravi, da »žanri niso le teoretske kategorije, ki združujejo podobne oblike in vsebine, temveč vključujejo tudi pričakovanje občinstva, da bo videlo pričakovano obliko, ji zato zaupalo in verjelo v njeno vsebino.«

Koširjeva (1988, 31) pravi, da je širša in stabilnejša kategorija od žanra *vrsta*, ki je v bistvu »družina žanrov« s skupnimi lastnostmi in ni nadrejena žanru. Pojem novinarska vrsta najverjetneje vpelje namesto pojma *publicistična besedila*,²³ ki so ena od funkcijskih zvrsti²⁴ slovenskega knjižnega jezika. Funkcijske zvrsti se ločijo v stilu in namenu sporočila. Novinarsko besedilo se torej loči od znanstvenih, poljudnoznanstvenih, strokovnih in umetnostnih besedil.

Ožji pojem od vrste je po Koširjevi (1988, 31) *novinarska zvrst*. Znotraj zvrsti se povezujejo različne novinarske vrste. Koširjeva tako deli novinarska sporočila na *informativno* in *interpretativno* zvrst. V informativno zvrst spadajo besedila, ki se »kažejo kot objektivna sporočila, v katerih je avtor s svojimi mnenji od predmeta distanciran in odsoten« (Košir 1988, 63). Sem spadajo vestničarske, poročevalske, pogovorne in reportažne vrste.

²³ Toporišič (1984, 623–624) je razdelil stalne oblike besedil (stalne besedilne vrste) glede na funkcijsko zvrst na *praktičnosporazumevalne*, *publicistične*, *strokovne* in *umetnostne*. Publicistiko označuje kot tisto zvrst jezika »ki se uporablja v časopisju v uvodnikih in komentarjih z znamenitim političnim, gospodarskim in kulturnim dogodkom, v novicah, poročilih, reportažah in podobnem« (Toporišič 2004, 30). Po Dovifatu (v Kalin Golob 2005, 87) je publicistika »vsako javnosti namenjeno in javno uresničeno (izvedeno) delovanje na javnost, ki ima namen z močjo prepričevanja vplivati nanjo [...] ter tako spremeniti njeno vedenje in hotenje.«

²⁴ Ločevati moramo pojma *novinarska zvrst* in *funkcijska zvrst*. Koširjeva govori interpretativni in informativni zvrsti. Namesto pojma funkcijska zvrst je uporabljala pojem vrsta.

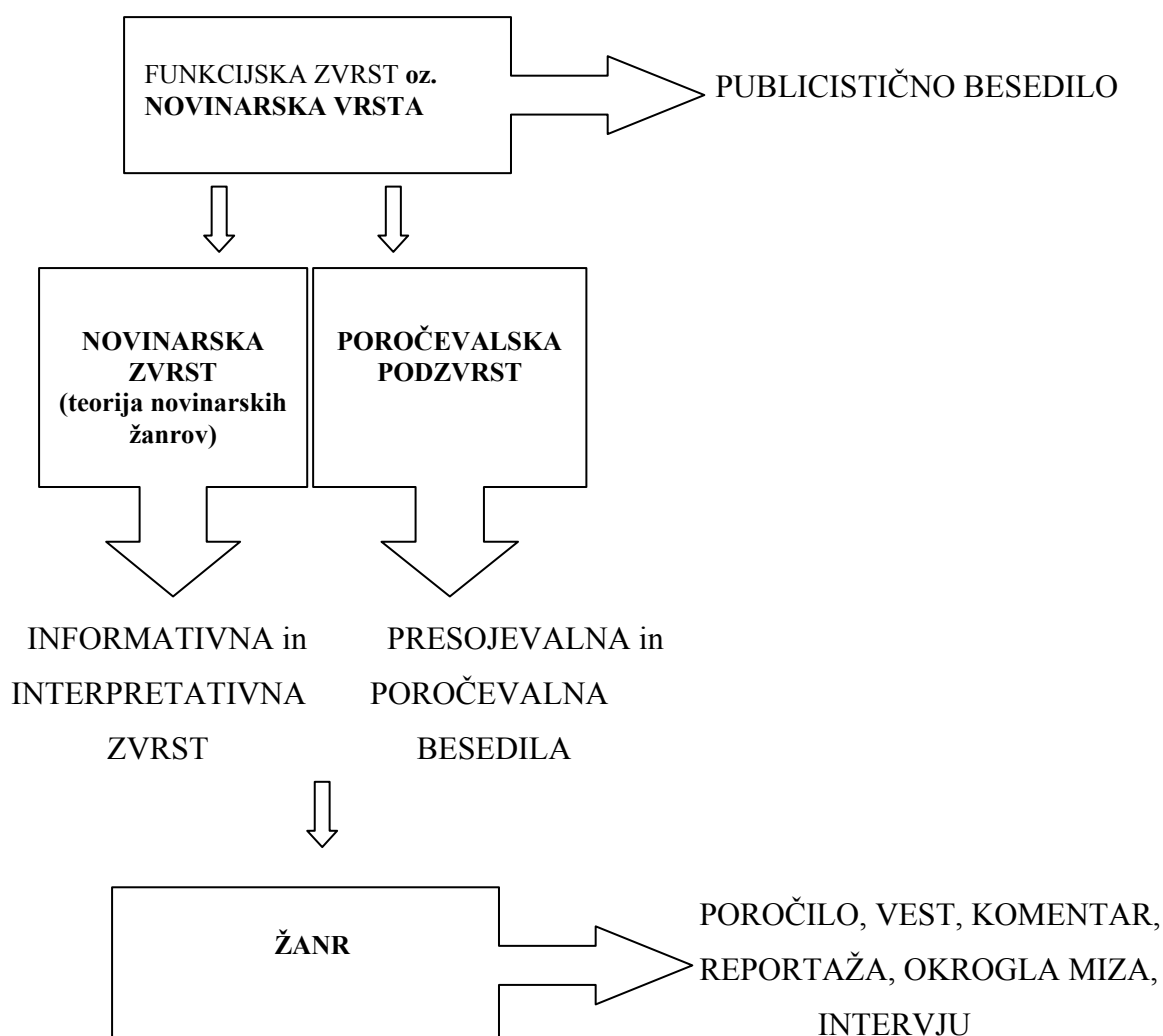
Interpretativno zvrst pa predstavljajo prispevki, ki se v besedilu »kažejo kot subjektivna sporočila, avtorji pa pristopajo k obravnavanemu predmetu angažirano in so s svojimi mnenji v tekstu prisotni.« (Košir 1988, 63).

Ker je publicistika preširok pojem za natančnejšo analizo, je Korošec (1976, 5–9) ločil pojem časopisni stil kot področje znotraj publicističnega stila, ki se uresničuje v okviru publicistične funkcijske zvrsti. Kalin Golobova (2003, 46) meni, da je potrebno ločevati med *publicističnimi* in *poročevalskimi* besedili. V publicistično zvrst spadajo vsa besedila množičnih občil, ki informirajo javnost in vplivajo nanjo. Del publicistične zvrsti, ki je omejen na časopise, so poročevalska besedila. Zanje so značilna posebna jezikovna sredstva, ki opravljajo svojo funkcijo v poročevalstvu in tvorijo *poročevalski stil*.²⁵

Tudi Toporišič (1984) loči publicistična besedila na poročevalna, presojevalna in leposlovno navdahnjena.

²⁵ Izraz publicistični stil ni ustrezen.

Preglednica 5.1: Širši pojem od novinarske vrste oz. poročevalske podzvrsti je funkcijska zvrsti oz. novinarska vrsta, ožji pa žanr²⁶



5.4.2 Poročevalna/informativna in presojevalna/interpretativna besedila

Lüger (Kalin Golob 2005, 95) je publicistična besedila razvrstil v štiri podskupine:

- informativna besedila (vest, poročilo, notica, reportaža)
- mnenjska besedila (komentar, glosa, kritika, mnenjski intervju)
- pozivna besedila (pisma bralcev, pozivi za volitve)
- poučno-navodilna besedila (praktični nasveti, navodila za uporabo, modni nasveti)

²⁶ Koširjeva (1988) govori o novinarski vrsti in informativni ter interpretativni zvrsti, Kalin Golobova (2000, 2003, 2005) in Korošec (1998) pa funkcijski zvrsti (Toporišič 1984) in o presojevalnih ter poročevalnih besedilih.

Med informativna besedila spadajo tista, ki jih stilistika slovenskega poročevalstva uvršča med *poročevalna*, katerih glavni namen je informirati. Mnenjska besedila stilistika vključuje med *presojevalna*, v katerih je avtor subjektivno prisoten, saj dogodek komentira in razlaga besedilo. Kalin Golobova (2003, 46) je še specifičnejša, saj dodaja beletristična in oglaševalska besedila. Toporišič (1981, 187) o beletrističnih besedilih govori kot o leposlovnno navdahnjenih besedilih, besedilih z leposlovnimi primesmi.²⁷

Poročevalna besedila so tista besedila, ki morajo biti objektivna in iz katerih se mora novinar izključiti. V njih podaja informacije, ki jih ne sme komentirati. To lahko počne v presojevalnih oziroma mnenjskih besedilih. Ker poda svoje lastno mnenje, so ta besedila subjektivna.

Kodeks novinarjev Slovenije v 11. členu zapoveduje, da mora novinar ločiti informacije od komentarjev. Jasno pa mora biti razvidna tudi razlika med poročilom o dejstvih in komentarjem (Kodeks novinarjev Slovenije, 11. člen). S tem kodificira standard objektivnosti kot novinarjevo dolžnost in ločevanje med objektivnim in subjektivnim.

Zahteva ločevanja dejstev od mnenj je tudi eden od kriterijev objektivnosti, ki jih je oblikoval Bentele (Bentele v Erjavec 1998, 35–39). V informativnih zvrsteh novinar ne bi smel vrednotiti dogajanja. To je tudi bistveno za oblikovanje novinarjeve verodostojnosti.

5.5 Merilo objektivnosti in subjektivnosti

Z delitvijo novinarskih besedil na informativna in interpretativna sta neizogibno povezana pojma objektivnosti (izključenosti iz novinarskega besedila) in subjektivnosti (vključenosti v novinarsko besedilo).

»Pojem objektivnosti novinarskega sporočanja se je razvil v Združenih državah Amerike ob prelomu 19. stol. in postal v 20. letih tega stoletja ena izmed ključnih novinarskih norm« (Scudson v Erjavec 1998, 32). Leta 1923 je združenje ameriških časopisnih urednikov osnovalo »Novinarske norme«, katerih najpomembnejše pravilo je bilo ločevanje mnenj od poročil (Stephens).²⁸

Ločevalna norma med *interpretacijo* in *informacijo* se je pojavila v ameriškem tisku v petdesetih letih 19. stol. Šli so celo tako daleč, da so prispevke, ki so vključevali mnenja,

²⁷ To so besedila literarnega novinarstva.

²⁸ »News reports should be free from opinion or bias of any kind.«

objavljali samo na določenih straneh časopisa. Novinarski diskurz namreč pričakuje čim manj interpretacij.

Gre mu zato, da bo enkratno enkodiran in ne večkratno[...] Novinarsko besedilo je enopomensko. Intendirana odsotnost večpomenskosti, »transparentnost« prikazane predmetnosti, da bi bila čim lažje »prepustna« intencija akta bralčeve zavesti o predmetnosti sporočila, je novinarskemu diskurzu imanentna (Erjavec 1988, 19).

Po 1. svet. vojni je na idejo objektivnosti pomembno vplivalo tudi kulturno gibanje znanstvenega naturalizma, ki je v ospredje postavljalo pomembnost objektivnih metod pri dokazovanju dejstev (Splichal 2000, 50–51). Tako se je v prvi polovici 20. Stol. najprej v ZDA in nato še v Evropi začelo vsaj navidezno objektivno poročanje.²⁹ S tem naj bi časniki postali privlačni za vse (načelo »catch-all«) (Milosavljevič 2003, 33).

Da je objektivnost postala eno pomembnejših meril pri novinarskem sporočanju, so zaslužne tudi tiskovne agencije, ki so časopisom raznih političnih usmeritev skušale prenašati le dejstva, brez vrednostnih sodb. Želeli so služiti čim večjemu, politično raznolikemu občinstvu (Erjavec 1998, 32–33).

Danes je za sodobne novinarske in medijske študije značilen pristop k pojmu objektivnosti kot nedosegljivemu, bila naj bi kot »neuresničljive sanje« (Bennet v Vobič 2006, 13). Objektivnosti naj ne bi bilo možno doseči, ker je nad novinarjevimi zmožnostmi dojemanja. Subjektivni je vsak korak novinarjevega dela, od izbire teme, uporabe jezikovnih sredstev do vključitve citatov. A Vobič (2006, 4) kljub temu trdi, da je objektivnost nekaj, kar novinarstvo nosi s seboj, čeprav gre le za mit, ki naslovnika usmerja, da verjame novinarju kot posredovalcu resnice.

Če bi torej predvidevali, da je objektivnost nekaj, kar je obvezno sestavni del novinarstva, potem bi lahko trdili, da jo lahko dosežeš, če spoštuješ naslednje zahteve (Erjavec 1998, 37), po Koširjevi (1988, 12) dimenzije novinarske objektivnosti:

- ločevanje dejstev in mnenj,
- čustveno neprizadeto poročanje,
- enake možnosti za vse prizadete strani,
- izbor sporočane realnosti,
- odnos novinarskega sporočila do realnosti,
- jezikovna predstavitev sporočila.

²⁹ Milosavljevič z navideznim objektivnim poročanjem misli na stilistično objektivno poročanje (Milosavljevič 2003, 33), kar pa v stilistiki poimenujemo objektivizirana sporočila (Vidovič Muha, 1971/1972).

Ker pa mediji ne odsevajo družbene realnosti in niso ogledalo družbe, ampak jo konstruirajo (Košir 2003, 75) in s tem ustvarjajo »iluzijo resničnosti« (Van Dijk 1988, 175), se novinarji objektivnosti lahko le približajo, s tem da predstavijo svoje vire in da vso subjektivnost v prispevku jasno označijo (Erjavec 1998).

Namen ločevanja objektivnih dejstev in subjektivnega mnenja je, da ima posameznik sam možnost lastne interpretacije informacije. Tukaj se predpostavlja, da je o družbeni stvarnosti ustrezno informiran.

Ločevalna norma pa še ne zagotavlja, da je informacija verodostojna. Časopis na mnenje bralca lahko vpliva tudi s samimi informacijami, saj mu lahko posreduje samo favorizirane informacije. Ločevanje ni vedno vrednostno nevtralnno (Erjavec 1998, 40). Mediji torej že s favoriziranjem informacij³⁰ nekatera dejstva in vednost hegemonizirajo.

Pri nas v dnevnikih časopisih na prelomu stoletja kriterij objektivnosti še ni bil bistveni element poročanja. Tudi pri poročilih in vesteh, kjer bi objektivnost pričakovali, sprva še ni bila prisotna.

Zanimivo je, da objektivnost, kot bistven element, poudarjajo tudi v svojih časopisih, a le v zvezi s kritiko časopisa nasprotne politične usmeritve. To dokazuje, da so pojem objektivnosti že poznali, a ga še niso upoštevali v praksi.

Končno je glavna naloga vsakega lista objektivnost, ali bi vsaj morala biti. Pri poštemem človeku naj ne zatre ali zavrže čut in strast obče znanih in pripoznanih zakonov humanitete [...] (Slovenski narod, 20. februar 1901, 1).

Novinarji se v Slovincu in v Slovenskem narodu večkrat razkrijejo tudi tam, kjer bi svoje lastno prepričanje in mnenje morali pustiti ob strani, saj o dogodku poročajo in ga ne komentirajo.

V rubriki Telefonska in brzojavna sporočila v Slovenskem narodu, kjer pričakujemo objektivnost, saj gre za kratke informacije, ki imajo podoben značaj kot agencijska sporočila, naj ne bi bilo prostora za subjektivne elemente, a so ti občasno prisotni.

Primer 14:

Mozirje 7. Januvarja. Radujemo se ob zmagi naprednega duha! Živeli napredni poslanci! Slava volilcem! (Slovenec, 7. januar 1901, 3).

³⁰ Dejavniki objavne vrednosti.

V Slovincu in Slovenskem narodu je velik problem prav predstavitev virov, saj so v večini prispevki nepodpisani.

Subjektivno prisotnost v besedilu pa ne pokažejo samo očitno, z besedami, ko nagovarjajo bralce, ampak tudi z drugimi sredstvi. Večkrat stavek, ki sicer nima konotativne vrednosti, torej sam po sebi v sklopu danega besedila ni subjektiven, poudarijo s klicaji. Zasedila sem tudi primere neskladenjske rabe klicaja, saj je zapisan v oklepaju.

Primer 15:

Le devet (!) senatorjev je imelo pogum glasovati za sklepe ljudske zbornice- vsi drugi so vstrajali pri svoji trdovratnosti. (Slovenski narod, 9. januar 1941, 1).

Še vedno pa je najočitnejši element, ki kaže na subjektivno prisotnost, uporaba 1. osebe množine, torej osebne zaimka »mi«.

Primer 16:

*Prvotne volitve so pri kraju, pri kraju so ž njimi tudi boji, prevare. Napeli **smo** vse moči, na našo stran so stopili moške, značajni in neomahljivi, naroda stebri. Toda usoda **nam** ni poklonila venca zmage! (Slovenec, 2.1.1901, 2.)*

Že samo ime rubrike Dnevne vesti nas usmeri k temu, da v njej pričakujemo objektivne vesti. A te večkrat vključujejo zelo jasno izraženo mnenje.

Primer 17:

***Dobro!** Glavna stvar je, da **dobimo** neodvisno kmetsko stranko, katera po v resnici neodvisna od farškega političnega jarma (Slovenski narod, 5. februar 1907, 2).*

Primer 18:

*Pri zajtrku je umrl 64letni žganjar in posestnik Franc Osovnik iz Količeva. Zadel ga je kap. **Tak je konec pijanca!** (Slovenski narod, 6. september 1907, 3).*

Novinarstvo ima torej pri svojem načinu dela dve različni ustvarjalni težnji. Novinarski prispevki nastajajo z namenom ali informirati občinstvo ali pa mu ponuditi interpretacijo informacij. Novinar se mora odločiti za eno ali drugo, le tako lahko dobi čist žanr, brez mešanja različnih elementov; le to mu omogoči, da temu primerno žanr tudi označi, umesti v rubriko ali ga postavi na določeno mesto v časopisu.

Avtor svojo subjektivno prisotnost v besedilu izraža tudi z zaznamovanimi, jezikovnimi sredstvi, ki so imenovani *aktualizmi*. Nevtralna in nezaznamovana sredstva, s

katerimi se avtor ne vključuje v besedilo, so *avtomatizmi*.³¹ Polarizacija med avtomatizacijo med aktualizmi je le rezultat odziva jezika na potrebo po ločevalni normi.

Razvoj v smeri doseganja objektivnosti, kjer je to pričakovano, torej v poročilih in vesteh, je povezan s čiščenjem žanrov in oblikovanjem žanrskih oblik, ki imajo vse pričakovane in ustrezne elemente, ki zadoščajo definiciji žanra. Problem razvoja poročila in vesti ter interpretativnih žanrov bom skušala prikazati v naslednjem poglavju.

5.6 Žanri v Slovencu in Slovenskem narodu

Razvoj žanrov v Slovencu in Slovenskem narodu je zapleten, saj ne moremo pri vseh žanrih jasno določiti meje, kdaj se pojavi. Drugi problem je, da če se že pojavi, ne postane stalna praksa.

Žanra, pri katerih sprva ne moremo jasno določiti meje, sta poročilo in komentar. V Slovenskem narodu in Slovencu razlika med informacijo in komentarjem sprva ni bila jasno ločena. Oboje je pisal urednik časopisa. Žanri torej še niso bili čisti in jasno izoblikovani. Kot je ugotovila Kalin Golobova (2003), do 20. stol. še ne moremo govoriti o čistih žanrih. V 20. stol. se stanje spreminja, vesti in poročila se postopoma osvobajajo komentatorskih prvin. Ta razvoj bom skušala prikazati v naslednjem poglavju. Ker se vzporedno s tem pojavi ločevanje subjektivnih elementov od objektivnih, bom najprej skušala prikazati merila za njuno razlikovanje.

Razvoj žanrov je povezan tudi z razvojem novinarske profesije, saj se žanri spreminjajo tudi zaradi oblikovanja poklica novinarja, ki prevzame delo urednika. S tem lahko urednik zgolj sprejema informacije, ki mu jih zbirajo in posredujejo novinarji.

5.6.1 Razvoj poročila in vesti: informativna oz. poročevalna besedila v Slovenskem narodu in Slovencu

V Slovenskem narodu in Slovencu med letoma 1900 in 1945 lahko opazujemo, kako se razvijata tako vest kot poročilo in se na končni stopnji popolnoma osvobodita subjektivnih elementov, dobita svojo tipično obliko ter se popolnoma ločita od komentarjev in ostalih interpretativnih zvrsti.

³¹ Več o aktualizmih in avtomatizmih ter aplikaciji objektivnega in subjektivnega na jezikovna sredstva v Slovencu in Slovenskem narodu v poglavju 6.3.

Na razvoj oblike poročevalnih besedil so vplivali telegrami, zlasti s časovno-prostorskim vhomom v besedilo. Posebnosti poročevalnih besedil se oblikujejo tudi v dopisih. Telegrami ves čas štejemo k novinarskim besedilom, čeprav gre za neposredne objave prispelih telegramov.

Prelomnico, kdaj se poročila in vesti popolnoma osvobodijo komentatorskih prvin, je težko postaviti. Tudi ko se že pojavi prispevek, ki je čist žanr, to ne postane stalna praksa. Začetek ločevanja med pravimi vestmi in poročili, ki so objektivna in podajajo informacije, bi, glede na analizirane izvode časopisov, lahko povezali s prelomom, ko v časopisih začnejo navajati vire informacij. Ti so (pa naj gre za agencijsko novico ali povzemanje po tujih časopisih) dokaz, da avtor ne podaja zgolj lastnega mnenja, ampak (bolj ali manj) preverjena dejstva.

5.6.1.1 Razvoj vesti

Mistik (Mistik v Kalin Golob 2003) zamečke vesti postavlja že v drugo polovico 15. stol., ko so občasno tiskali časopise, katerih edini namen je bil informirati. Do 19. stol. naj bi se vesti že izoblikovale in vsebovale vse elemente, ki so zanjo bistvene. Vesti so objavljali največkrat z namenom, da bi javnost seznanili z dogodki, ki so se zgodili.

»Vest informira pretežno o preteklih dogodkih, ki so predvidljivi ali niso nepredvidljivi, ki so sami po sebi razumljivi, ki so po obsegu ožji, saj štejejo relativno malo prvin, in so majhni ali manjši dogodki po velikosti.« (Košir 1988, 69).

Ker navadno upoveduje dogodke z malo prvinami, mora njena vsebina kratko odgovarjati na vprašanja, ki sprašujejo po identifikacijskih znakih dogodka. Pravilo 5 W so razvili ameriški pragmatiki. Vest mora torej odgovoriti na pet osnovnih vprašanj: *WHO* (Kdo so bili nosilci dogajanja?), *WHAT* (Kaj se je zgodilo?), *WHERE* (Kje se je zgodilo?), *WHEN* (Kdaj se je zgodilo?), *WHY* (Zakaj?). Kasneje so jo dopolnili še z vprašanjem *HOW* (Kako?) (Košir 1988).

Za vest so pomembni samo podatki, ki dogodek individualizirajo, torej podatki iz prve podatkovne sheme. Podatki iz ozadja avtorja ne zanimajo. Podatki so sporočeni od bolj pomembnih k manj pomembnim. Torej ni pravila, ki bi določal, s katerim podatkom začnemo vest. Če je najpomembnejši akter, najprej odgovorimo na vprašanje kdo, če je najpomembnejši dogodek na vprašanje kaj, če pa je pomembno, kje se je nekaj zgodilo, v prvem stavku odgovorimo na vprašanje kje. Tako tudi ni pomembno, kakšen je bil resnični potek dogodkov, saj naj bi ga pri pisanju vesti ne upoštevali.

Vesti v Slovenskem narodu in Slovencu že leta 1900, torej v prvih analiziranih izvodih, v nekaterih bistvenih elementih definicijsko ustrezajo pravim vestem (glej prilogo C). Pod skupnim rubričnim naslovom (najbolj tipična sta Dnevne vesti in Dnevne novice) je en sam, skupen časovno-prostorski vhod v besedilo, ki velja za vse vesti. Vsebina, razen tega, da ni na začetku časa in kraja dogajanja, se občasno že približuje vsebini, kakršno imajo prave vesti.

Največja pomanjkljivost je torej odsotnost vestniškega pravzorca. *Vestniški pravzorec* je najmanjša poročevalska enota s časovno-prostorsko umestitvijo dogodka (*kdaj, kje in kaj se je zgodilo*). Širi se z dodatnimi podatki (Korošec 1998, 195–198). Druga pomanjkljivost je avtorjevo pogosto razkrivanje lastnega mnenja. V vesteh v prvih letih po 1900 torej še vedno zasledimo komentatorske prvine kljub vsem ostalim kriterijem, ki jih vesti že upoštevajo.

Primer 19:

***Nesreča kolesarja.** Dne 30. julija sta se vozila dva kolesarja od baškega jezera proti Rožeku. Ker se je drugi nekoliko zakasnil, prišel je prvi naprej in ker ni poznal ceste v Rožeku, zavozil je v Gorinčice proti Št. Jakobu. Stranske ceste pa niso pripravne za kolesarje in tako je **nesrečnež** padel s kolesa, zlomil obe roki, da mu je na levi celo kost ven molela, in pobil se precej na čelu in kolenih **Ubožec** je pa še sam potem prišel v Rožek, eno uro daleč od Gorinčic, kjer mu je zdravnik podelil prvo pomoč. Drugi dan so **žalostni starši** odpeljali sina v Vrbo, kjer so na letovišču. Ponesrečenec je 17 let stari sin nekega polkovnika; njegove rane so hude. **Ubogi starši!** (subjektivne elemente označila A.K).*

(Slovenec, 16. avgust 1902, 4)

Včasih vest odgovarja na vsa pomembna vprašanja, spet drugič prinaša le nekatere odgovore. To je le še en dokaz neustaljenosti oblik in njihovih značilnosti.

Primer 20:

Dnevne novice.

V Ljubljani, 2. januarija.

***Pretep v Trnovem.** V soboto zvečer je pri Mikuliniču v Cerkvenih ulicah št. 19 nastal hud pobjoj. Mestni stražnik je prišel mirit in naredil v toliko slovo, da so se razgrajači spravili vsi nanj (Slovenec, 2. januar 1900, 3),*

V zgornjem izbranem primeru (takih je največ) sicer izvemo, *kaj se je zgodilo, kdaj in kje*. Ni pa časovno-prostorskega vhoda pred samo vestjo, ampak je le skupen za vse vesti.

Primer 21:

***Ogenj.** Prebivalci hiše št. 2 v Lingerjevih ulicah so bili danes ponoči v velikem strahu. Okoli 1. ure so začutili v hiši velik smrad po dimu, kakor da bi kaj gorelo v hiši. Stopnjišče je bilo polno dima, tako, da je eden prebivalec le z velikim naporom prišel skozi dim do vežnih vrat in na prosto. Dotičnik je naznanil ogenj na stražnici in ko so prišli ljudje v hišo, so zapazili, da so tlele smeti v železnem zaboju v veži.*

(Slovenski narod, 23. januar 1900, 2)

Objavljene so tudi vesti o dogodkih, ki se šele bodo zgodili, torej tipična naznanila (*Šentpeterska moška in ženska podružnica sv. Cirila in Metoda priredita prihodnjo nedeljo v »Narodnem domu« sijajno veselico*).

Kot zgodnjo stopnjo v razvoju vesti bi lahko šteli telegrame (pred letom 1900) oziroma kasneje telefonska in brzojavna sporočila. Toda te oblike sporočil so bile v časopis vključene še kot telegrami in brzojavna sporočila, ne pa kot iz njih oblikovana časopisna besedila, torej kot vesti, ki bi jim informacije, ki so prispele prek telegrama in brzojava, služile kot vir. Podatki iz telefonskih in brzojavnih poročil sicer občasno tvorijo vestniški pravzorec. Večinoma gre zgolj za informacije, za katere ni nujno, da bi iz njih oblikovali vest, v obliki telegrama pa so v vsakem primeru objavljene. Občasno tudi tvorijo pravi vestniški pravzorec.

Primer 22:

Dunaj 14. februarja. Oddelek upravne konference za Češko je imel danes dopoldne sejo, v kateri se je posvetoval o jezikovnem vprašanju pri avtonomnih uradih in zlasti o vprašanju, kateri okraji naj veljajo kot mešani. (Slovenski narod, 14. februar 1900, 5).
(odgovarjajo na vsa vprašanja: kdaj, kje, kdo, kaj)

Vsako telefonsko ali brzojavno sporočilo je imelo torej svoj časovno-prostorski vhod. Prav tako lahko napoveduje dogodke, ki se šele bodo zgodili, ali pa hkratnost dogajanja in upovedovanja. Občasno je katera izmed besed izpuščena (največkrat deli glagolov) ali pa je besedni red obrnjen.

Primer 23:

Dunaj, 2. januarja. Cesar šel na lov na Štajersko. Ko se vrne imenovanje definitivnega ministrstva (Slovenec, 2. januar 1900, 3).

Primer 24:

London, 4. januarja. Buri so naskočili predčerašnjim zjutraj Molteno. Boj traja še.

Če analiziramo tiste vesti, ki se pojavijo, s stališča danes izoblikovanih osnovnih definicijskih prvin, lahko ugotovimo, da so v večini vesti delno osnovne definicijske prvine vesti že upoštewane, saj so bile to tudi vesti o pomembnih dogodkih. Vest predvideva novost, aktualnost, pomembnost in zanimivost. Tudi te kriterije, kljub temu da včasih sporoča o nepomembnih dogodkih, že skuša upoštevati. Tudi oblikovne značilnosti vesti, vsaj kar se tiče kratkosti in enostavnosti zgradbe, so upoštewane.

Časovno-prostorski vhod se v naši analizi pred vestmi pojavi po 1925, ko se z njim začenjajo že skoraj vse vesti in razširjene vesti

Leta 1943 vesti v osnovi že sledijo vestiškemu pravzorc. Podobno je 1945, ko vesti sicer predstavljajo novosti in aktualnosti (tisto, kar jih je takrat zanimalo in se jim je zdelo pomembno), jezikovno so jasne in stvarne, oblikovno pa občasno ne ustrezajo popolnoma pravilom kratkosti, zgoščenosti in enostavnosti. Večkrat se pojavijo tudi razširjene vesti.

Primer 25:

↗ **KDAJ?**
↗ **KAJ?**

VN: Zastrupljenje s plinom
KDO?

T	V
E	E
Ž	S
I	T
Š	I
Č	
E	

V	Z
S	A
E	L
B	E
I	D
N	J
S.	E

B: V soboto okoli 15.30 je mestni zdravnik dr. Logar poklical reševalni avtomobil v Gradišče, kjer se je v hiši št. 15 v drugem nadstropju zgodila težka nesreča. Znani zbiratelj slik, starin in numizmatik g. Pavel Winter se je po nesreči nevarno zastrupil s plinom.

Kakor domnevajo, je ostal plinski kuhalnik v kuhinji, kjer je Winter popoldne delal, po neprevidnosti odprt in ko se je plin popoldne zopet pojavil, je nemoteno uhajal po kuhinji in stanovanju, čutili so ga pa tudi v vsej hiši. Winter je bil tako zatopljen v svoje delo, da ni zavohal smradu. Kar naenkrat je zdrknil s stola in se je nezavesten zgrudil poleg mize na tla. Ljudje, ki so odkrili nesrečo, so naglo poklicali zdravnika dr. Logarja, ki je ponesrečencu pomagal, da ga je spravil zopet k zavesti, nato pa ga je velel pripeljati v splošno bolnišnico.

(Slovenski narod, 22. januar 1945,3)

KAZALNIK BESEDILNEGA ZASUKA

Vesti so imele do konca 20. let občasno še vzgojno funkcijo (glej primera 26 in 27). Z upovedovanjem dogodka so skušali še opozarjati. Kasneje je popolnoma prevladovala informativna, vzgojne nisem več zasledila.

Primer 26:

»Igračkanje otrok z vžigalicami je povzročilo že marsikako nesrečo, a kljub temu so starši še vedno premalo pozorni. [...] Lahko si predstavljamo žalost nesrečnih roditeljev, ki so poleg hiše, ki je pogorela do tal, izgubili tudi svoje najdražje, edinega sinčka.«

(Slovenski narod, 10. 6. 1927,3)

Primer 27:

N: Pijani otroci

»Priporočili bi policiji, da se za ta pojav malo zanima in brezvestne starše pozove na odgovor.«

(Slovenski narod, 18.8.1927,4)

5.6.1.2 Poročilo

S poročili je podobno kot z vestmi. Že v prvih letih 20. stol. lahko zasledimo nekatera prava poročila, kar se tiče vsebinskega stališča, ki pa so še brez časovno-prostorskega vhoda v besedilo.

Predhodniki poročila so, glede na analizo značilnosti prispevkov v Slovenskem narodu in Slovencu, dopisi, ki so se že v začetku 20. stol. popolnoma osvobodili tipične pisemske tradicije. Ta jih je zaznamovala v začetku izhajanja časopisov.

Dopisi so vsebinsko v bistvu poročila dopisnikov iz raznih krajev. Navadno imajo tudi časovno-prostorski vhod, ki pa se sprva še ne prenese na poročila.

Poročila se ob začetku 1. svet. vojne že osvobodijo komentatorskih prvin, navadno je pripisan vir, od koder avtor črpa informacije. Začnejo tudi uporabljati izraze *poročilo*, *poročali smo*.

Večkrat se zgodi, da je vir informacije očitivec, torej je informacija iz prve roke. To vedno tudi poudarijo.

Ker imajo časopisi že novinarje, ki so na kraju dogajanja, npr. na bojišču, se večkrat pojavi poročilo v nadaljevanju.

5.6.1.3 Čas v poročevalskih besedilih in razvoj časovno-prostorskega vhoda

Prvina, ki jo pogosto označujemo kot osnovni element vesti in poročila, je *časovno-prostorski vhod* v besedilo. Navadno stoji pred začetkom samega besedila in za naslovjem. Časovno-prostorski vhod se je pri analiziranih izvodih Slovenca in Slovenskega naroda pojavljal ves čas, a pri različnih novinarskih besedilih in na različnih mestih.

Sprva je pri Dnevni vesteh časovno-prostorski vhod en sam, takoj pod rubričnim naslovom, nad vsemi novicami, in je za vse novice tudi veljal.

Primer 28:

Dnevne novice.

V Ljubljani, 2. januarija.

Pretep v Trnovem. *V soboto zvečer je pri Mikuliniču v Cerkvanih ulicah št. 19 nastal hud poboj. Mestni stražnik je prišel mirit in naredil v toliko sloga, da so se razgrajči spravili vsi nanj (Slovenec, 2. januar 1900, 3).*

Nato je bil časovno-prostorski vhod skoraj že pred vsako vestjo in poročilom, tudi tistim izven rubrik. Že v prvih pregledanih izvodih so ga imela tudi vsa telefonska in

brzobjavna sporočila. Pri njih je vedno vseboval *zapisan datum, ki je bil enak kot datum izida časopisa*. V besedilu pa so uporabljali preteklik.

V Slovincu in Slovenskem narodu pri ostalih novinarskih besedilih prva leta po 1900 še ni bilo stalnosti, besedila so bila *označena z datumom, ki je bil enak datumu izida časopisa (predvsem v Slovenskem narodu), ali z datumom, ki je bil časovno en dan pred izidom časopisa*. Po nekaj letih (okrog 1905) se je ustalila uporaba druge možnosti, torej da je bil datum v časovno-prostorskem vhodu en dan pred izidom časopisa. V začetku 20. stol. pride do ustaljenosti v časovni umestitvi dogodka.

Če obstaja časovno-prostorski vhod, je tako v njem zapisan datum, ki je enak izidu časopisa, v besedilu pa datum, kdaj je prispelo poročilo, in informacija, kdaj se je dogodek dejansko zgodil. Uredniki so dobljene informacije prilagodili izidu časopisa, saj so v besedilu zapisali dejanski datum, ko so informacijo dobili. Upoštevali so časovni razmik med dogodkom in ubeseditvijo. To je napredek, saj je Kalin Golobova (2003) ugotovila, da je ob začetku izhajanja Slovenskega naroda glede tega prihajalo do nejasnosti.

Primer 29:

London, 2. jan. »Daily Tel.« poroča iz angleškega tabora pri Frere 31. t.m., da so v *minuli noči* Angleži dvakrat poskusili prodreti dalje skozi burske vrste, a se jim je poskus vselej izjalovil. Angleške čete so bile poražene. (Vemo, da se minula noč nanaša na 31. decembra. Podčrtala A.K.) (Slovenec, 2. jan 1901, 3).

Če ni časovno-prostorskega vhoda, je datum, ko se je dogodek zgodil, podan le v besedilu.

Primer 30:

Nesreča. Franc Gregorčič, železn. delavec iz Rodin pri Črnomlju, je na mostu pri Otovcu vlakom dajal varnostne signale. 30. marca je pri svojem opraviilu predaleč stegnil svojo desnico, za katero ga je zgrabila lokomotiva, in mu jo odtrgala v nadlehtju. Pripeljali so ga v bolnišnico usmiljenih bratov v Kandijo pri Nov. mestu (označila A.K.) (Slovenec, 6. april 1915, 5).

Večkrat že lahko zasledimo sočasnost med samim dogodkom in časom, ko avtor o dogodku piše. Sočasnosti sicer ne označujejo avtomatizmi, kar je bilo za Slovence in Slovenski narod značilno v 19. stol., se pa pojavljajo oblike, ki nanjo nakazujejo (Boj traja še. Ravnokar ob ¼ uri na 5. je bila volitev prezidenta poslanske zbornice končana.)

Druga pomembna stvar poleg časovno-prostorskega vhoda, torej označevanja časa, je sam *čas v poročevalskih besedilih*. Za sodobne dnevnike je značilno, da je datum, ki je zapisan v časovno-prostorskem vhodu, enak datumu izida časopisa. Bralec mora tako sam narediti miselni preskok, da ugotovi pravi čas dogajanja.

Podobno je bilo v Slovencu in Slovenskem narodu. V besedilu so uporabljali sedanjik, ki je bil »avtorjev sedanjik«, torej čas, ko je on napisal poročilo ali vest. Prislov »jutri« ali »danes« je potrebno presojati z avtorjevega stališča. Večkrat je bila objavljena informacija celo nekaj dni starejša od datuma izida časopisa.

Na tem mestu je treba omeniti še časovno zaporedje dogodkov, torej kronološki potek v samem poročilu in vesti.

Pri kronoloških poročilih dogodki niso sporočeni od najpomembnejšega k manj pomembnemu, ampak so zapisani v takem zaporedju, v kakršnem so se dejansko zgodili. To pomeni, da najprej začne z razlago ozadja. Šele nato preidejo na dogodek, zaradi katerega je poročilo sploh nastalo in ki je v bistvu najpomembnejši in bi moral biti omenjen na prvem mestu. Pri takih poročilih je veliko naštevanja dogodkov v tistem vrstnem redu oziroma časovnem zaporedju, v katerem so se zgodili.

Primer 31:

»Ko je glavar izgovoril zadnjio stavek, nastalo je ropotanje z nogami in kričanje: proč z Naglom!«, »proč od Rima!«, »raje pod hudiča, kakor pod Nagla!«, »potrdila od brezverstva zahtevamo!« To kričanje in ropotanje je trajalo, dokler se ni glavar odstranil iz dvorane. Župan je pospremil odhajajočega glavarja na postajo in vračajoč se nazaj v Ricmanje, srečal je – kaplana Ukmarja. Ta je župana pozdravil in ga hotel ustaviti, ker se je pa županu-mudilo, in se mu je videlo brezpotrebno z njim kratiti čas, hitel je svojo pot in Ukmar-hajd za njim.[...]

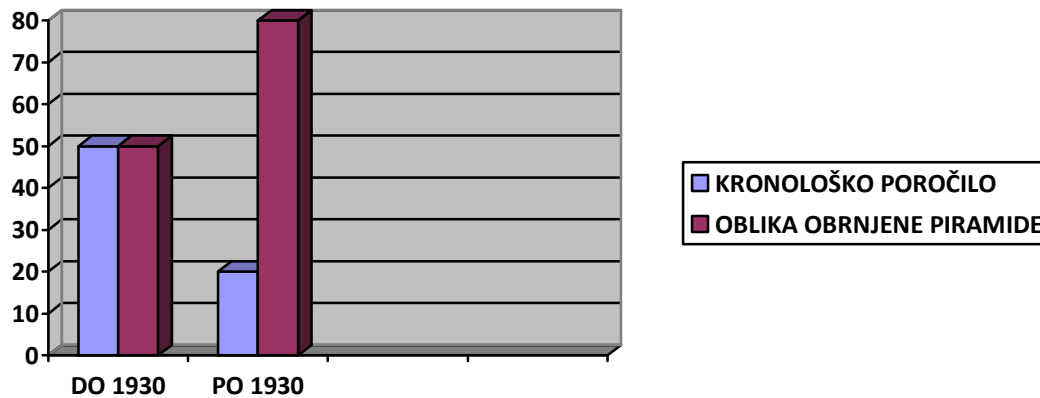
(Slovenski narod, 2. januar 1907,1)

Kadar ima poročilo obliko obrnjene piramide, so dogodki sporočeni od najpomembnejšega k manj pomembnemu.

Pri analizi poročil glede na notranje časovno zaporedje podajanja informacij sem v raziskavo vključila poročila in vesti na naslovnih časopisov. V poročevalskih besedilih v Slovencu in Slovenskem narodu se sprva vzporedno pojavljajo kronološka poročila in poročila z obliko obrnjene piramide; ne ena ne druga ne prevladujejo.

Med 1. svet. vojno so bila poročila večinoma povzeta iz tujih časopisov in uradna poročila, še vedno se pojavljata obe obliki. V začetku 40. let v Slovenskem narodu že prevladujejo nekronološka poročila. Zgled zanje so bila verjetno tudi med vojno »povzeta« in prevedena tuja poročila. V povprečju od 10 vesti in poročil na naslovnici jih ima že 8 obliko obrnjene piramide. V Slovencu je še več kronoloških poročil. Po letu 1940 so od desetih vesti in poročil na naslovnici spet od 3 do 4 povzeti iz tujega vira (vpliv vojne, saj gre za uradna vojna poročila), v povprečju jih ima od 8 do 9 obliko obrnjene piramide. Najprej so sporočene najpomembnejše novice, nato pa ponavadi kronološko razloženo ozadje.

Graf 5.1: Razmerje med poročili in vestmi z obliko obrnjene piramide in kronološkimi poročili ter vestmi. Navpična os prikazuje delež enih in drugih poročil glede na vsa poročila



5.6.2 Iz uvodnika v komentar: interpretativno besedilo v Slovenskem narodu in Slovencu

Tradicija uvodnikov sega na začetek izhajanja Slovenskega naroda in Slovenca. Na njihov razvoj so vplivali drugi evropski dnevnikarji. Že takrat so bili uvodni članki v bistvu komentarji o aktualnih domačih in političnih dogodkih, včasih pa so obravnavali tudi gospodarsko vprašanje (Kalin Golob 2000, 367; 2003, 65). Tudi v 20. stol. uvodniki še vedno komentirajo najbolj aktualne in pomembne zadeve, pojavljajo pa se v analiziranih izvodih časopisov vsa pregledana leta. V njih lahko zasledimo avtorjev apel na naslovnika³², vrednotenje in logično utemeljevanje z namenom vplivati prek razumskih temeljev (Kalin Golob 2000, 368).

Kot uvodnike prispevke interpretativne vrste določa predvsem mesto v časopisu, saj je njihova posebnost, ki jih loči od ostalih komentarjev, objava na prvi strani. V Slovenskem narodu in Slovencu sem uvodnike zasledila v vseh pregledanih izvodih vse do zadnjih let izhajanja, ko se na mestu uvodnika pojavijo prispevki, ki so objavljeni v dveh jezikih, poleg slovenskega še v nemškem ali italijanskem.

Uvodniki se v prvi polovici 20. stol. pojavljajo v večjih oblikah. V osnovi se še vedno nadaljuje tradicija ustaljene zgradbe uvodnikov iz 19. stol. Uvodniki so sestavljeni iz

³² Glej poglavje 5.5 Merilo objektivnosti in subjektivnosti.

ubeseditve aktualnega dogodka, stanja ali njegove aktualizacije, komentarja na te dogodke in iskanja vzrokov zanje ali napovedovanja nadaljnjega razpleta ter običajno neke trditve, ki zaključijo celoten uvodnik (Kalin Golob 2000, 371).

Med 1. svet. vojno je uvodnik v Slovenskem narodu in Slovencu lahko obsegal do 3 strani in prinašal v večini poročila vojaških vodij z različnih vojnih bojišč s komentarji, ki so se nanje nanašali.

Po letu 1915 je bil uvodnik nekaj časa razdeljen na več sklopov, in sicer po geografskem principu (Zapadno bojišče, Boj za Carigrad, Severno bojišče). Leta 1923 je bil uvodnik lahko še vedno komentar aktualnega političnega dogajanja doma in v tujini ali pa dopis ter poročilo o kakšnem dogodku ali govoru politika, seveda z interpretativnimi prvinami. Podpisan je bil le, če je bil avtor znana oseba.

Uvodniki v analiziranih izvodih Slovenskega naroda in Slovenca so, dokler so še obstajali v svoji prvotni obliki, imeli predvsem pozivno vlogo.

Primer 32:

*[...] Trdno **pričakujemo**, da nam ostanejo zvesti vsi dosedanji prijatelji našega lista, in da nam pridobe tudi novih. [...] Že to, da skuša škof z drznim terorizmom, z očitnim ščuvanjem, zadušiti liste, ki ne trobijo v klerikalni rog, kaže, da je klerikalizem ves trhel in gnil. Kdor je zdrav in krepak, temu se ni treba bati kritike. Mi se je ne bojimo. [...] Zvestobo za zvestobo, **kličemo našim somišljenikom** širom slovenske domovine in jih vnovič **pozivljemo**, naj se vsi do zadnjega oklenejo svojega lista, naj agitujejo zanj po vseh krajih da ostane močno orožje naših idealov (Slovenski narod, 2 januar 1900, 1).*

Za razvoj uvodnikov v 20. stol. lahko trdimo, da tipičen uvodnik, kakršen je značilen za začetke izhajanja prvih dveh slovenskih dnevnikov, postopoma izginja. V uvodnikih sta na začetku še prisotna vpliv leposlovja in tradicija javnega govorništva.³³ Toda vedno bolj se oddaljujejo od starih oblik, na njihovo mesto pa stopijo druga besedila, na primer govori poslancev, pomembnih oseb ali vojaških vodij, ki pa imajo lahko še vedno vplivajnsko vlogo. Proti koncu izhajanja Slovenskega naroda in Slovenca se komentiranje preseli v prave komentarje, tudi na notranje strani časopisov, ki že izoblikujejo jasne stilne posebnosti presojevalnih besedil.

Komentar se torej hitreje osvobodi poročevalskih prvin, kot se poročilo in vest osvobodita komentatorskih. Mogoče tudi zato, ker je obstajal uvodnik kot tipičen primer in vzorec, kako ob nekem političnem dogajanju to tudi komentirati.

³³Zlasti v uporabi metafor in drugih aktualizmov.

5.6.3 Ostali žanri: intervju, kritika, reportaža, potopis

5.6.3.1 Intervju

Intervju je novinarski žanr, ki naslovnika informira o dialogu med novinarjem (spraševalcem) in vprašanim (Košir 1988, 82).

Koširjeva (1989) trdi, da v svoji raziskavi, v kateri je zajela tudi izvode Slovenca med 2. svet. vojno, ni zasledila oblik pogovorne vrste in da se je intervju razvil šele v 50. letih, v svoji tipični obliki šele v 80. letih 20. stol. Razvili naj bi se iz reportaže (Košir 2003, 170). Leja Forštner njeno trditev ovrže, saj v svoji diplomski nalogi postavlja začetke intervjuja v slovenskem tisku v leto 1905, ko je zasledila v Slovenskem narodu z dne 15. januarja intervju, povzet iz tujega vira (Forštner 2007, 91). Tudi Lutharjeva (2003, 305) ugotavlja, da je prišlo do institucionalizacije in normalizacije intervjuja pri nas v prvih letih 20. stol.

Svoje zgodnejše analize žanra intervju je Koširjeva (2004, 40) dopolnila s trditvijo, da je »intervju prodiral na naše časopisne strani najprej prek prevodov pogovorov predvsem z umetniki in se začel razvijati na kulturnih straneh z reprezentacijo glasov domačih ustvarjalcev. V sedemdesetih letih je opaziti pojav osebnostnega intervjuja[...]«
Intervju z naslovom Makedonsko vprašanje sem med pregledanimi izvodi Slovenca prvič zasledila že leta 1904, kar je leto prej kot Forštnerjeva (2007). Da gre za intervju, je razvidno tudi iz podnaslova v oklepaju, v katerem piše: »Razgovor našega dopisnika z Borisom Sarafovom.« Že avtor sam je torej svoje delo označil kot »razgovor«. To je tematski intervju, saj je razlog, da je do njega prišlo, želja razjasniti neko tematiko, ki je pomembna za javnost.

Vprašanja in odgovori so grafično ločeni, saj so vprašanja tiskana v razmaknjenem tisku. V uvodu je avtor najprej zapisal, kako mu je uspelo narediti ta intervju.

»Zadnji čas tudi vnanje časopisje pogosteje piše o novem vstanku v Makedoniji. Želeč da se sam prepričam, odpeljal sem se v Sofijo, kjer bivajo vsi voditelji in duše lanskega narodnega vstanka. Obiskal sem najprvo prvega makedonskega borca in predstavnika notranje makedonske organizacije, Borisa Sarafova, katerega glas je v tem vprašanju najmerodajniši. Gospod Sarafov se je rad odzval moji prošnji; sinoči ob 7. uri sva se sešla v elegantni pivnici »grand hotela«, kjer sem ga čakal v društvu bivšega srbskega konjeniškega poročnika Novakoviča[...]»(Slovenec, 6. junij 1904)

K prvemu vprašanju, ki ga je postavil, je pripisal še kratek uvod, prav tako k odgovoru.

Prvo vprašanje moje je bilo: Koliko je istine na tem, kar pišejo razni listi, de se skoro zopet začne vstaja v Makedoniji?

Je istina, odgovori Sarafov, mi je pripravljamo [...]»(Slovenec, 6. junij 1904)

V nadaljevanju si sledijo samo vprašanja (v smislu: kaj sodite, kako mislite, ali sodite, ali mislite) in dobesedni odgovori, brez odvisnega govora.

Največja pomanjkljivost pri razvoju žanrov v Slovincu in Slovenskem narodu je prav ta, ki se pojavi zlasti pri intervjuju. Nek žanr se pojavi, ampak namesto da bi se koristno uporabljal in razvijal naprej, zopet izgine. V naslednjih letih sem zasledila redke poskuse intervjujev, ko je avtor vsaj nakazal, da nekoga sprašuje.

Primer 33:

Pri slikarju J. Hilbertu

[...] Bil je pri delu. Toda rad se je odzval ter se takoj posvetil razgovoru.

-Kaj naj vam torej povem? Kako da sem se uveljavil, v daljni tujini osnoval slikarsko akademijo in o svojem umetniškem življenju?

(Slovenski narod, 15. julij 1931, 3)

Nato so podani intervjuvančevi odgovori, kakor da sledijo vprašanjem (čeprav vprašanja niso napisana). Med seboj so ločeni z odstavkom in pomišljajem.

Jasno pa je, da je bilo spraševanje udeležencev dostikrat vir za poročanje, čeprav to ni izrecno zapisano.

5.6.3.2 Kritika

Kritika spada med novinarsko-literarne zvrsti (Šinkovec v Košir 1988, 62) oziroma beletristično publicistiko. Navadno je to analiza znanstvenega ali umetniškega dela z izpostavljanjem njegovih pozitivnih ali negativnih prvin. Kritika je eden od žanrov, ki se v Slovenskem narodu in Slovincu občasno pojavljajo. Njihova oblika je klasična oblika kritike, večkrat lahko zaznamo literarne prvine v tem žanru.

V prvih letih pregledanih izvodov časopisov na mestu, kjer bi po današnjih merilih pričakovali kritiko, najdemo le opise umetniških del, od literarnih do gledaliških. Kasneje pa se v rubrikah, kot so Književnost in umetnost, Književnost in podobne, pojavljajo že prave kritike.

Primer 34:

»Prodana nevesta« je gotovo naša najpopularnejša opera; ljudje, ki navado ne obiskujejo gledališča, se hodijo naslajat ob tej čudoviti muziki. Gledališče je bilo še vsakokrat polno, kadar je govoril Smetanov ženij iz te opere. Tako je bilo tudi sinoči. Ta predstava je bila izborna in v vsakem oziru najskrbnejša uprizorjena; pevci-solisti in pevski zbor so svojo nalogo izvršili z veliko vnemo in ljubeznijo. Nikdar še nismo doživeli, da bi se v našem gledališču toliko ploskalo umetnikom na odprti pozornici kakor sinoči (Slovenec, 1. januar 1904, 3).

6.6.3.3 Reportaža in potopis

Koširjeva reportažo in potopis uvršča med informativne novinarske žanre, ker informirata in prikazujeta neko stanje. Avtor s pomočjo avtentične pripovedi, opisa ljudi, odnosov med njimi z reportažo ukinja distanco med naslovnikom ter krajem in časom dogajanja. Potopis je vrsta reportaže, ko popotnik opisuje kraje, ljudi, svoje doživljanje (Košir 1982, 77–80). Ker pa občasno vsebujeta tudi avtorjevo osebno mnenje, sta na meji med informativnimi in interpretativnimi žanri.³⁴ Na katero stran se bolj nagibata, je odvisno od posameznega primera.

V prvih letih analiziranih izvodov se zdi, da je stopnja razvoja časopisov še daleč od reportaže in potopisa. A proti koncu izhajanja časopisov sem že zasledila obe obliki. Zanimivo je, da sta se pojavljala dokaj pogosto. Uporaba reportaže in potopisa se je povečala, ko so razširili tematike, o katerih so pisali časopisi, s političnega še na druga področja.

Potopisi, ki so objavljeni v Slovincu in Slovenskem narodu, popolnoma ustrezajo vsem kriterijem, ki jih žanr zahteva. To je možno zato, ker so objavljeni potopisi navadno poročila o popotovanjih po domači deželi (za razliko od reportaž) z naslovi, kot so In na Turjak ne pozabite (Kaj vidiš, če napraviš peš 27 km dolgo pot iz Ljubljane do Turjaka), Po najkrajši poti v Celovec in nazaj (Z letalom čez Karavanke na Koroško obiskat prijatelje - V eni uri tja in nazaj).

Ti potopisi so napisani v prvi osebi ednine ali množine: *Z gore smo odrinili po zapadnem pobočju, kjer smo odkrili vseeno kozjo stezico. Skozi vas Mali Ločnik, ki je nekoliko lepša od Velikega ločnika smo prispeli zopet na glavno cesto[...]*

Reportaža se je dokončno izoblikovala na prelomu iz 19. stol. v 20. stol., a se je začel izraz uporabljati šele okrog leta 1930. Razvila se je iz potopisa, zato je prva vrsta reportaže, ki se pojavi, potopisna reportaža. Sprva se je skrivala pod izrazi potopisna črtica ali spomini iz potovanj.

Pogosteje se začnejo pojavljati med obema vojnoma, v Slovenskem narodu kot občasne reportaže o tujih deželah, ki mejijo samo na opisovanje dežele, kajti avtorji tako reportažo verjetno pišejo po poročanju drugih ali s pomočjo literature. To torej niso reportaže, kot jih poznamo danes. V Slovincu so pogostejše.

³⁴ Eden izmed kriterijev, kam uvrščati reportažo je, da mora obravnavati nekaj, kaj je lahko preveriti. Reportaža vire, vsebino in način pisanja pobira iz publicistike, saj se drži vseh osnovnih novinarskih zahtev: aktualnost, resničnost, preveljivost, zanimivost. Obdelava vsebine pa je literarna, saj pristop k pisanju reportažnih tekstov uporablja literarno estetske metode (Kranjec 1978, 13).

Vsebinsko se je reportaža pri nas spremenila po 2. svet. vojni s spremembo družbenoekonomskega sistema. Pred vojno se je pisalo predvsem o senzacionalističnih dogodkih, z namenom, da bi množice odvrnili od političnih problemov, po vojni pa je cilj točno in resnično obveščati bralce in mobilizirati ljudi pri graditvi socializma (Kranjec 1978, 11).

Med pregledanimi izvodi sem zasledila tudi žanr, ki je na meji med reportažo (z obiska pri slikarju) in portretom (o slikarju Jožetu Godcu).

6 Jezikovne in stilne posebnosti v Slovenskem narodu in Slovencu

Pri nastajanju novinarskih sporočil delujejo različni, celo nasprotni dejavniki jezikovne in nejezikovne narave. Prvi in najpomembnejši dejavnik je skupina nalog, ki jih ta sporočila opravljajo v družbenem sporazumevanju. Naloge poročevalskega besedila so sprotno poročanje in izražanje razmerja do vsega, o čemer se poroča, oblikovanje javnega mnenja in vzgajanje. Poročevalsko besedilo je odvisno tudi od časa in prostora sporočanja, naslovnika, zakonitosti žanrov, prenosnika, trenutnih okoliščin sporočanja in seveda jezikovne izbire avtorja. Zaradi vseh različnih možnosti se v publicističnih besedilih srečujemo z velikim bogastvom izraznih oblik in prvin najrazličnejše slogovne vrednosti (Dular 1974, 11–16).

Poročevalska besedila imajo tako specifično funkcijo in nastajajo v posebnih okoliščinah. Na oblikovanje stilnih in jezikovnih posebnosti je vplivala naglica, v kateri besedila nastajajo in pogostost objave (vsak dan).

Časopisni stil je ožje področje znotraj publicistike in v sklopu njega se realizira publicistična funkcijska zvrst. A predmet raziskave stilotvornih prvin časopisnega stila ne more biti samo leksika in njena zvrstna pripadnost (ki je tako ali tako samo knjižna leksika, z določenimi ožjimi termini). Treba je opazovati način uporabe besed in organizacijo sporočil (na katerem mestu aktualizmi in avtomatizmi in kakšno vlogo imajo v zgradbi določene vrste publicističnega sporočila) (Korošec 1976, 5–7).

Pri analizi jezikovnimi in stilnih posebnosti v Slovencu in Slovenskem narodu bom najprej analizirala naslovje, ki je danes ena od glavnih značilnosti časopisov, v prvih dnevnikih pa element, pri katerem se kažejo spremembe in napredek.

6.1 Naslovje v Slovenskem narodu in Slovencu

6.1.1 Teoretična opredelitev delitve naslovov

Naslovi so pomemben element v časopisnem novinarstvu. Stojijo nad besedilom in so od njega tudi grafično ločeni. So prva stvar, ki jo pri novinarskem prispevku opazimo, in tisti dejavnik, ki nas k branju nadaljnjega besedila pritegne ali nas od njega odvrne.

Živan Mitrovič trdi, da imajo naslovi glavno tehnično nalogo, da pritegnejo bralce, saj se prek njih izraža pomembnost besedila. Meni, da je dober naslov samo tisti, ki ustreza vsebini besedila, je jasen, kratek in vsebinski (glej Mitrovič v Korošec 1998, 46).

Tomo Korošec je časopisni naslov definiral natančneje, in sicer kot »iz ene ali več besed in znakov tvorjeno stavčno ali nestavčno sporočilo, ki napoveduje in se vsebinsko nanaša na praviloma eno, od drugih besedil grafično ločeno, vsaj iz ene stavčne povedi sestojече besedilo ali besedilno enoto, tako da je tudi sam grafično ločen od tega besedila [...] (Korošec 1998, 46).

Naslov je le del tistega, kar imenujemo *naslovje*. Je njegova osrednja enota. Naslovje namreč sestavljajo *nadnaslov*, *veliki naslov (naslov)*, *podnaslov* in *sinopsis* (Korošec 1998, 50).

»Naslovijske enote (razen sinopsisa) niso nujno stavčne povedi (tj. enodelni ali dvodelni glagolski stavki), vendar posamezne prvine ene enote (besede, oblike) vzpostavljajo razmerje s takimi iz druge (ne nujno sosednje) enote in tvorijo višjo, kompleksnejšo enoto – naslovje.« (Korošec 1998, 55).

Tudi Korošec je sprva nedosleden pri uporabi pojma naslovje in naslov. Govori o naslovu v smislu naslovja (torej celote), in ne le kot o njegovem sestavnem delu. Kasneje zato naslov kot del naslovja poimenuje natančneje kot veliki naslov ali mali naslov. To je razvidno tudi iz analize naslovja, na osnovi katere izpelje več kategorij naslovov.

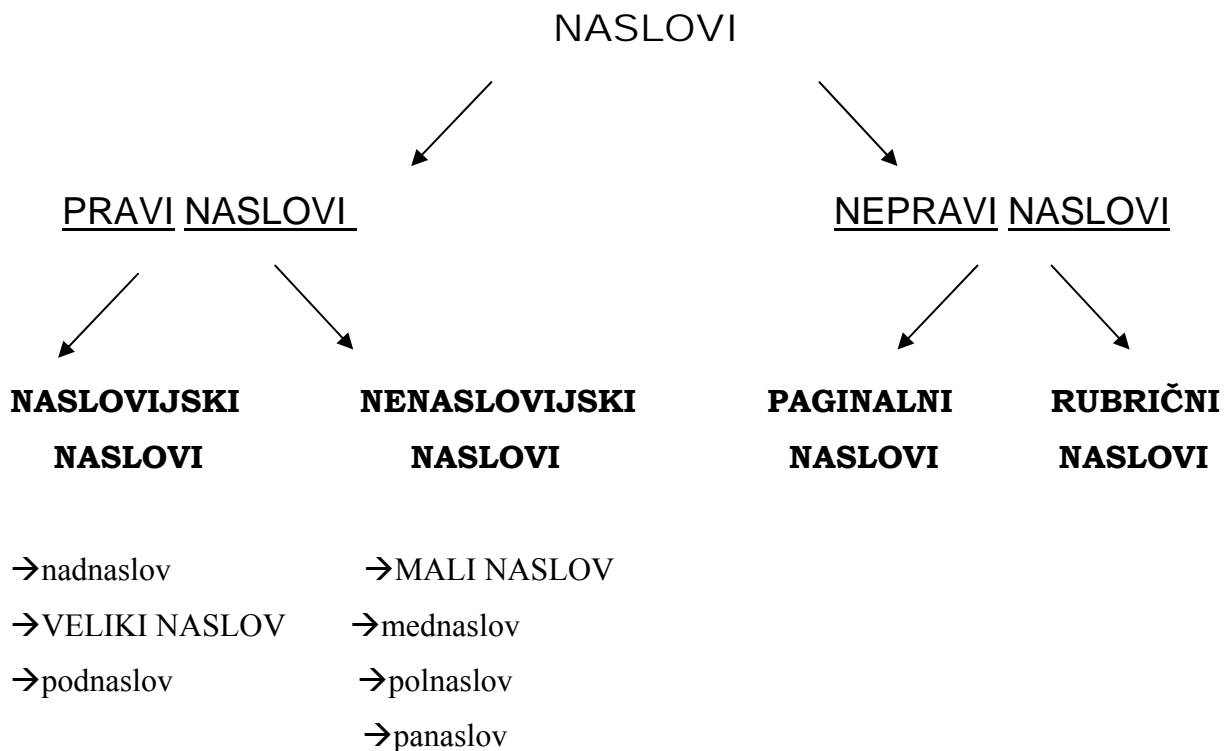
Naslove loči na *prave* in *neprave*. Najpomembnejša delitev pravih naslovov je na *velike (naslovijske naslove)* in *male (nenaslovijske naslove)*. Ostali podkategoriji naslovijskih naslovov sta *podnaslov* in *nadnaslov*, *nenaslovijskih* pa *mednaslov*, *polnaslov* in *panaslov*. Nepravi naslovi se delijo le na *paginalne* in *rubrične naslove* (Korošec 1998, 46–51).

Zavedati se moramo, da je Koroščeva delitev naslovov nastala z raziskovanjem sodobnega naslovja.³⁵ V Slovenskem narodu in Slovencu taka razčlenitev naslovja še ni

³⁵ Primeri, ki jih navaja v knjigi *Stilistika Slovenskega poročevalstva* (Korošec, 1998), so iz Večera, Dela in Dnevnika.

možna, ker se določeni deli naslovja in same oblike naslovja ne pojavljajo oziroma lahko opazimo šele prva pojavljanja in njihovo oblikovanje. V nadaljevanju bom skušala ugotoviti, kdaj se začne razvijati naslovje in do katere stopnje se je v analiziranih dnevnikih naslovje že razvilo.

Preglednica 6.1: Delitev naslovov



Vir: Korošec (1998, 50).

6.1.2 Razvoj naslovja v Slovenskem narodu in Slovencu

Z analizo naslovja v Slovenskem narodu in Slovencu bom skušala ugotoviti, katere stopnje razvoja je naslovje prešlo v prvi polovici 20. stol. in ali se je že izoblikovalo v polno razvito naslovje, ki ga je raziskal Korošec (1998) z analizo dnevnikov v drugi polovici 20. stol. Zanimalo me bo, ali je razvoj naslovja v prvi polovici 20. stol. napredoval glede na stanje iz 19. stol.

Na razvoj naslovja v 20. stol. je vplival poseben, nov način sprejemanja poročevalskih besedil – branje po naslovih (glej Kalin Golob 2008a, 15). To pomeni, da je vedno bolj postajalo pomembno, katere podatke vsebuje naslov in koliko je opazen.

V Slovenskem narodu in Slovencu so bili že od začetka dnevniškega izhajanja v 19. stol. naslovi tisti sestavni del novinarskih besedil, ki je vizualno izstopal. Bili so v odebeljenem ali razmaknjenem tisku, običajno že nad besedilom in navadno v večji pisavi kot besedilo. Nekatere oblike naslovov, ki sem jih analizirala, so imele tradicijo že v 19. stol. in so se v nespremenjeni obliki pojavljale do konca izhajanja časopisov, druge so se pojavile na novo in se skušale uveljaviti.

6.1.2.1 Panaslovi

Kot naslove vesti ali podobnih prispevkov lahko razumemo tudi prve besede v stavkih, ki so bile od ostalega besedila ločene samo tako, da so bile v odebeljenem, poudarjenem ali razprtem tisku, ne pa tudi grafično, s tem da bi bile izpostavljene nad besedilom. To so *panaslovi*, ki so se pojavili v analizi Kalin Golobove (2003; Korošec 1998, 98–100) že v Laibacher Zeitungu in Kmetijskih in rokodelskih novicah. Imeli so vlogo grafičnega ločevanja med dopisi.

Tudi v Slovenskem narodu je bil panaslov na začetku le grafično znamenje za začetek besedila. Sestavljala sta ga predlog *Iz* in *zemljepisno lastno ime*. Nato postanejo panaslovi poleg tega, da so bil grafično ločeni od besedila, hkrati tudi začetki besedila. Tako obliko Kalin Golobova imenuje *izbesedilni panaslovi* (2003, 172–178).

V Slovencu in Slovenskem narodu se po letu 1900 izbesedilni panaslovi pojavljajo ves čas do konca izhajanja. Navadno so pod rubričnimi naslovi in imajo funkcijo ločevanja posameznih vesti ali poročil. Oblika predloga in zemljepisnega lastnega imena je pogostejša le v prvih letih po 1900, nato izginja. Največkrat so izbesedilni panaslovi začetki stavkov besedila. Tretja možnost, ki je Kalin Golobova (2003) ne omenja, je oblika panaslovov, ki niso začetki stavkov. Taki naslovi so bili enostavni, enodelni; šlo je za samostojen stavek, ki ga od pravih enodelnih naslovov loči to, da ni stal v svoji vrstici.

Primer 35:

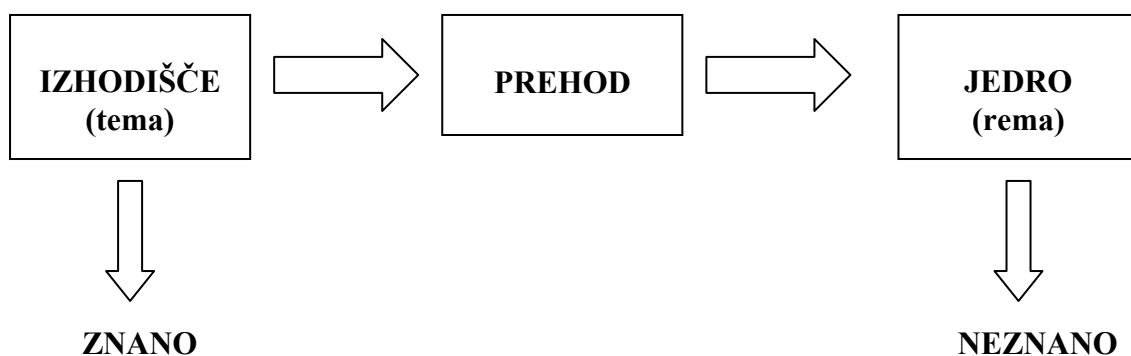
Odlike ni! Kranjsko ljudsko šolstvo se z naglimi koraki bliža svojemu viški. Sedaj so odpravili tudi odliko učencev in učenk. Kdor se je pridno in vztrajno učil, ne sme imeti v izpričevalu opazke, da je sposoben za višji razred z odliko, tudi ne sme biti v letnem poročilu tiskan z debelimi črkami [...]

(Slovenski narod, 26. junij 1901, 2)

6.1.2.1.1 Razvrščanje besed

Ko razvrščamo besede, moramo določiti, s čim bomo poved začeli in s čim jo bomo končali. Poved vedno začnemo s tistim podatkom, ki je naslovniku že znan, končamo pa z novim, še neznanim podatkom. Tako razvrščanje imenujemo *členitev po aktualnosti* ali *pravilo proste stave*.

Preglednica 6.2: Členitev po aktualnosti



V Slovincu in Slovenskem narodu je v prvih letih 20. stol. zaradi panaslovov prav obratno. Poved začnejo s podatkom, ki je nov oziroma je najpomembnejši. Pri vesteh je namreč jasno, da je najpomembnejši najnovejši podatek. Ker je zgradba takih vesti prekratka, da bi se lahko oblikovala obrnjena piramida, in ker to predstavlja šele začetke v razvoju naslovja in s tem posebnega branja vesti, je prišlo v stavkih do obrnjene členitve po aktualnosti. Prve besede prvega stavka v vesti, npr. v rubriki Dnevne vesti, so hkrati kar naslovi posameznih vesti in so zato tudi tiskani v odebeljenem (ali razprtem) tisku. Kot pravi Kalin Golobova (2008a, 16), je do spremenjenega vrstnega reda besed prišlo zaradi težnje, da bi bili panaslovi karseda podobni pravim naslovom. Začetek besedila je bil tako prirejen temu, da je napovedoval vsebino.

Primer 36:

Kanal se je vdrl včeraj zvečer na Bleiweisovi cesti, vsled česar je nastala na cesti velika odprtina, katero so ogradili, ker niso mogli kanala takoj popraviti (Slovenski narod, 14. februar 1900, 4).

Primer 37:

Konj ubil je Jos. Črneto iz Grganja, službujočega pri tvrdki O. Lenasi v Solkanu, ko je vozil voz hlodov iz Trnovskega gozda (Slovenec, 1. februar 1901, 2).

Primer 38:

Za opeklina mi je umrla v Trstu 10letna Iva Potoni, ki jo je v kuhinji objel plamen, da ji je zgorela vsa obleka na životu. (Slovenski narod, 2. januar 1907, 3).

Primer 39:

Borba z bikom bo jutri popoldne v Gorici. Nastopil bo pri njej najmočnejši atlet Etos Tiberius (Slovenski narod, 13. julij 1907, 5).

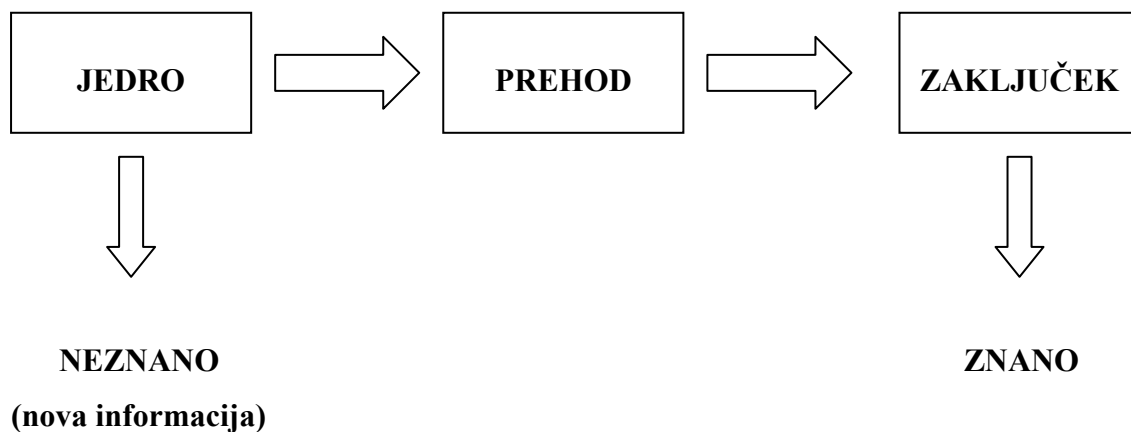
Primer 40:

Starega očeta je umoril 29. decembra v Tenju pri Osijeku nek kmečki fant (Slovenec, 3. februar 1911, 3).

Primer 41:

Pobegnili so iz ruskega vjetništva trije avstrijski oficirji in srečno prišli v Peking na Kitajskem [...] (Slovenski narod, 24. april 1915, 2).

Preglednica 6.3: Vrstni red besed v Slovincu in Slovenskem narodu v vesteh v prvih letih 20. stol.



Toporišič (2000, 667–677) pravi, da gre v takih primerih za stilno zaznamovani besedni red ali *subjektivno stavo*. Besedni red v vesteh v prvih slovenskih dnevnikih je bil torej le prilagoditev dejstvu, da naslovje še ni bilo razvito, obstajala pa je težnja po izpostavljanju in informiranju o vsebini.

6.1.2.2 Rubrični naslovi³⁶

Prvi in najstalnejši naslovi v analiziranih dnevnikih so bili *rubrični naslovi*. To so naslovi, ki so bili že zelo ustaljeni, saj se njihova oblika in mesto, kjer so se pojavljali, nista

³⁶ Po tipologiji naslovov v časopisnem poročevalstvu jih Korošec uvršča med *neprave naslove* (glej preglednico 6.1.1.1 Delitev naslovov).

spreminjala (Korošec 1998, 102). Najbolj tipični rubrični naslovi, ki so se pojavljali najdlje, so bili Dnevne novice, Telefonska in brzojavna sporočila in Razne stvari.

Rubrični naslovi so se razvili že pred letom 1900 in Monika Kalin Golob (2003, 171) jih je označila za najstarejše naslove, ki so se pojavili že v predhodnikih slovenskih dnevnikov. So tudi prvi ustaljeni tip naslova v poročevalnih besedilih v Slovincu in Slovenskem narodu. Sprva najpogostejši in večinoma edini naslovi so torej le nadaljevanje tradicije iz 19. stol. Z ukinjanjem in zmanjševanjem števila rubrik proti koncu izhajanja Slovence in Slovenskega naroda so izginjali tudi rubrični naslovi.

6.1.2.3 Mali naslovi

Iz tretje vrste izbesedilnih panaslovov, ki se je pojavila šele po letu 1900 in pri kateri je panaslov že predstavljal samostojen stavek, so se razvili *mali naslovi*. Mali naslovi so pravi naslovi, ki so grafično že ločeni od ostalega besedila, a še nimajo podnaslovov. Korošec pravi, da so to največkrat naslovi nad krajšimi časopisnimi besedili, kot so vesti (1998, 92–95). Mali naslovi so lahko tudi tisti naslovi, ki stojijo pod rubričnimi naslovi (glej prilogo D). »Skupna značilnost teh naslovov je, da v sklopu posamezne rubrike težijo k formalni podobnosti [...]« (Korošec 1998, 94).

6.1.2.4 Podnaslovni sklop, nadnaslov in sinopsis

Hkrati z malimi naslovi se je začelo pojavljati tudi dvodelno naslovje, ki je bilo sestavljeno iz velikega naslova in podnaslova (gre za en sam stavek, zato še ne moremo govoriti o podnaslovnem sklopu). Podnaslov je bil lahko le pripis, za kakšno besedilo gre, kdo ga je spisal, ali pa logični stavek, ki je dopolnjeval veliki naslov.

Primer 42:

VN: Slovenskim zdravnikom.

PN: (Dopis.)

(Slovenec, 2. januar 1900, 1)

Primer 43:

VN: Utrakvistične ali samo slovenske šole?

PN: Spisal ljudski učitelj.

(Slovenski narod, 15. september 1903, 2)

Primer 44:

VN: *Lopovi v socialni demokraciji.*

PN: *Kako se lažejo združeni liberalni in soc.- demokračski voditelji.*
(*Slovenec*, 22. april 1904, 2)

Primer 45:

VN: *Vojna na Dalnjem Vztoku.*

PN: *Ruske vojne operacije na morju*
(*Slovenski narod*, 17. junij 1904, 1)

Zametki podnaslova oz. podnaslovnega sklopa so se začeli pojavljati že v dnevnikih v 19. stol. v rubriki Dopisi. A Monika Kalin Golob (2003, 179–181) meni, da jih težko označimo za prave podnaslove, saj ti dopisi nimajo niti pravih naslovov, ampak panaslove. Panaslove je dodal urednik, originalni avtorjev naslov dopisa pa je zaradi tega postal podnaslov.

Naslovje se je v obdobju med vojnama zlasti v Slovenskem narodu začelo razvijati hitreje. Velikemu naslovu je vedno pogosteje sledil podnaslovni sklop, torej več podnaslovov, med seboj ločenih s pomišljajem (glej primer 11). Podnaslovi, ki so sestavljali podnaslovni sklop, so bili večkrat tudi mednaslovi v besedilu. Vsak podnaslov se je torej nanašal na del besedila.

Primer 46:

VN: *Italijanski parlament hoče vojno.*

PN: *Salandra naznanj razrušenje trozveze in proglašja program večje Italije. – Pred izbruhov vojne. – Kaj je Italija od nas zahtevala.*

(*Slovenski narod*, 14. maj 1916,1)

Pogosteje se začne pojavljati tudi element, ki je bil nadpisan velikemu naslovu. Sprva so bili nadnaslovi samo imena avtorjev.

Primer 47:

NN: *Dr. Ivan Tavčar:*

PN: *Odprite srca!*

(*Slovenski narod*, 1. januar 1920, 1)

Primer 48:

NN: *Dr. Ivan Schvegelj:*

PN: *Jadransko vprašanje na pariški konferenci.*

(*Slovenec*, 8. februar 1920, 2)

Nadnaslovov je več v štiridesetih letih 20. stol., a še niso popolnoma ustaljeni. Ti, ki sem jih zasledila, so bili v večini tematski.

Proti koncu štiridesetih let dvajsetega stoletja se je naslovje že razvilo do stopnje, ko skoraj lahko govorimo o polnih naslovjih, torej naslovih, ki jih sestavljajo nadnaslov, veliki naslov in podnaslovni sklop. Gledano s stališča današnjih kriterijev manjka le še sinopsis, ki pa se še ni razvil. Med letoma 1927 in 1935 se samo občasno pojavi pod naslovjem oblika, ki bi lahko ustrezala Koroščevi definiciji sinopsisa kot »kratko besedilo, ki vsebinsko strjuje daljše časopisno besedilo [...]« in katerega namen je »dati prvo informacijo o vsebini, na osnovi česa se bralec odloči za nadaljnje branje« (Korošec 1998, 102). A ponavadi ni grafične izrazitosti tega dela, prav tako ni nujno, da ima časovno-prostorski vhod.

Primer 49:

VN: *Sacco in Vanzetti zopet v "celici grešnikov"*

PN: *Justifikacija bo izvršena v nedeljo ponoči*

S: Newyork, 20. avgusta. Ker je vrhovno sodišče države Massachusetts odbilo prošnjo za obnovo procesa na smrt obsojenih anarhistov Sacca in Vanzettija in ker ni upanja, da se bo zagovornikom posrečilo najti še kak izhod, bo smrtna obsodba po dosedanjih dispozicijah po vsej priliki izvršena v noči od nedelje na ponedeljek, kmalu po polnoči.

(Slovenski narod, 21. Avgust 1927, 1)

Sestavljeno naslovje se je oblikovalo zaradi želje, da bi iz njega dobili čim več podatkov. Ni pa bilo še stalno, še vedno pogosteje zasledimo zvezo veliki naslov-podnaslov. Še posebej z začetkom 2. svet. vojne se naslovi zopet povrnejo v to fazo.

Primer 50:

NN: Uspeh italijanskega posredovanja

VN: Sporazum Avstrije z Nemčijo

PN: Na pritisk Italije je Dollfuss sprejel nemške pogoje- a zavaroval samostojnost Avstriji

(Slovenec, 1934,2)

Primer 51:

NN: Čuden objem:

VN: Jevtić-Živković-Kramer

PN: Uspeh celodnevnih preklarij: razkol Jevtićevcev

(Slovenec, 1936)

Primer 52:

NN: »Plačaj in odpelji!«

VN: Velika zmaga prezidenta Roosvelta

PN: Ponoči je ameriški senat v dvetretinjsko večino ukinil zakon o prepovedi izvoza orožja iz Amerike, ki bo prodajala vojni material proti plačilu v gotovini – Izredna važnost novega zakona za zapadne države, pa tudi za ameriško industrijo.

(Slovenski narod, 1939)

Občasno se je, kar se tiče oblikovnih značilnosti, pojavila v naslovih posebnost. Leta 1934 so bili nekateri deli naslovja v Slovenskem narodu pisani z velikimi tiskanimi črkami. Leta 1939 so dele naslovja poudarjali s podčrtovanjem.

Primer 53:

VN: FRANCOSKI ODGOVOR NEMČIJI

PN: Včeraj je francoski poslanik v Berlinu izročil Hitlerju spomenico francoske vlade – Komentariji francoskega tiska.

(Slovenski narod, 2. januar 1934, 1)

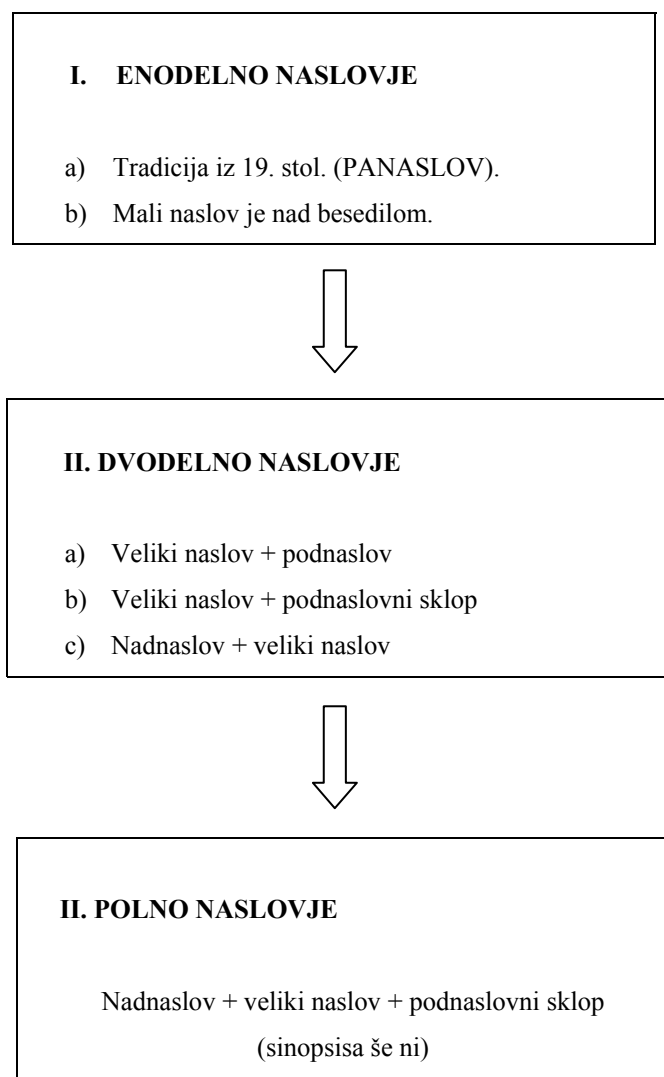
Primer 54:

VN: Intervencija velesil?

PN: V Londonu so zaradi incidentov na čsl. meji zelo v skrbah

(Slovenski narod, 9. januar 1939, 3)

Preglednica 6.4: Razvojne stopnje naslovja v Slovenskem narodu in Slovencu med letoma 1900 in 1945



6.1.2.5 Oblikovanje razmerij med deli naslovja v Slovenskem narodu in Slovencu

Enote v naslovljih so lahko v razmerju z drugimi enotami v istem naslovlju ali pa so nepovezane. Zato lahko govorimo o *naslovlju vezanih enot* ali *naslovlju nevezanih (prostih) enot* (Korošec 1998, 54–70).

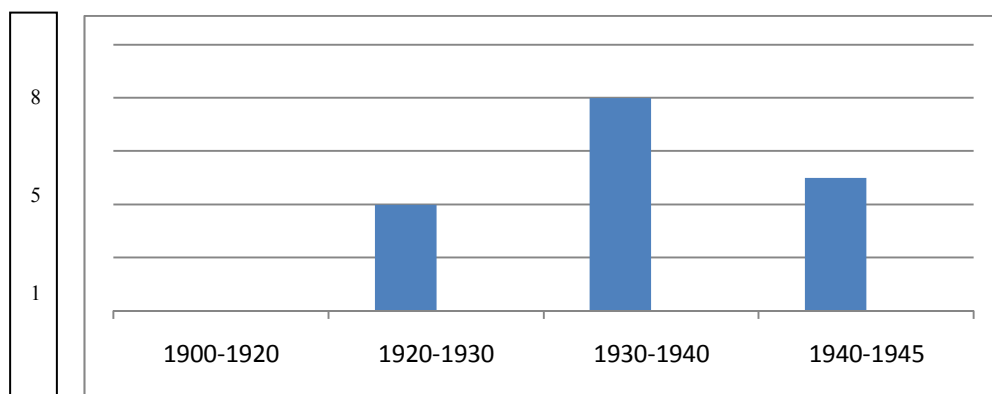
V Slovenskem narodu in Slovencu lahko analiziramo odnose med deli naslovja šele po letu 1910, ko se začnejo pojavljati sprva enodelni, enojni podnaslovi. Do 1918 so tudi ti še zelo redki, pojavljajo se le na prvih straneh in ni obvezno, da v vsaki številki časopisa.

Od povprečno do 25 naslovov³⁷ na izvod časopisa ima še do začetka tridesetih let 20. stol. samo eden občasno podnaslovni sklop.³⁸

Nato postanejo podnaslovni sklopi v Slovenskem narodu pogostejši, Slovenec še zaostaja. Po letu 1920 postane vsaj en podnaslovni sklop na izvod ustaljen.

Od 1925 naprej je v Slovenskem narodu³⁹ od 3 do 5 podnaslovnih sklopov od povprečno okrog 25 naslovov na izvod časopisa. V tridesetih letih 20. stol. je ustaljenih že od 8 do 11 podnaslovnih sklopov od povprečno 28 naslovij na izvod.⁴⁰ Proti koncu izhajanja leta 1945 se število spet zmanjša zaradi zunanjih dejavnikov. Običajno je pod skupnim večjim naslovom več poročil z bojišč s svojimi naslovi. Število podnaslovnih sklopov se je večalo tudi zaradi zviševanja števila naslovja na izvod.

Graf 6.1: Število podnaslovnih sklopov v enem izvodu časopisa med letoma 1900 in 1945



Razvoj naslovja kaže na to, da se proti koncu prve polovice 20. stol. v slovenskih dnevnikih oblikuje ena glavnih značilnosti sodobnih časopisov, ki se v 19. stol. še ni pojavila. Padec števila podnaslovnih sklopov v štiridesetih letih je posledica vojne, ko so objavljali večinoma uradna poročila.

³⁷ Brez rubričnih naslovov in panaslovov.

³⁸ V nadaljevanju govorim le o podnaslovnih sklopih in ne več o enojnih podnaslovi. Enojni podnaslovi se sicer še vedno pojavljajo, takrat ko ni podnaslovnega sklopa, ne prispevajo pa k večjemu številu naslovja. Po letu 1930 enojnih podnaslovov skorajda ne zasledimo več.

³⁹ Razvoj naslovja utemeljujem s primeri iz Slovenskega naroda. V Slovencu se razvija počasneje. Po 1925 ima le občasno do dva podnaslovna sklopa. V tridesetih letih se njihovo število le malo poveča. Tik pred koncem izhajanja leta 1945 podnaslovov spet skorajda ni.

⁴⁰ Število naslovij na izvod se poveča na račun ukinjanja rubrik in s tem tudi rubričnih naslovov.

6.1.2.5.1 Naslovje vezanih enot

Predvidevala sem, da bo največ najočitnejšega in preprostega, *besedno vezanega naslovja*, ko se ponovi ista beseda v dveh njegovih delih. Tako naslovje je res prevladovalo nad drugimi tipi naslovja.

Do konca 1. svet. vojne gre v vseh primerih, kjer se sploh pojavi vezljivost v naslovju⁴¹, za besedno vezano naslovje. Vezljivost med deli naslovja se začne v Slovenskem narodu pogosteje pojavljati sredi 30. let 20. stol.⁴² V Slovencu še vedno prevladujejo naslovja prostih enot, več je tudi še enodelnih naslovov. Sredi 40. let 20. stol. je besedno vezanega naslovja še vedno tretjina od vsega naslovja.⁴³ Nato, kot sem že omenila, količina naslovja upada, saj časopisi pod enim naslovjem zdužujejo več poročil.

Tabela 6.1: Število besedno vezanega naslovja glede na število naslovja na izvod

OBDOBJE	ŠT. NASLOVJA NA IZVOD	VEČDELNO NASLOVJE	VEZANO NASLOVJE	BESEDNO VEZANO NASLOVJE
1900-1920	do 25	od 1 do 2	0	0
1920-1930	do 25	od 3 do 5	od 2 do 4	od 2 do 3
1930-1940	od 28	od 8 do 11	od 8 do 11	do 6
1940-1945	do 20	do 8	od 3 do 4	od 2 do 3

Glede na najdene primere lahko besedno vezano naslovje iz Slovenskega naroda in Slovenca razdelimo še naprej na *neaktualizirano naslovje vezanih enot* in *aktualizirano naslovje vezanih enot*.

Pri neaktualiziranem naslovju vezanih enot se pojavijo le primeri, ko se ponovi beseda ali besedna zveza v dveh delih naslovja, in ne v treh.

Primer 55:

VN: Sestanek male zveze v Zagrebu

PN: *Mala zveza*- osrednji steber balkanskega pakta in novega Podonavja

Primer 56:

NN: Pred konferenco rimske trozveze v Budimpešti

VN: Avstrijski kancler o poteh Avstrije

PN: »Avstrija hoče ostati samostojna država, ne druga Bavarska«

⁴¹ Večina naslovja je do 20. let 20. stol. še nevezanega, sestavljenega iz prostih enot. V povprečju je na izvod časopisa le 1 besedno vezano naslovje.

⁴² Na izvod časopisa so povprečno od 3 do 4 vezana naslovja. Od tega je polovica naslovij besedno vezanih.

⁴³ Na izvod časopisa je v povprečju 8 besedno vezanih naslovij od 24 naslovij.

Primer 57:

NN: Politična kriza v Franciji

VN: **Smrt framasonske vlade v blatu**

PN: Patrijotična, zdrava, mlada *Francija* je pričela neusmiljeno čedit zalego levičarskega kartela

Za aktualizirano naslovje vezanih enot je značilen aktualizem v naslovju. Podnaslov te aktualizme razaktualizira s tem, da poda nevtralnno besedno zvezo in v Slovenskem narodu in Slovencu vedno še širše pojasnilo.

Primer 58:

VN: **Vojna vihra se ne bo ustavila**

PN: Japonska načeloma odklanja vmešavanje velesil in *namerava korakati tudi proti Pekingu*

Primer 59:

VN: **Želodec Ljubljane se je skrčil**

PN: *Konzum nekaterih živil je znatno nazadoval, konzum vina pa je poskočil*

Primer 60:

VN: **Strašno dejanje zakonskega moža**

PN: *Svojo ženo zadavil menda v duševni zmedi – Temne slutnje so se uresničile*

Redka so *zaimensko vezana naslovja* oziroma pozaimljanja. Pojavijo se le, ko je v delu naslova izražena neka trditev.

Primer 61:

VN: **S 45. letom bi moral vsak človek umreti**

PN: *Tako pravi znameniti angleški učenjak sir Artur Keith, ki ne verjame, da bi se dalo človeško telo pomladiti. – Voronov je prevelik optimist.*

V delu naslovja je lahko tudi zapisana trditev ali citat v narekovajih, zvezo med deli pa moramo vzpostaviti sami, z navezovalno prvino »To je ...«, »To je dejal ...« (Korošec 1998, 64).

Primer 62:

VN: **»Danes je borba za biti ali ne biti«**

PN: *Iz govora ministra dr. Gobbelsa pred 200.000 glavo množico
(Navezovanje: To je iz govora ministra...)*

Skladenjsko vezano naslovje, kjer sta dva dela povezana na ta način, da je ena enota skladenjsko odvisna od druge, je najredkejše, saj sem v vseh pregledanih izvodih zasledila le nekaj primerov.

Primer 63:

NN: Proti Nemčiji...

VN: Rusko-poljska vojaška zveza

PN: ki jamči neodvisnost vsem baltskim državam

Primer 64:

*VN: **Blum potrebuje 30 milijard***

PN: in polnomoč, da razpolaga z narodnim premoženjem – Predsednik republike pa že pripravlja novo vlado

Podnaslovni sklopi se v večini primerov navezujejo na veliki naslov, imenujemo jih *podnaslovni sklopi pridruženih enot*.

Primer 65:

NN: Starhembegov državni udar v Avstriji

VN: Heimwehr je zatrl upor delavstva

PN: S strojnicami in topovi so heimwehrovske čete oblegale postojanke delavcev in jih večinoma zavzele – Voditelji socialdemokratov so aretirani, njihove organizacije razpuščene

Zgornji primeri za posamezne vrste naslovja sicer niso edini, je pa treba poudariti, da to niso tipi naslovja, ki bi se pojavljali stalno, in da se v prvih letih pregledanih izvodov še vedno pojavljajo večinoma preprosti enodelni naslovi. Prav zato se nekatere »sodobne« oblike navezovanosti še niso pojavile ali pa se kažejo le v najpreprostejši obliki.⁴⁴

6.1.2.6 Interpunkcijski naslovi

Če analiziramo naslove v Slovenskem narodu in Slovencu glede na ločila, najdemo vprašajne naslove, klicalne naslove, naslove skrajšanih napovedi in izidne naslove z dvopičjem, izjavne naslove s pomišljaji, narekovajne naslove ter naslove okrajšanih povedi.

Vprašajni naslovi so lahko pravi vprašajni naslovi, ki so prave vprašalne povedi s pripadajočim ločilom vprašajem. Taki se pojavljajo v analiziranih dnevnikih.

- Na čegavi strani sta pravica in resnica?
- Brute, ali spiš?
- Kje tiči vzrok?
- Kaj pa to?
- Ali imajo uredbe osrednje vlade veljavo?
- Kaj je z jeseniškim občinskim odborom?

⁴⁴ Glej Korošec 1998, poglavje Tipologija naslovov v časopisnem poročevalstvu. Zlasti pri skladenjsko vezanem naslovju sem zasledila samo osnovne primere.

- Koliko je psov v Ljubljani?
- Kako režejo v Gradcu kruh pravice?
- Smo li v gospodarstvu napredovali ali nazadovali?
- Kakšno zunanjo propagando potrebujemo?

Druga možnost pa je, da vprašajnost naslova prepoznamo le iz ločila, nobena druga sestavina je ne vsebuje. Taki naslovi so lahko glagolski in neglagolski (Korošec 1998, 107-110). V Slovincu in Slovenskem narodu zasledimo sprva samo glagolske (Tudi kmetje vstajajo? Rusija se pripravlja?) nato se oblikujejo še neglagolski, ki pa jih je manj (Nove volitve? Ministrska kriza na Ogrskem?).

Tudi klicajni naslovi so lahko pravi. To so velebnе povedi, ki so še dodatno poudarjene s klicajem.

- Povzdignite umno sadjerejo!
- Pozor, rodoljubi!
- Volimo kmete!
- Pohujšajte se!

Klicajnih naslovov je sicer v Slovenskem narodu in Slovincu manj kot vprašalnih, jih pa prav tako delimo na glagolske (Mi gremo naprej! Po kostanje v žerjavico! Zopet slepe javnost!) in neglagolske (Memento za krščanske stranke! Na delo! Ubogi Povše! Proč s Šimelnom!)

Leta 1939 sem zasledila celo primere naslovov, kot so:

- PARIZ: Poskus mirovnega diktata
- RIM: Samo bilanca dogodkov
- AMERIKA: Pod nobenim pogojem
- LONDON: Absolutno nesprejemljivo

To so naslovi, v katerih je uporabljeno dvopičje kot skladijsko ločilo, ki nekaj napoveduje. Na desni strani od dvopičja je vedno pričakovano nadaljevanje besedila. V zgornjih primerih gre za naslove skrajšanih napovedi, ko je na levi strani vedno samostalnik, ki je zemljepisno lastno ime, na desni pa je enota, ki o levi kaj pove (Korošec 1998, 114–116). V teh primerih desni del pove, kaj se je zgodilo v kraju, ki je naveden v levem delu.

Dvopičje kot neskladenjsko ločilo je običajno uporabljeno pri izidnih naslovih, ki jih pogosteje zasledimo po letu 1940, ko postane pogosta tema v časopisih tudi šport.

- SK Ljubljana: reprezentanca 3:1 (2:1)

V naslovih razmaknjenih enot je uporabljen pomišljaj, ki dve enoti drži narazen ter jih s tem poudari (Korošec 1998, 119).

- Mala antanta-steber miru

Tudi narekovajni naslovi so redki. Kadar pa jih zasledimo, zaznamujemo dobesedni navedek premege govora ali navedenega besedila (Korošec 1998, 121–122).

- NN: Neguš v Ženevi:
PN: »Zgodovina Vas bo sodila«

Še redkejši so naslovi okrajšanih povedi. Naslednji stavek pomeni zamolk in nakazuje nedokončanost.

- NN: Iz ječe na vesel dopust...
PN: Iz Mariborske jetnišnice izpuste 150 jetnikov

Zgornje primere sem vključila z namenom, da pokažem, da so se pojavljali temelji, na katerih se je razvijalo sodobno naslovje. Razvoj naslovja je zagotovo element napredka v Slovenskem narodu in Slovencu. Z večdelnostjo naslovov se je pojavila navezovalnost, z njo pa različna uporaba ločil. Jasno je torej, da je do sprememb prišlo in da sta Slovenec in Slovenski narod, tudi kar se tiče naslovja, postajala sodobna slovenska dnevnik.

Posebnost, ki se pojavlja pri naslovih, je ločilo *pika*. Pike za naslovi sicer niso imele nobene prave funkcije, zapisovali pa so jih najverjetneje zato, ker so naslov razumeli kot poved, ki so jo začeli z veliko začetnico in zaključili s piko. Bile so celo za naslovom časopisa. V Slovenskem narodu se pike za naslovi pojavljajo do aprila 1925, nato jih ni več. V Slovencu izginejo šele leta 1930.

6.1.2.7 Funkcije naslovov

Glede na funkcije je Korošec naslove razdelil v tri skupine (Korošec 1998, 48–49):

1. Naslovi s *poimenovalno-informativno* funkcijo so naslovi, ki poimenujejo temo, torej vsebino besedila.
2. Naslovi s *informativno-stališčno* funkcijo so naslovi, ki informirajo o vsebini besedila, a bolj očitno je avtorjevo stališče.
3. Naslovi z *pozivno-pridobivalno* funkcijo vključujejo avtorjevo zahtevo in poziv, o vsebini pa ne povedo nič.

Da bi ugotovila, katera funkcija prevladuje v naslovih v Slovenskem narodu in Slovencu v prvi polovici 20. stol., sem v povprečju natančneje pregledala naslove v eni številki Slovenskega naroda in Slovenca na mesec med letoma 1900 in 1945. V enem izvodu časopisa je približno od 23 do 26 naslovov s predpostavko, da ima časopis v povprečju 6 strani vsebine (brez oglasov). To število vključuje le samostojne naslove, brez rubričnih naslovov in panaslovov. Od tega je 80 odstotkov naslovov stalo nad poročili (ki sprva sicer še vsebujejo komentatorske prvine).

Med letom *1900 in 1915* sem med naključno izbranimi naslovi našla le dva, ki bi ju lahko uvrstili med informativno-stališčna,⁴⁵ med *1915 in 1930* enega in med *1930 in 1945* pa 3. V zadnjem obdobju sem med analiziranimi naslovi opazila tri pozivno-pridobivalne naslove.⁴⁶ Ostali naslovi so poimenovalno-informativni.

V Slovenskem narodu in Slovencu je torej po letu 1900 največ naslovov s poimenovalno-informativno funkcijo, nato sledijo pozivno-pridobivalni naslovi in naslovi z informativno-stališčno funkcijo.

Enako je bilo že v 19. stol., le da je bilo razmerje med posameznimi tipi naslovja drugačno. Informativno-stališčnih je bilo bistveno več kot po letu 1900. Kalin Golobova (2003, 198) kot razlog za pojavljanje informativno-stališčnih naslovov (tudi pri poročevalskih besedilih)⁴⁷ navaja dejstvo, da avtorji v poročilih ne le poročajo, ampak dogodke tudi komentirajo.

⁴⁵ *Politične posledice groznega atentata, Gonja je končana*. Med informativno-stališčne sem ju uvrstila, ker prvi izraža stališče avtorja s pridevnikom »grozen«, drugi pa z zaznamovanim samostalnikom »gonja«.

⁴⁶ *Ne pozabimo! Sadite čim več zelja! Varujmo čebele nalezljivih bolezni*.

⁴⁷ Informativno-stališčna funkcija je v sodobnih poročevalskih besedilih omejena na presojevalna besedila (Korošec 1998, 49).

Število pozivno pridobivalnih naslovov pri poročilih je najverjetneje upadlo zaradi čiščenja žanrov, ko so se jasneje pokazale razlike med komentarjem in poročilom.

6.2 Jezikovni razvoj v Slovincu in Slovenskem narodu po letu 1900

6.2.1 Jezikoslovna tradicija v začetku 20. stol.

Da bi lahko razumeli razvoj novinarskega jezika v Slovincu in Slovenskem narodu, moramo najprej spoznati, v kakšnih jezikoslovnih razmerah sta se časopisa oblikovala in kako je potekal razvoj novinarskega stila do konca 19. stol.

V slovenskem jezikoslovnem prostoru sta še do sredine 19. stol. obstajali dve knjižni normi, in sicer osrednje- in vzhodnoslovenska knjižna norma, ki se je še naprej ločevala na prekmursko in vzhodnoštajersko (Jesenšek 2005, 115–130, 205).

V obdobju druge polovice 19. stol., ki ga Toporišič (2004, 797) imenuje *narodno obdobje* v razvoju slovenskega knjižnega jezika, se je slovenski jezik dokončno oblikoval, se poenotil in se tudi že ustalil. Začetek poti k enotnosti v jezikovni rabi predstavlja Miklošičev in Cigaletov prevod Občedržavljskega zakonika. Teoretično je bila ta enotnost normirana z Janežičevo Slovensko slovnico leta 1854.⁴⁸ Do konca 19. stol. si sicer sledijo še nekatere ideje o približevanju ilirščini in opustitvi slovenščine, a se niso uveljavile (Kalin Golob 2003, 27).

V začetku 20. stol. se je tako postopno začela oblikovati ideja, da obstajajo različne funkcijske zvrsti jezika, ki so se oblikovale zaradi različnih vlog besedil. Jezik se je funkcijsko členil na publicistično, strokovno-znanstveno in uradno zvrst. S členitvijo na funkcijske zvrsti je bila dana osnova za razvoj novinarskega jezika, ker so ga šele takrat začeli obravnavati ločeno od knjižnega in z drugačnimi kriteriji.

Breznik je publicistično zvrst in znotraj nje »časopisni jezik« leta 1933⁴⁹ označil kot najvplivnejšo zvrst, ki je hkrati najnižja po vrednosti. Najvplivnejša je zato, ker časopisni jezik vpliva na druge vrste jezika, najnižja pa, ker jo postavlja in primerja z umetnostnim jezikom.⁵⁰ »Tako ima edino še umetnik velnico v roki in odpihuje pleve ter spravlja slovenski besedni zaklad v svojo žitnico« (Breznik 1967, 133). Kot najnižjo jo je torej označil samo zaradi jezikovne nečistosti (motile so ga slovanske izposojenke).

⁴⁸ 1863 je izšla druga izdaja.

⁴⁹ Breznik: Razprava o časnikarski slovenščini, Dom in svet, 1933. Kasneje objavljena tudi v Življenje besed v priredbi Šolarja.

⁵⁰ Ločil je časopisni, umetnostni in znanstveni jezik.

Kalin Golob in Korošec (v Kalin Golob 2003, 41–43) poudarjata, da tako razvrščanje, s katerim je bil časopisni jezik označen za manjvrednega, ni bilo smiselno, saj so argumenti obstajali le na ravni jezikovne kritike, raziskovanja in analize stila pa ne moremo izvesti z merili jezikovne pravilnosti. »Avtorjev večina niso zanimala časopisna besedila kot del publicistične zvrsti s posebnimi jezikovnimi in stilnimi značilnostmi, ampak so ta besedila presojali po napakah (pravopisnih, slovničnih), ki se v njih pojavljajo« (Kalin Golob 2003, 41).

Časopisni jezik je kazalnik družbenega in s tem tudi jezikovnega dogajanja. Čas, ki ga obravnava Breznik, je čas ilirizma, torej čas želje po opustitvi slovenskega jezika. To je bilo obdobje, ko se je jezik šele oblikoval kot knjižni, hkrati pa se je moral že boriti za svoj obstanek. V časopisu se je odražalo, kar se je dogajalo s knjižnim jezikom. Ker so bila ta dogajanja negativna, je časnikarski jezik označil kot najnižji, ker se je odmikal od slovenščine. To so bile težnje v jeziku tistega časa, ki so se seveda kazale v časopisih. Pri presojanju besedil ni upošteval funkcijskega vidika, kar pomeni, da lahko jezikovna sredstva vrednotimo samo znotraj določene funkcijske zvrsti.

Anton Breznik (1967) je prav tako menil, da se je novinarski jezik v 19. stol., zlasti po letu 1871, začel odmikati od slovenščine. Že Bleiweisove Novice naj bi začele sprejemati srbohrvatizme. »Časniki nam rešujejo vprašanje slovenskega jezika v smislu starih ilircev, ki so želeli, da bi se slovenščina polagoma opuščala in nadomestila s srbohrvaščino [...] Vsako desetletje izpustimo nekaj slovenskih besed in jih nadomestimo s srbohrvatskimi [...]« (Breznik v Korošec 1976, 15).

»Časnikarski jezik je že opustil močne plasti slovenskega besednega zaklada, mnogo slovenskih oblik in skladnih posebnosti. Vsako desetletje izgubimo nekaj slovenskih besed in jih nadomestimo s srbohrvatskimi ali tistimi ruskimi in češkimi, ki si jih je izposodila srbohrvaščina.. To se zgodi podzavestno, brez vidnega prehoda, tak da izobraženec misli, da govori slovensko, v resnici pa rabi srbohrvatske besede« (Breznik 1967, 132).

To naj bi po Breznikovem mnenju pripeljalo do ustvarjanja dvojnega jezika, časnikarskega, ki je napolnjen s srbohrvatizmi, izposojenkami in romanskimi tujkami, in umetnostnega, pri katerem se za isti pojem rabi domači izraz, kar naj bi ustvarjalo troizraznost (Breznik 1944, 76).

Breznik je torej vpeljal pojem »časopisni jezik« in s tem nakazal, da v njem obstajajo določene posebnosti, ki so se razvijale že od časa Bleiweisovih kmetijskih in rokodelskih novic.

»Bleiweisove Novice so bile na eni strani vir jezikovnih poimenovanj, ki so jih vsebovali najrazličnejši poljudnoznanstveni prispevki, iz njih so črpali sestavljalci »prirodnoznanstvih učbenikov«, na drugi strani pa so združevala besedila umetnostne in strokovne zvrsti in jih v skladu s poljudno-strokovno-vzgojnimi cilji približevale bralcem.« (Kalin Golob 2003, 35).

Iz zgornje trditve je razvidno, da so bili osnova za publicistični jezik v prvem slovenskem časopisu, kjer sicer še ne moremo govoriti o posebnem časnikarskem stilu, umetnostni, poljudnoznanstveni in strokovni jezik.

Publicistični jezik je bil tako dolgo časa neupravičeno deležen kritik, ki izhajajo iz nerazumevanja delovanja jezika v časopisju in nezmožnosti spoznati nejegove specifične funkcije.

Stanko Bunc (1937) je bil eden redkih, ki je zavzel drugačno stališče do časnikarskega jezika kot *Breznik*. »Naši brusači in rešetarji imajo premalo razumevanja za posebne funkcije in zahteve, ki jih ima časnikarski jezik« (Bunc 1937, 167). Pravi, da je slovenski novinarski jezik plod 140-letnega razvoja. V tem času se je otresel vseh narečij, izbojeval je individualnost in se obogatil v izrazoslovju. Od ostalih jezikov se je ločil po namenu in izraznih sredstvih. Zaradi gotovih sintaktičnih shem, stalnih besednih zvez in fraz ima značaj mehanizacije in avomatizacije (Bunc 1937, 166–167).

Šele od 60. let 20. stol. je postopoma prihajalo do večinskega »prevrednotenja tradicionalnih in posplošenih mnenj« (Kalin Golob 2003, 43). Do takrat je bil novinarski jezik še vedno najnižji po vrednosti. V 70. letih so dejansko začeli raziskovati novinarski jezik in stil znotraj njegove posebne funkcijske zvrsti in ne več kot prej v primerjavi z drugimi.⁵¹ Počasi se oblikuje ideja o enakovrednem soobstoju različnih funkcijskih zvrsti.

»Novinarski jezik ima svoje potrebe in za dosego cilja svoja izrazna sredstva, ki niso enaka drugim funkcijskim jezikom[...] Kritikovanje časnikarskega jezika in napak z merilom pesniškega jezika ali šolske gramatike je v osnovi zgrešeno in delno krivično.« (Bunc 1937, 167).

Trideset let za *Breznikom* smo dobili nova spoznanja o novinarskih sredstvih v časopisu in sicer po zaslugi *Janeza Dularja*. On govori o časnikarskem jeziku kot o posebni, samostojni zvrsti knjižnega jezika, ki ima posebne naloge: poročati, vzgajati, izobraževati in zabavati. Poda tudi žanrsko razdelitev.

⁵¹ Janez Dular (1971/72): O slovenskem časnikarskem jeziku, *Jezik in slovstvo* 5, str. 53–69.

Janez Dular (1974): Zvrstnost slovenskega publicističnega jezika. V zbornik X. Seminarja SJLK., str. 41–52.

Janez Dular(1974): Publicistični jezik v prepletu jezikovnih zvrsti in jezikovnih različic, magistrska naloga.

Janez Dular (1975): Zvrstna pripadnost prvin v publicističnih besedilih. V *Slavistična revija* 23, str. 197–221.

Izoblikovanje novinarskega jezika in njegovih tipičnih oblik je torej povezano tudi z razvojem in poenotenjem slovenskega knjižnega jezika. Ta je v 20. stol. vstopil že ustaljen in enoten, postavljena so bila tudi glavna slovnična in pravopisna pravila.⁵²

Z začetkom 20. stol. se je začelo tudi zadnje izmed obdobj, ki jih Toporišič našteva kot razvojna obdobja slovenskega knjižnega jezika. To je *moderno obdobje*, v katerem se je dokončno razvila še funkcijska zvrstnost. To pomeni, da je bil v začetku 20. stol. slovenski knjižni jezik že normiran, leta 1918 je postala slovenščina tudi edini uradni jezik v šolstvu in uradih.

Takoj po 1. svet. vojni je imela tako slovenščina vsaj na videz dober položaj, nato pa je prišlo skorajda do njenega načrtnega izrinjanja iz uprave in vojske v sklopu spretno beograjske srbohrvatizacije (Jesenšek 2007, 260). Slovenski politiki so se Kraljevini SHS in nato Kraljevini Jugoslaviji celo odpovedali prevajanju v slovenščino v beograjski skupščini. Odpovedali so se pravici po enakopravnosti v jeziku.

»Dr. Križman je prebral poročilo v srbohrvatskem jeziku. Ko je nato hotel dr. Lončar brati poročilo tudi v slovenščini, je vstal dr. Korošec in izjavil, da vsi slovenski poslanci razumejo srbohrvaščino, in je predlagal, naj se branje prekine.«(Slovenec, 13. marec 1919, 9.)

Jesenšek (2007, 261–265) skuša ugotoviti razlog, zakaj se je tak politik, kot je bil Korošec, ki je zvesto sledil majniški deklaraciji, odločil za tako radikalno zahtevo. Antona Korošca je označil za »tihega odpadnika od slovenskega jezika«. Njegova odločitev proti branju poročil v slovenskem jeziku ni v skladu s politiko SLS, ki je v domovini zagovarjala jezikovno, kulturno in narodno samobitnost. Zato Jesenšek meni, da je bila to le taktična poteza. S popuščanjem je skušal uveljaviti višja načela slovenske politike. V Beogradu je Korošec o jezikovni in slovenski samobitnosti moral razmišljati prikrito in voditi neko navidezno politiko, da bi mu uspelo sploh kaj doseči.

Leta 1921 je bila v ustavni skupščini Kraljevine SHS sprejeta odločitev, da je uradni jezik kraljevine srbsko-hrvaško-slovenski. Najprej prostovoljno neslovensko govorjenje je torej postalo obveza. To je bil ponoven udarec za slovenščino in vrnitev v položaj, ki ga je imela v Avstro-Ogrski, le da je na mesto prej nadrejene nemščine sedaj prišla srbščina. Slovenski jezik je ponovno začel prevzemati besede iz srbohrvaščine.

⁵² 1899 je izšel Levčev pravopis.

Prevzemanje tujih, zlasti hrvaških besed, je bila pogosto rešitev, s katero so širili poimenovalno potrebo v jeziku. Izposojenke so bile rešitev, da se je slovenski jezik prilagodil potrebam družbenega razvoja.

6.3 Jezik v Slovenskem narodu in Slovencu

Kot je ugotovila Kalin Golobova (2003), je na oblikovanje posebnega novinarskega jezika in stila vplivala nova naloga, ki so jo časopisi dobili v drugi polovici 19. stol.: vsak dan ažurno in hitro poročati o vedno več, včasih tudi podobnih dogodkih. Jezik se je torej zgolj prilagajal novim okoliščinam. Hkrati pa je publicistični jezik tudi odraz družbenih razmer in razvoja knjižnega jezika.

Razvoj novinarskega jezika v Slovencu in Slovenskem narodu je bil v veliki meri odvisen tudi od urednika, ki je časnik urejal v določenem obdobju.

Slovenski narod je kot prvi in takrat najuglednejši slovenski dnevnik vodil pismeni jezik kar 50 let, do leta 1918, in vplival na vse druge časnike ter celo na umetnostni in znanstveni jezik. Vsi avtorji⁵³ in uredniki, ki so pisali vanj, so se nagibali k srbohrvatizmom in jih sprejemali v slovenski jezik. Med uredniki je bil tudi Fran Levstik, ki je skušal slovenski knjižni jezik degermanizirati. Toporišič (1991, 129) »levstikovanje«,⁵⁴ ki v praksi pomeni popraviljanje jezika na osnovi stare cerkvene slovanščine, označuje za napačno idelogijo. S tem ko so bežali stran od nemščine, so se le še bolj približevali srbohrvaščini.

Že Jurčič, ki je bil urednik od 1871 do 1881, je dal Slovenskemu narodu podobo, ki jo je okvirno imel vse do 1945. On je sprva še pisal v slovenščini, a se je zaradi vpliva srbohrvaških časnikov kmalu začel nagibati k srbohrvaščini (Breznik 1944, 99–105). Jezik se je popolnoma odmaknil od ljudskega in postal poln izposojenih srbohrvatizmov.

Obdobje od 1892 do 1919 Breznik imenuje kar »doba miru«, ko je jezik realen, brez novih »neznanih besed«. Urednik Danilo Majaron je obnavljal domače besede in njegovi članki so zgled lepega časnikarskega jezika (Breznik 1944, 140). V uvodnih člankih, ki jih je pisal, je obnovil kar nekaj domačih besed, ki so v časnikih prejšnja leta že izginile.

Če skušam razvoj jezika v Slovencu in Slovenskem narodu povezati z obdobji v razvoju časopisov, lahko trdim, da je časopisni jezik v prvem obdobju, torej do začetka 1. svet. vojne in v času 1. svet. vojne, ki ga Breznik skupno poimenuje »doba miru« v jeziku, poln metafor

⁵³ Josip Vošnjak, Janko Serbec, Pavel Turner, Ivan Železnikar (tudi urednik), Valentin Zarnik.

⁵⁴ Prej so skušali preganjati le očitne germanizme, Levstik pa je želel pregati nemštvo tudi iz besedotvorja – da besede ne bi delali po nemških tvorbenih vzorcih.

in figur. Po mojem mnenju je tak jezik tudi odraz zunanjega dogajanja, torej boja med klerikalci in liberalci, ki niso izbirali besed, da bi očrnili nasprotno politično opcijo.

Po 1. svet. vojni se je še povečala želja po približevanju »večjim slovenskim sestram«, zlasti srbohrvaščini. Tudi 2. svet. vojna je prinesla slovenskemu jeziku veliko novega. Kot predpis je ostajal v glavnem nespremenjen v vsem, razen v besedju. Zlasti publicistična besedila so bila v nasprotju s pravili in stilistično slabo napisana, večkrat zaradi nešolanega tvorca besedila. Veliko težav so imeli tudi tisti, ki so se gibali predvsem na področjih, kjer so uporabljali le srbohrvaški jezik (administracija in vojska). Za družbene in gospodarske pojave so raje uporabljali mednarodne besede kot pa udomačene (Toporišič 1991, 129–130).

»Tako se gospodarski spodriva z ekonomski, družbeni s socialni[...]. zanimiva in pogosto rabljena beseda je miting, v vojaških enotah komisar, v organizacijah in upravi referent in v vsem siju se uveljavi direktor [...]. na kratko povedano: pojavi se vsa frazeologija sovjetskega socialističnega sistema, včasih le malo prilagojena strukturi slovenskega jezika« (Toporišič 1991, 132).

6.3.1 Avtomatizmi in aktualizmi kot ločevalna norma

Jezikovna sredstva, ki nastopajo v poročevalskih besedilih, so lahko treh stilnih vrednosti (Korošec 1998, 14):

1. Jezikovno sredstvo je indiferentno oziroma ima *ničelno stilno vrednost*.
2. Jezikovno sredstvo se avtomatizira za opravljanje posebne funkcije in je v poročevalskem besedilu *nevtralno*.
3. Avtomatizirano sredstvo se lahko s prenosom v drugo funkcijsko zvrst aktualizira in postane stilno *zaznamovano* jezikovno sredstvo.

Del stilemov, ki opravljajo posebno funkcijo v poročevalstvu, se je avtomatiziralo, njihova raba je postala običajna, postali so *avtomatizmi*. *»Avtomatizacija je ustaljevanje posameznih jezikovnih sredstev, da postanejo za opravljanje določene naloge običajna in se utrdijo v konvenciji med tvorci in naslovniki« (Korošec 1998, 14).*

Avtomatizmi v poročevalskih besedilih delujejo nevtralno. Zaznamovani so šele, če jih prenesemo v drugo jezikovno zvrst. Navadno gre za besedne zveze ali stavke, avtomatizirajo pa se lahko tudi stavčni vzorci. K avtomatizmom spadajo obrazci vesti in naznanil (Korošec 1998, 17).

Druga možnost je, da jezikovna sredstva postanejo *aktualizmi*. *»Aktualizacija pomeni novo, svežo, posebno, nenavadno uporabo jezikovnih sredstev za dosego posebnega učinka«*

(Korošec 1998, 15). To pomeni, da avtomatizirano jezikovno sredstvo dejansko prenesemo v drug žanr ali v umetnostno funkcijsko zvrst in da s tem postane zaznamovano jezikovno sredstvo.

Jezikovna in stilna analiza besedil je pokazala, da se je v novinarskih besedilih v Slovenskem narodu in Slovencu v 20. stol. razvoj nadaljeval v smeri uporabe posebnih jezikovnih sredstev – *poročevalskih stilemov*. Stilemi so zato, ker to niso nevtralna jezikovna sredstva, ampak stilno zaznamovana, ki so v poročevalstvu dobila še drugačno funkcijo.

Razlikovanje med aktualizmi in avtomatizmi je s stališča objektivnosti najlažje določljiva norma za razlikovanje med interpretativnimi in informativnimi besedili. Nasprotje med aktualizacijo in avtomatizacijo namreč temelji na razlikovanju med stilno zaznamovanimi in nevtralnimi besedami. Manca Košir (1988, 13) ugotavlja, da je objektivnost kot stilna zahteva, ki terja odsotnost mnenj in čustev v izbiri jezikovnih sredstev, bistvena za prepoznavanje novinarskih vrst. Polarizacija novinarskih žanrov je usklajena s polarizacijo objektiviziranih in subjektiviziranih sporočil.⁵⁵ Ločevanje med mnenji na enem polu in dejstvi na drugem torej samo po sebi prinaša odziv jezika.

Prek aktualizmov avtor neizrecno vrednoti povedano (Kalin Golob 2000, 369). To pomeni, da je v prispevkih, kjer je avtor uporabil aktualizme, zavzel subjektivni odnos do upovedanega.

6.3.2 Avtomatizmi in sklicevalnost

Najbolj pogosto poročevalske avtomatizme uporabljamo za sklicevanje na druge vire, za navezovanje in kot klišejske izraze. Kot avtomatizme obravnavamo tudi obrazce vesti in naznanil (Korošec 1998, 16–17).

Analiza in razčlemba jezikovnih in stilnih značilnosti v poročevalnih besedilih v 19. stol. (Kalin Golob 1998) je pokazala, da so se poročevalski stilemi najprej pojavili v 70. letih 19. stol. »Predhodniki slovenskega poročevalstva so v zametkih poročevalskih besedil razvijali in množili izrazne sposobnosti knjižnega jezika [...]« (Kalin Golob 2004, 71).

Ko pregledujemo avtomatizme, največkrat opazimo tiste, ki označujejo sklicevalnost, zato jih imenujemo kar *sklicevalni avtomatizmi*. Sklicevalnost je najprej nakazana z izrazi

⁵⁵ Pojem *objektivizirana* in *subjektivizirana sporočila*, kot dve osnovni obliki sporočil, uvaja Ada Vidovič Muha (1972, 178-186). Sporočila je razdelila glede na namen sporočanja na dve nasprotji. Pri subjektiviziranem sporočilu prihaja do izraza subjektivni odnos do posredovanega, pri objektiviziranih sporočilih pa je namen stvarnost posredovati čim bolj objektivno in preverljivo.

»Kar se nam pripoveduje«, »Piše se nam«, »Izvedeli smo iz jako zanesljive strani«, kasneje z različnimi glagoli rekanja in navajanjem vira (*sporočili so nam, je dejal*).

Včasih pogosto uporabljene glagole »čuje se«, »govori se«, »vse kaže (na to, da pride)« zamenjajo taki, ki se navezujejo na vir informacije, npr. »je izjavil«, »je objavil«⁵⁶, »javlja«, »prijavlja«.⁵⁷ Uporaba teh glagolov je povezana tudi z vdorom srbohrvatizmov, saj so se oblikovali po hrvaškem zgledu (Snoj 1997, 197). Taka oblika sklicevalnosti se začne pogosteje pojavljati, ko so postali viri za informacije tuji časopisi. Prav dejstvo, da je informacijo sporočil nekdo drug, ki naj bi bil verodostojen vir, vpliva na to, da se sklicevalnost razvije v obliko, kot jo poznamo še danes.

Ko se pojavijo poročila iz raznih krajev, oblika sklicevalnosti, ki so sem jo zasledila pri dopisih »se nam piše«, vedno pogosteje zamenja glagol »poročati«.⁵⁸ To obliko sem že leta 1900 zasledila v današnjem pomenu: »seznanjati koga, navadno uradno, z določenim dogajanjem, stanjem, brez osebnih pojasnil, pripomb« (SSKJ 2005).

Za isti namen oz. enake okoliščine se hitro oblikuje več drugih izrazov, ki prvotnega nadomestijo in se avtomatizirajo. Tako je lahko celo v enem poročilu v vsakem odstavku drug izraz za isto dejanje (je utemeljeval, je pojasnil, je predlagal, je odgovoril, je opozoril, je izjavil, je priobčil, je presenetil⁵⁹). To se imenuje *intelektualizacija jezika* (Havrek v Kalin Golob 2003, 100–101), kar pomeni, da se jezik prilagaja novim poimenovalnim potrebam. Ta je v Slovincu in Slovenskem narodu sicer vidna, a ne pri sklicevalnosti, ki se omeji le na nekaj glagolov (*je poudaril, je izjavil, je podal nekaj izjav*). Število glagolov, ki se pojavljajo kot sklicevalni avtomatizmi, je torej manj, kot jih je bilo v začetnih letih izhajanja Slovencev in Slovenskega naroda.

Sklicevalni avtomatizmi se najpogosteje pojavljajo s skladenjskim vzorcem, ki v glavnem stavku podaja podatek o viru, sledi pa mu odvisnik, napogosteje predmetni. Druga možnost je, da je podatek o viru podan v spremnem stavku, nato sledi dobesedni navedek (*»Nodari me je zapeljal, da sem hotel brez posa v Ameriko«, je dejal Jurij Božič*).

Kadar vir informacije ni bil imenovan, se je avtomatizirala oblika s prostim morfemom »se« (*piše se, govori se, sliši se*).

Občasno se še pojavi navezovalna sklicevalnost (*»Njihove trdnjave **da** so zgolj obrambnega značaja...«*).

⁵⁶ »Weiner Zeitung« *je objavil* [...]

⁵⁷ »Fremdenblatt« *prijavlja* danes [...]

⁵⁸ O tem dogodku nam *poroča* očividec. Podžupan *je poročal* [...] Najnovejše vesti *poročajo* nepričakovano novico. Iz Haaga *se poroča* »Lokalanzeigerju«, da *poroča* francoski mornariški minister [...]

⁵⁹ V smislu: Časopis je presenetil s senzacionalno vestjo.

Če pogledamo razvoj sklicevalnih avtomatizmov ob začetku izhajanja Slovenskega naroda in Slovence (Kalin Golob 2003, 89), ugotovimo, da so se kmalu za poročevalsko sklicevalnostjo razvili še ostali avtomatizmi. To so zahtevale tudi okoliščine.

Če avtor ni bil povsem gotov o resničnosti napisanega in o verodostojnosti informacije, je uporabljal izraze, ki so bralca na to opozorili. Poročevalec je pogosto poročal o dogodku, pri katerem ni bil udeležen, pač pa mu je on njem sporočal nekdo drug. Najpogosteje je v Slovencu in Slovenskem narodu za *besedno izražanje negotovosti* uporabljen členek »baje«, ki je postal sklicevalni avtomatizem glede na nezanesljivost o dogodku (S tem je naloga Wittkovega kabineta dognan in *baje* že tekom 14 dni pride na krmilo. *Baje* zaradi svojega slabega zdravja, pravim *baje*, ker ga nisem slišal na lastna ušesa.). Na njegovem mestu sem zasledila tudi členek *menda* (Borba za prvenstvo bila je huda, a še hujša bo menda pri novih volitvah).

Občasno je nezanesljivost izražena tudi stavčno, npr. *govori se, domneva se* in *naj bi + del. na -l*.

Na drugi strani je tudi zanesljivost, kljub temu da ne navedejo točnega vira informacije, lahko potrjena opisno, kot npr.: »*V parlamentarnih krogih se sodi ...*«, »*Kakor čujem iz merodajnega vira ...*«, »*Iz dobro poučenih virov se poroča ...*«, »*Iz krogov, ki so blizu madžarski delegaciji, se sliši ...*«, »*V radikalnih krogih se zatrjuje ...*«, »*V vladnih krogih se vzdržuje verzija ...*

Avtomatiziral se je tudi izpust glagola zlasti pri telefonskih in brzojavnih sporočilih (Prošnje v enem tednu na ta urad. Cesar šel na lov na Štajersko.) in napovedovanje nadaljevanja poročil (Konec poročila priobčimo jutri, Dalje v prilogi, Konec v soboto) ter sklicevanje na že objavljena poročila (kot smo že poročali/pisali).

V Slovenskem narodu in Slovencu zasledimo avtomatizacijo pri vesteh še v stavčnih vzorcih, torej drugačnem razvrščanju besed. Drugih avtomatizmov (kot v prejšnjih letih osmrtnice,⁶⁰ imenovanja, požari in popravki) ni.

6.3.3 Aktualizmi

Aktualizmi se v današnjih dnevnikih pogosto pojavljajo v naslovih. Že ločilo, ki stoji tam, kjer ga pravopis ne zahteva, kaže na aktualizacijo. Še bolj očitno je to pri *obnovitvah* v

⁶⁰ Osmrtnic ni veliko. Več jih je v Slovencu, ob smrti pomembnih oseb iz družbenega in političnega življenja. Njihov vzorec ni avtomatiziran.

naslovih. Za Slovenski narod in Slovenca lahko trdimo, da aktualizmov navadno še ne zasledimo v naslovih,⁶¹ ampak večinoma v prispevkih, kjer je prisotno komentiranje.

Aktualizmi so se torej v Slovenskem narodu in Slovencu razvijali v interpretativnih žanrih, zlasti v uvodnikih. Avtorji so navadno uporabili aktualizme, ki so ustrezali okoliščinam, če je obstajala podobnost med dogodkom in drugim področjem.

Najpogosteje se v pregledanih izvodih Slovenca in Slovenskega naroda pojavljajo *metafore*.⁶² Vir za metafore so največkrat pojavi iz narave in primerjave z živalmi ter njihovim vedenjem. Z metaforo zaradi neke podobnosti prenesemo pomen z enega predmeta na drugega. Vrsta metafore je tudi primera.

- *Klerikalci so zmotnili vodo, da bi v njej ujeli bogat lov, ki bi jim zagotovil samovlado v prihodnosti.*
- *Klerikalci so znali precej spretno nastaviti mreže, v katere so lovili manj razsodne domačine.*
- *Kranjska dežela je kakor revir, v katerem klerikalni lovci streljajo vse, kar jim pride pred puško, ker vedo, da tega revirja čez par let ne bodo več dobili v najem.*
- *Slovenec preži kakor volk na svoj plen.*
- *Kakor koklja tedaj, ko zagleda kragulja v višavi, zažene svarilen klic, in vse piščeta hite pod njene peruti, tako tudi naši liberalci in na pol liberalci na klic »klerikalizem« hite pod krilo poljanskega Ivana, da bi jih ta strašni nestvor pograbil s svojimi kremplji,*
- *Bližamo se trenutku, ko bo jež izpodrinil lisico iz njenega lastnega bivališča.*

Pogosta je metafora, ki vključuje vremenske pojave. Vremensko situacijo avtorji navadno prenesejo na politične razmere. To je značilno zlasti za Slovenski narod.

- *Vse to se je zaklelo zoper nas kot ljut vihar, ki je bril čez naše pokarjine ter upognil ali siloma strl marsikoga, ki je prej močno stal.*
- *Ali se poležejo viharji volivne borbe, ali se steko kalne vode strankarskih strastij in bojev v naravno strugo, da mirno in redno prične delo parlamentarni stroj?*
- *Jasni se! Tako si danes šepčejo na ušesa razni poslanci, ki se srečujejo na hodnikih nanavadno tihe zbornice. Ali vleče sapa od juga ali od severa, tega ne pove petelin na strehi.*

Med aktualizme spadajo še *frazemi*, ki navadno vrednotijo ali pa izražajo avtorjevo stališče. Taki aktualizmi so značilni tudi za Slovenski narod in Slovenca še posebej v prvih letih 20. stol., ko še ni bilo jasne meje med komentarjem in poročilom in so jih avtorji

⁶¹ V naslovih sem našla samo redke primere (»Bi lahko-pa nečem!«, »Slep je, kdor še sedaj ne vidi, kam to pelje«, »Zvestobo za zvestobo«).

⁶² Aktualizme štejemo tudi k tropom.

uporabljali v vseh prispevkih. V zadnjih analiziranih letih jezik postane bolj uraden in aktualizmi iz njega izginjajo.

Poleg frazemov sem zasledila tudi ostale aktualizme. Za prikaz sem izpisala le nekaj primerov.

METONIMIJA: »...ga je praznoval Beograd« (zamenjava kraja s prebivalci); »pokloniti venec zmage«(zamenjava konkretnega s simbolom);

METAFORA: »strašen atentat na žepe volivcev«; »s strašnim krikom besnela za zrušenje režima«; »za zadnjo bombo si je škofov list prihranil dvoje laži«, ki je želela iz sladke čaše uživati življenje do viška;

PERSONIFIKACIJA: »se še bori s smrtjo«, »ljubimkanje s fašizmom«, »Avstrija na kolenih«, »Irska na razpotju«, »Ljudsko šolstvo se z naglimi koraki bliža svojemu višku«;

RETORIČNO VPRAŠANJE: »Pa menite, da se je njega uniformirani lastnik radi tega opravičil?«, »Zakaj prihaja pohlepni volk mej nas v nedolžni jagnjetovi koži?«;

PERIFRAZA: »čuden ptič«, »iz dežele bikoborcev«, »v naši troimeni domovini«, »odlični zastopniki bele Ljubljane«, »ljubljsko javno mnenje na dveh nogah«, »svetišče dramatiške umetnosti«;

KOMPARACIJA: Janković, **ki je pravcati Herkul**, je besnel in se otepal stražnikov in orožnikov **kakor krava muh**«, »Kot gigant nad svoje nasprotnike, **tako** se je dvignil Napoleon nad vse, kar se mu je ustavljalo«, »Klerikalci prodajajo golo resnico **kot suho zlato**«, »Mislijo, da so beli in lepi **kot angeljci**«;

FRAZEOLOGEMI: trčil na oster odpor«, »je odklenkalo«, »zanimanje je prekipelo do vrhunca«, »v krempljih Ländenbanke«, »rodila razveseljive uspehe«, »bi bilo do smrti užaljeno«, »mnogi, ki so bili v bližini vrat, so jo kar na vrat na nos pobrisali«, »pil bi pa vsak hudič«, »stvar ni šla tako gladko«, » ... so morali **napeti vse sile**«, »Kot drugi kandidat fungira g. Ivan Jeglič, katerega so hoteli prvotno **odžagati**, ...«, » ..., da nobena skupina noče že sedaj odkrito **pokazati svojih kart**«, » ..., da se mu je **omračil um**«, »imeti narodnost na koncu jezika«, »pride na krmilo«, »pitali so jih s pastirskim listom«, »sta sejala na rodovitna tla svoje nauke«, »pod ključ dati«, »na krožniku prinesli izboljšane plače«, »natočiti čistega vina«.

6.3.4 Germanizmi, slavizmi in druge prevzete besede

V nekaterih obdobjih v razvoju slovenskega jezika se je vdor tujega elementa okrepil. Ves čas pa je obstajalo tudi jezikovnokulturno prizadevanje, ki je vzdrževalo jezikovna pravila, narejena prav zaradi ohranitve jezika in njegove samobitnosti (Korošec 1985, 61, 70).

Še posebej ob koncu 19. stol. in v prvi polovici 20. stol. je bil problem prevzemanja tujih besed še kako aktualen. Zmerni purizem je bil v takih okoliščinah le obramba slovenskega jezika.

Že v prvi polovici 20. stol. so skušali najti srednjo pot med slepim prevzemanjem in zapiranjem jezika pred razvojem.⁶³

⁶³ Fran Levstik je tako stališče zavzel že konec 19. stol., ko je nastopal proti germanizmom v skladnji, besednem redu in besedotvorju, hkrati pa tudi svaril pred pretiranim čiščenjem (Kalin Golob 2008b, 19).

Ko je 1935 izšel pravopis, je bilo jasno, da je na slovensko jezikoslovje vplivala praška teorija knjižnega jezika. Vsaj glede tujk, do katerih so bili prej izrazito puristično usmerjeni. Slovenec je kmalu po izidu pravopisa objavil »Pomenke o novem pravopisu«. Tu lahko preberemo Breznikov komentar glede tujk, da je »večkrat slovenski izraz samo pristavljen, ker nikakor nisva (o. a. skupaj z Ramovšem) hotela uganjati posebnega purizma« (Kalin Golob 1996, 78).

Tudi Rudolf Kolarič je komentiral pravopis, ki je dvojne oblike besed, če je bilo le mogoče, izenačeval in se zgledoval po češkem, srbskem in hrvaškem pravopisu. Zapisal je, da je kljub dosedanjemu strogemu purizmu v besednem zakladu v praksi vsak pisal tako, kot je pisala večina, kar pa ni bilo v skladu z Breznikovo slovnico in pravopisom. Trdi, da jezikoslovci kljub stoletni borbi nekaterih oblik in besednih zvez niso mogli iztrebiti, kar kaže na to, da so te postale že pravilo. Glede tujk je bil mnenja, da je njihova raba dejstvo, zato moramo vedeti, kako se pišejo, izgovarjajo in kaj pomenijo (Kalin Golob 1996, 78).

Vsi avtorji govorijo o tujkah, ki pa so, prav zaradi odnosa, ki so ga imeli do njih, hitro postale izposojenke in so se ustalile v jeziku, čeprav večkrat niso bile ustrezne niti potrebne.

Prevzemanje tujih besed se najbolj kaže v časopisih, tudi v Slovincu in Slovenskem narodu. Prvi so v slovenski jezik prihajali *germanizmi*. Puristi so proti njim nastopali že od obdobja protestantizma. V prvi polovici 20. stol je bilo v uporabi nekaj germanizov, ki so jih prevzeli že v prejšnjem stoletju. Pritisk nemščine na slovenščino se je ponovno okrepil med 2. svet. vojno, a je bil slovenski knjižni jezik že utrjen in izoblikovan sistem, ki se je tem pritiskom lahko uprl (Kalin Golob 2008b, 20).

Vdor *slavizmov* v slovenski knjižni jezik se je prav tako začel v času protestantizma, a so jih začeli preganjati šele kasneje. Sprva so jih uporabljali namesto germanizmov. Navdušenje do slovanskih jezikov⁶⁴ je bilo tako veliko, da so se bili nekateri celo pripravljani odreči slovenskemu jeziku in jo nadomestiti s hrvaščino, a so se tem željam uprli močni posamezniki (Kalin Golob 2008b, 23). Med letoma 1918 in 1945 se je pojavil načrten vdor srbohrvaških besed v okviru ideje integralnega unitarizma o enem skupnem srbo-hrvaškem jeziku.

Besedne zveze iz srbohrvaškega jezika, ki so jih uporabljali v Slovenskem narodu in Slovincu, puristi še danes preganjajo iz jezika in uporabe. Najpogosteje sem zasledila besedne zveze tekom (pogajanj), glasom (došlih nam poročil), napram, v očigled.

⁶⁴ To navdušene se imenuje ilirizem in polilirizem konec 19. stol. in na začetku 20. stol.

Povsod je napačna raba predlogov. Te srbohrvatizme SSKJ večinoma označuje s kvalifikatorjem *pisarniško*.

V slovenščini pa je pravilno:

tekom pogajanj → *med pogajanja*
glasom došlih nam poročil → *na podlagi prispelih poročil*
napram → *do, nasproti, proti*
v očigled → *zaradi*

Določene besede in besedne zveze, ki jih Slovar slovenskega knjižnega jezika označuje za *zastarele* (sličen, priobčiti, predidoč), *starinske* (vsled tega) ali pa jih označuje s kvalifikatorjem *raba peša* (baviti se, čuli smo), slovnica uvršča med besede, prevzete od drugod, in svetuje, da je bolje, da jih ne izpodrivamo s tujimi, večkrat tudi nepravilnimi besedami. Zato je namesto *vsled tega* pravilno *zaradi tega*, namesto *baviti se* je bolje *ukvarjati se*, pridevnik *sličen* pa moramo zamenjati z besedo *podoben*.

Zasledila sem tudi kar nekaj besed, ki bi jih lahko označila za neologizme ali pa za prevzete iz drugih, neslovanskih jezikov. Te besede niso vedno zapisane pravilno (v taki obliki, kot jih zasledimo danes), kar po mojem mnenju kaže na to, da so se šele uveljavjale in so bile v jeziku nove: *repertoire*, *prezident*, *klijent*, *inserat*, *bastard*, *demisija*, *budgetni* (*provizorij*), *flagantna* (*neresnica*), *veleoficiozna* (*nota*) ...

V začetek 20. stol. umeščamo tudi prevzemanje anglizmov, ki k nam prihajajo skupaj z novostmi iz predmetnega in pojmovnega sveta (Kalin Golob 2008b, 32).

Za natančnejšo analizo arhaizmov in neologizmov bi bilo potrebno opraviti širšo zgodovinskobesedno raziskavo, s katero bi ugotovili, katere besede so bile časovno zaznamovane na začetku 20. stol. Problem natančnejše analize arhaizmov in neologizmov z današnjega stališča je izpostavila že Kalin Golobova (2000, 369).

7 Stopnja razvoja slovenskega dnevnega tiska glede na tuje časopise

Slovensko novinarstvo se je razvijalo znotraj evropskega informacijskega okolja, a mu je sledilo z zamudo (Amon 2004, 53). Medtem ko smo Slovenci prva dva dnevnika Slovenski narod (1868) in nato še Slovenca (1873) dobili šele v 19. stol., se je v Nemčiji to zgodilo že veliko prej. Prvi nemški dnevnik je začel izhajati v Leipzigu že leta 1650 z naslovom *Die Einkommende Zeitung*⁶⁵ in pomeni začetek oblikovanja poročevalskih besedil. Tudi v Veliki Britaniji in ZDA se je to zgodilo več kot stoletje in pol prej kot pri nas. Prvi uspešen britanski

⁶⁵ Izdajal ga je Lucas Schulte, izhajal je v Leipzigu.

dnevnik *Daily Courant* je začel izhajati leta 1702, ameriški *Pennsylvania Evening Post* pa z urednikom Benjaminom Townom leta 1783. Američani so imeli že leta 1801 več kot 20 dnevnikov (Stephens).

Ko so torej pri nas začeli tiskati prve dnevnike, so imeli tuji že tradicijo dnevniškega izhajanja. Uredniki niso več le čakali na informacije⁶⁶, ki so lahko tudi mesece potovale iz Evrope v Ameriko in obratno, ampak so imeli že organizirano dopisniško mrežo z dopisniki (korespondenti), ki so iskali in zbirali informacije ter objektivno o njih poročali.

Na prelomu stoletja, ko so se tudi v naših časopisih začele pojavljati agencijske novice, so na Univerzi v Missuriju v ZDA leta 1904 odprli že prvo »šolo novinarstva«.

Začetek 20. stol. je v ameriškem in angleškem dnevnem tisku pomenil tudi dokončno razdelitev med kakovostni in senzacionalistični tisk, ki smo ga Slovenci dobili šele v 80-ih.⁶⁷

»Tako je nekdanjo delitev na respektabilni meščanski in radikalni pavpeski tisk nadomestila nova delitev[...]- na »quality press«, ki goji visokokvalitetno novinarstvo namenjeno eliti, ter »popular press«, ki najširšim množicam posreduje vsakovrstne senzacionalistične trivijalnosti« (Škrlep 1990, 1528).

Druga značilnost tega obdobja je nastajanje velikih časopisnih korporacij. V Veliki Britaniji so postali slavni »tiskovni baroni«.

Slovenski dnevniki pa so, kot ugotavlja tudi Kalin Golobova (2003), še konec 19. stol. posnemali nemške dnevnike, ki so tradicijo prevzemali z angleškega trga in iz francoskega časopisja, zlasti kar se tiče razporeditve besedil. Taka praksa se je v bistvu razvila že v prvem slovenskem časopisu, vodnikovih Kmetijskih in rokodelskih novicah, ki je objavljala le prevedene članke iz nemških časopisov. Slovenski dnevniki so bili v razvoju vedno stopnjo za tujimi, po katerih so se tudi zgledovali.

Amonova (2004, 53) je obdobje med 1848 in 1945 označila za obdobje *industrijskega razvoja slovenskega novinarstva*.⁶⁸ Tudi ona meni, da je to čas, ko se je »slovensko novinarstvo oblikovalo po vzoru sosednjih (zlasti nemških) komunikacijskih ustrojov [...]« (prav tam). V 19. stol. slovensko novinarstvo zaznamujejo sprva literarna javnost in nizke naklade. S tem ko se poveča pismenost, pa proti koncu in v začetku 20. stol. že lahko

⁶⁶ Še leta 1805 je urednik Orleans Gazzete zapisal: »No mail yesterday. We hardly know what we shall fill our paper with that will have the appereance of news.«* (glej <http://www.nyu.edu/classes/stephens/Collier's%20page.htm>).

*Včeraj ni bilo nobene pošte. Ne vemo, kaj bomo zapisali v časopis, kar bi bilo podobno novici.

⁶⁷ Prvi slovenski rumeni časopis Kaj je začel izhajati leta 1984.

⁶⁸ Smilja Amon (2004, 57) obdobja razvoja slovenskega novinarstva deli na:

1. obdobje predhodništva (od 7. stol. do konca 18. stol.)
2. obdobje obrtniške stopnje razvoja (od konca 18. stol. do srede 19. stol.)
3. obdobje industrijskega razvoja (od srede 19. stol. do konca 2. svet. vojne 1945)
4. obdobje informacijske družbe (od srede 20. stol.)

govorimo tudi o množičnosti in začetkih institucionalizacije ter profesionalizacije v povezavi z novinarskim delom (Amon 2004, 57).

Zanimalo me je, ali je v 20. stol., ko se tudi slovenska dnevnikarstva razvijata v moderna časopisa, vpliv tujih časopisov še tako velik kot v prejšnjem stoletju in na kakšni stopnji razvoja dejansko sta glede na tuje časopise.

S primerjalno analizo Slovenca in Slovenskega naroda z značilnostmi ameriškega, angleškega in avstrijskega dnevnika z začetka 20. stol. sem skušala ugotoviti, ali drži postavljena teza, da so v 20. stol. časopisi kljub vsem spremembam, vsebinsko in oblikovno razvojno še vedno zaostajali za tujimi časopisi oziroma so jih še vedno skušali posnemati. Razvoj je bil namreč do 20. stol. zelo počasen. Amonova (2004, 57) za mejnik, ko se stopnja razvoja slovenskih časnikov ujema z razvojem novinarstva v drugih evropskih državah, postavlja leto 1945.

Moj namen ni analizirati vsebinskega razvoja angleških, ameriških in avstrijskih dnevnikov, kar zaradi meni dostopnega gradiva to tudi ni možno. Skušala bom le poiskati vizualne elemente (naslovje, rubrike, obseg, časovno-prostorski vhod), ki bodo nadgradili trditve, da se slovenski dnevnikarstva že od 19. stol. zgledujejo po tujih.

7.1 Primerjava z ameriškim dnevnikom New York Tribune (New York Herald)

Za primerjavo z ameriškim dnevnikom sem pregledala izvode časopisa *New York Tribune*, ki je bil na prelomu stoletja eden od vodilnih dnevnikov. Osnovan je bil leta 1841, 1924 se je združil z *New York Herald* v dnevnik *New York Herald Tribune*, ki je nato izhajal do 1967.

Slika 7.1: Naslovnica časopisa New York Tribune, 3. junij 1910



Vir: <http://www.loc.gov/chroniclingamerica/ndnp:1807278/display.html?n=0&scope=fullt.ext&pageNum=1¤tSort=&mode=list>.

New York Tribune je prinašal verodostojne in preverjene informacije in bil s tem nasprotje senzacionalizmu v *New York Sunu* in *New York Herald*, ki sta izhajala istočasno z njim. Od vseh dnevnikov je bil še najmanj strankarsko usmerjen. Pregledovala sem lahko le gradivo, ki je dostopno prek spleta, tako da so letnice, ki sem jih analizirala, omejene tudi glede na razporežljive vire, torej do leta 1910.

Če najprej omenim oblikovne značilnosti, se kaže napredek v ameriških časopisih, saj je veliko več fotografij in slikovnega gradiva kot pri slovenskih dnevnikih. Število strani prav tako kot v Slovincu in Slovenskem narodu ni ustaljeno in se spreminja. Največkrat obsega 6 strani, lahko jih je tudi do 14.

Kar se tiče naslovja, je leta 1910 v *New York Herald*u naslovje podobno naslovju v Slovenskem narodu in Slovincu, torej sestavljeno iz velikega naslova in podnaslova. Stalnih rubrik nisem zasledila, za razliko od naših dnevnikov, kjer je težnja ukinjanja značilna šele za zadnja leta izhajanja. Tudi telegrafska sporočila nimajo svoje rubrike, pač pa je podatek, da gre za telegraf, podan za naslovjem v oklepaju (By Telegraph to the Tribune).

Časovno-prostorski vhod se v New York Heraldu pojavlja, ni pa še ustaljen. To pomeni, da so tuji dnevniki v razvoju niso toliko pred slovenskimi.

Primerjava tematike, ki jo obravnavata časopisa, je skoraj nemogoča, saj je bil New York Tribune veliko bolj lokalni, kot sta bila Slovenec in Slovenski narod. Lahko pa ugotavljamo razlike v notranji zgradbi novinarskih prispevkov. V slovenskih dnevnikih so poročila še obeh oblik, kronološka in z obliko obrnjene piramide, v ZDA pa so že po državljanski vojni (1861–1865) popolnoma razvili stil pisanja obrnjene piramide (Hartsock v Merljak 2004, 31).

7.2 Primerjava z britanskim dnevnikom The Times

Za primerjavo slovenskih dnevnikov na začetku 20. stol. z britanskimi sem izbrala The Times, ki je začel izhajati že leta 1785.⁶⁹ V prvi polovici 20. stol. je imel torej že več kot 100-letno dnevniško tradicijo izhajanja. 1908 ga je kupil eden prvih časopisnih magnatov, Alfred Harmsworth, znan tudi kot Lord Northcliffe. 1922 je prešel v roke Johnu Jacobu Astorju. Med 1978 in 1979 ni izhajal. Od 1967 je bil lastnik Roy Thomson, dokler ga 1981 ni prodal Rupertu Murdochu.

The Times prav tako nima stalnega števila strani. V prvi polovici 20. stol. jih je skoraj vedno več kot 10, posamezen izvod pa ima lahko celo do 50 strani. Fotografij je veliko, torej glede tega slovenski dnevniki zaostajajo za angleškimi. Časovno-prostorski vhodi niso ustaljeni, naslovje je že razvito. Tako kot Slovenec in Slovenski narod poudarjata informacije od posebnih dopisnikov, tako tudi The Times večkrat poudari to dejstvo (*From Our Special Correspondent*). Določene rubrike obstajajo (npr. rubrika »The Ornaments Rubric«). Večino vključujejo pisma bralcev⁷⁰ ali pa nekakšne dopise oz. telegrafe (rubrika »*From the LONDON GAZETTE*«).

⁶⁹ Do 1788 se je imenoval *The Daily Universal Register*. Po 940 izdajah so ga preimenovali v The Times.

⁷⁰ *To the editor of the times*.

Slika 7.2: Vsebinska stran v časopisu *The Times* s 14. 8. 1934, 45



Vir: <http://archive.timesonline.co.uk/tol/archive>.

7.3 Primerjava z avstrijskim dnevnikom *Wiener Zeitung*

Da bi potrdila in nadgradila trditev, da so zgled za razvoj slovenskih časopisov tudi sosednji komunikacijski ustroji (Amon 2004, 57), sem pregledala še izvode avstrijskega *Wiener Zeitung*a.⁷¹ Izhajati je začel leta 1703 z imenom *Wienerisches Diarium*.

Sprva je objavljala regionalne in mednarodne novice, naznanila o rojstvih, porokah in osmrtnice. Leta 1780 se je preimenoval v *Wiener Zeitung* in postal »vladni« časopis (Österreich Lexikon online).⁷² Dnevnik je postal leta 1813.

Izhaja še danes in je eden najstarejših časopisov na svetu, ki še izhajajo. Še vedno ima pravico, da prvi objavlja uradne razglase in obvestila Republike Avstrije.

⁷¹ V okviru projekta ANNO Österreichische Nationalbibliothek od leta 2003 digitalizira izvode starih časopisov. Več na <http://anno.onb.ac.at>.

⁷² Österreich Lexikon online (<http://aeiou.iicm.tugraz.at/aeiou.encyclop>) je popolna različica tiskane verzije (Bamberger, Richard in Maria, Bruckmüller, Ernst (ur.). 1995. *Österreich Lexikon : in zwei Bänden*. Wien : Verlagsgemeinschaft Österreich-Lexikon.)

Navadno je obsegal okrog 16 strani ali več, izhajal je tudi ob nedeljah (med leti 1922 in 1933 ni nedeljskih izdaj). Večerne izdaje so se imenovale *Wien Abendpost*. Slikovnega gradiva v časopisu Wiener Zeitung ni.

Časovno-prostorski vhod se pojavlja, a še ni ustaljen. Rubrik je manj kot v Slovenskem narodu in Slovencu, kar kaže na to, da je bila v slovenskih dnevnikih želja po preglednosti in branju po naslovih večja kot pri avstrijskem dnevniku. Tudi zato naslovje v Wiener Zeitungu še ni večdelno.

Slika 7.3: Naslovna stran časopisa Wiener Zeitung, 25. 10. 1923



Vir: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?apm=0&aid=wrz&datum=19231025&seite>.

Konec 2. svet. vojne so bili slovenski dnevniki že na enaki razvojni stopnji kot tuji, kar se tiče oblikovnih lastnosti in naslovja. Kljub temu da sta Slovenski narod in Slovenec prenehala izhajati, je imelo slovensko novinarstvo močne temelje za nadaljnji razvoj dnevniškega tiska. Od ameriških in angleških časopisov se razlikujejo le po količini fotografij in rubrik, avstrijski Wiener Zeitung pa je celo stopnjo za našimi dnevniki.

8 Zaključek

V diplomski nalogi sem z analizo razvoja naslovja in žanrov kot elementov, ki sem jih izbrala za kazalnika napredka, potrdila tezo, da sta Slovenski narod in Slovenec v 20. stol. postala sodobna dnevnik in da sta k temu prispevali obe svetovni vojni ter ostalo politično dogajanje. Zahteva po aktualnosti je k nam prinesla tuje informacije, z njimi pa tudi njihove oblike sporočanja, izbiro jezikovnih sredstev in žanrov za upovedovanje specifične vsebine ter zgled za ločevanje med interpretacijo in informacijo.

Pri analizi elementov, ki se pojavljajo v časopisih, glede na količino gradiva in neustaljenost ter nedoslednost pri uporabi novinarskih elementov nastopi problem, kdaj neki element označiti kot dokončno oblikovan in uveljavljen. Ko sem analizirala naslovje, sem ga označila kot »pogosto«, »ustaljeno« šele, ko se je uveljavil, in ne, ko se je prvič pojavil.

V 19. stol. se je šele kazala težnja po ustaljevanju rubrik in njihovih naslovov. Rubrike in podnaslovi so se razvijali predvsem zaradi težnje po preglednejšem branju, branju po naslovih. V 20. stol. pa so se naslovi še naprej razvijali, rubrike so se ustalile in proti koncu izhajanja že izginjale.

Prav tako moram pri trditvi, da se enodelno naslovje razvije prek dvodelnega v polno, poudariti, da tudi v zadnji stopnji razvoja kar pogosto še vedno zasledimo najosnovnejšo obliko – panaslove. Stalne oblike naslovja torej za Slovenski narod in Slovenca ne moremo določiti, lahko pa rečemo, da v prvi polovici 20. stol. navadno zasledimo različice naslovja, sestavljenega iz velikega naslova in podnaslova ali podnaslovnega sklopa in včasih celo iz nadnaslova. V zgodnjem poročevalstvu so bili še ne izrazita prvina, z razvojem pa se je v prvi polovici 20. stol. dokončno pokazala težnja po strnjevanju in izpostavljanju najpomembnejših podatkov.

Dokončno se je ustalil časovno-prostorski vhod za naslovjem in s tem tudi časovna umestitev dogodka. Časovno-prostorski vhod, ki je bil še leta 1900 značilen le za nekatere telegrame, postane stalen sestavni del poročila.

Začela se je kazati jasna razlika med poročevalnimi in presojevalnimi besedili. Ker je prevladovala informativna funkcija, so poročevalska besedila vsebovala vse manj komentatorskih prvin in vse več avtomatizmov. Razvila pa so se tudi interpretativna besedila, ki ne le da so se ločila od poročevalskih, ampak so se tudi popolnoma osvobodila tradicije iz 19. stol. (pisemska tradicija) in postajala besedila z interpretativno vlogo.

Določitev prelomnice, ko se poročilo loči od komentarja, je zapletena, ker je težko prepoznati tipske strukture, saj se žanri še vedno večkrat mešajo in prepletajo. Razlik med

informacijo in interpretacijo sicer ni težko določiti. Težje je ugotoviti, kdaj se eno loči od drugega. Dolgo časa se pojavljajo mešani žanri, nato se v posameznih prispevkih novica in komentar že uspešno ločita, a hkrati se z njima še vedno pojavljajo mešani žanri. Vest, ki sprva ni ustrezala vestiškemu pravzorcu, se razvije do te mere, da odgovarja na vsa pomembna vprašanja in vključuje osnovne definicijske prvine sodobne vesti.

Zanimivo je tudi prehajanje enega žanra v drugega. Ko ena oblika postane zastarela, se pojavi na njenem mestu druga, ki je značilna za sodobne časopise. V posameznih specifičnih razmerah pride do preoblikovanja ene oblike v drugo ali pa se pojavi nova.

Če povzamemo ugotovitve glede razvoja vesti, ne moremo trditi, da so telefonska in brzojavna sporočila predhodniki vesti, ker se oboji pojavljajo sočasno in imajo zelo podobno obliko in vsebino. Razlika je le v tem, da ima vsako brzojavno sporočilo svoj časovno-prostorski vhod, vesti pa imajo sprva enega skupnega, takoj za rubričnim naslovom, kar se z razvojem spremeni.

Največja pomanjkljivost pri razvoju naslovja, še bolj očitno pa žanrov, je, da se nova oblika, ki se pojavi, ne razvija naprej. Tipičen primer, ki potrjuje to trditev, je intervju. Iz primerov lahko razberemo, da so avtorji, torej novinarji, že obvladali pravila pisanja intervjuja, kot jih poznamo danes, a kljub temu so ga pri svojem delu uporabili zelo redko. V prvih letih po 1900 intervjuja razumljivo še ni, saj so kot vire za svoj prispevek uporabljali prispevke iz tujih časopisov, tako da ni bilo avtorskega dela pri pridobivanju informacij. Kasneje je razvidno, da je novinar sam prišel do informacije. To potrjuje tudi oznaka »izvirno poročilo«. A intervjuji niso nič pogostejši.

Na žanre in naslovje torej vplivajo tudi zunanji dejavniki. Še posebej obdobje 1. svet. vojne počasi prinese ločevanje žanrov v smislu, da se začnejo zaradi specifičnih razmer in potreb pojavljati prava poročila brez subjektivnih elementov. V pregledanih izvodih časopisov so v prvih letih 20. stol. vire informacij navajali še zelo redko, tako da lahko vsako informacijo razumemo kot novinarjevo osebno mnenje. Z navajanjem virov poročil z bojišč in agencijskimi poročili se oblikuje kriterij objektivnosti, ki začne ločevati komentarje od poročil.

Spremembe sta časopisa doživljala tudi na jezikovnem področju. Izoblikovanje novinarskega jezika in njegovih tipičnih oblik je povezano z razvojem in poenotenjem slovenskega knjižnega jezika. Očitno je, da je pestrost uporabe stilno zaznamovanih jezikovnih sredstev, torej aktualizmov in avtomatizmov, odvisna tudi od vsebinske tematike časopisa. Jezik v zadnjih letih 1945 postane suhoparnejši, avtomatizmi se omejujejo zgolj na poročevalsko sklicevalnost. Razlog je najverjetneje v tem, da velik del časopisa predstavljajo

le vesti in poročila o vojnem stanju in zunanjepolitični tematiki. Zaznamovana jezikovna sredstva se večinoma pojavljajo pri interpretativnih žanrih, v katerih sta avtorjev pogled in stališče na ubesedeno podana.

Slovenski narod je postal dnevnik že leta 1873, Slovenec šele deset let kasneje, a to ne pomeni velikih razlik med njima. Po mojih ugotovitvah sta bila tako Slovenski narod kot tudi Slovenec dobro urejena dnevnika, kar utemeljuje tudi razvoj v smeri sodobnih časopisov. Tudi dejstvo, da je bil prvi liberalno, drugi pa klerikalno usmerjen, ne ustvarja velike razlike med njima. Trditev, da Slovenec zgolj posnema in sledi Slovenskem narodu, sem ovrgla. Razumljivo pa je, da sta si zelo podobna, saj navsezadnje izhajata sočasno.

Tik preden sta Slovenec in Slovenski narod prenehala izhajati, sta bila torej že zgledno urejena in zgrajena dnevnika, na stopnji razvoja, ki je bila skoraj enaka kot pri tujih časopisih. S tem sta ustvarila dobro osnovo za nadaljnji razvoj slovenskega dnevnškega tiska.

9 Literatura

- Amon, Smilja. 1997. Slovenski narod. V *Enciklopedija Slovenije 12 (Slovenska n–SZ)*, 48. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Amon, Smilja. 2004. Obdobja razvoja slovenskega novinarstva. V *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*, ur. Melita Poler Kovačič in Monika Kalin Golob, 53–68. Ljubljana: FDV.
- 1996. *Tisk in politika v Jugoslaviji. 1918–1941*. Ljubljana: FDV.
- ANNO (Austrian Newspapers online)*, Österreichische Nationalbibliothek. Dostopno prek: <http://anno.onb.ac.at> (15. julij 2008).
- Bamberger, Richard in Maria Ernst Bruckmüller, ur. 1995. *Österreich Lexikon: in zwei Bänden*. Wien: Verlagsgemeinschaft Österreich-Lexikon. Dostopno prek: <http://aeiou.iicm.tugraz.at/aeiou.encyclop> (15. julij 2008).
- Bathin, Mihail. 1980. *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd: Nolit.
- Brooks, Brian S., George Kennedy in Don Moen R. Ranly. 1988. *News Reporting and Writing*. New York: St. Martin's Press.
- Breznik, Anton. 1944. *Jezik naših časnikarjev in pripovednikov*. Ljubljana: Družba sv. Mohorja.
- 1967. *Življenje besed*. Maribor: Obzorja.
- Bunc, Stanko. 1937. O slovenskem novinarskem jeziku. *Življenje in svet* 22 (11): 162–167.
- Cvirn, Janez. 1997. Shod slovanskih časnikarjev v Ljubljani, 36. V *Slovenska kronika XX. stoletja: 1900–1941*, ur. Marjan Drnovšek in Drago Bajt. Ljubljana: Nova revija.
- Dular, Janez. 1974. *Publicistični jezik v prepletu jezikovnih zvrsti in slogovnih različic*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Emery, Michael in Edwin Emery. 1954/1988. *The press and America: An Interpretive History of the Mass Media*. Sixth Edition. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Encyclopedia Britannica online*. Paul Reuter. Dostopno prek: <http://student.britannica.com/comptons/article-9276703/Paul-Reuter> (10. januar 2008).

- Erjavec, Karmen. 1998. *Koraki do kakovostnega novinarskega prispevka*. Ljubljana: Jutro.
- Forštner, Leja. 2007. *Začetki intervjuja v Jutru v obdobju med obema vojnama (1920–1938)*.
Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- Hladnik, Miran. 2002. Feljton. Dostopno prek: <http://lit.ijs.si/feljton.html> (10. marec 2008).
- Jesenšek, Marko. 2005. *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: Slavistično društvo.
- 2007. *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: Slavistično društvo.
- Kodeks novinarjev Slovenije*. 2002. Dostopno prek: http://www.razsodisce.org/razsodisce/kodeks_ns_txt.php (20. december 2007).
- Kalin Golob, Monika. 1996. Jezikovnokulturne smeri na Slovenskem: romantiki in realisti oz. puristi in protipuristi? V *Jezik in čas*, ur. Ada Vidovič Muha, 77–91. Ljubljana: Znanstveni inštitut filozofske fakultete.
- 2000. Interpretativna funkcija kot merilo izbire jezikovnih sredstev v uvodnikih Slovenskega naroda. *Slavistična revija* 4 (48): 363–481.
- 2003. *H koreninam slovenskega poročevalnega stila*. Ljubljana: Jutro.
- 2004. Novinarski jezik in stil: kaj vemo in česa ne. V *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*, ur. Melita Poler Kovačič in Monika Kalin Golob, 69–83. Ljubljana: FDV.
- 2005. Novinarstvo in jezik(oslovje). V *Uvod v novinarske študije*, ur. Melita Poler Kovačič in Karmen Erjavec, 74–109. Ljubljana: FDV.
- 2008a. Naslovje v slovenskih tiskanih medijih: od izbesedilnih panaslovov do interpretativnih čeznaslovov. V *44. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*, ur. MatejA Pezdirc Bartol, 15–23. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko FF.
- 2008b. Jezikovnokulturni pristop k knjižni slovenščini. Ljubljana: FDV.
- Korošec, Tomo. 1976. *Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila*. Ljubljana: FSPN.

--- 1985. Jezikovna kultura in jezikovna politika. V *Slovenski jezik 4*, ur. Tomo Korošec in Janez Dular, 60–73. Maribor: Obzorja.

--- 1998. *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.

Košir, Manca. 1988. *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana, DZS.

--- 2003. *Surovi čas medijev*. Ljubljana: FDV.

--- 2004. Kdo govori v intervjujih slovenskega tiska? V *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*, ur. Melita Poler Kovačič in Monika Kalin Golob, 33–52. Ljubljana: FDV.

Kranjec, Matjaž. 1978. *Razvoj potopisne reportaže na Slovenskem v letih 1848–1918 s teoretično opredelitvijo reportaže*. Diplomaska naloga. Ljubljana: FSPN.

Laban, Vesna. 2007. *Televizijski novinarski diskurz: žanrska in stilna razčlenitev*. Ljubljana: FDV.

Luthar, Breda. 1998. *Poetika in politika tabloidne kulture*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

--- 2003. Produkcija lokalne slave. *Teorija in praksa* 40 (2): 287–299.

Merljak Sonja. 2004. *Novi žurnalizem Toma Wolfa v ZDA in v Sloveniji*. Doktorska disertacija. Ljubljana: FF.

Merljak Zdovc, Sonja. 2007. *Preteklost je prolog: pregled zgodovine novinarstva na Slovenskem in po svetu*. Ljubljana: FDV.

Milosavljevič, Marko. 2003. *Novinarska zgodba*. Ljubljana: FDV.

Perovič, Tomaž in Špela Šipek. 1998. *TV novice*. Ljubljana: Šou Študentska založba.

Prunk, Janko. 1997. Slovenec. V *Enciklopedija Slovenije 11 (SAVS–slovenska m)*, 295. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. 2005. Ljubljana: DZS.

Slovenec, 1900–1945. Ljubljana: Narodna tiskarna.

Slovenski narod: političen list za slovenski narod, 1900–1945. Ljubljana: Ljudska tiskarna.

Snoj, Marko. 1997. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Splichal, Slavko. 1975. *Razsežnosti politične propagande: teoretični model in aplikacija na mednarodno propagando*. Ljubljana: FSPN.

--- 2000. Novinarji in novinarstvo. V *Vregov zbornik*, ur. Slavko Splichal, 47–56. Ljubljana: Evropski inštitut za komuniciranje in kulturo in FDV.

--- 1984. *Mlini na eter*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Stephens, Mitchell. *History of Newspapers for Collier's Encyclopedia*. Dostopno prek: <http://www.nyu.edu/classes/stephens/Collier's%20page.htm> (27. december 2007).

Stöber, Rudolf. 2005. *Deutsche Pressegeschichte: von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Konstanz: UVK, Ver.-Ges.

Škrlep, Andrej. 1990. Značilnosti razvoja britanskega tiska. *Teorija in praksa* 27 (12): 1523–1533.

The library of Congress. Chronicling America: Historic American Newspapers. Dostopno prek: <http://www.loc.gov/chroniclingamerica/ndnp:1807278/display.html?n=0&scope=fullt.ext&pageNum=1¤tSort=&mode=list> (15. januar 2008).

Times online. *Times Archive*. Dostopno prek: <http://archive.timesonline.co.uk/tol/archive> (10. maj 2008).

Toporišič, Jože. 1981. *Slovenska zvrstna besedila*. Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture.

Toporišič, Jože. 1991. *Družbenost slovenskega jezika*. Ljubljana: DZS.

--- 1984, 2004. *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Van Dijk, Teun A. 1988. *News as Discourse*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.

Vatovec, Fran. 1967. *Razvoj jugoslovanskega novinarstva I: razvoj slovenskega novinarstva*. Ljubljana: Visoka šola za politične vede.

--- 1968. *Ob stoletnici ustanovitve »Slovenskega naroda« 1868–1968*. Maribor: Društvo novinarjev Slovenije.

Vobič, Igor. 2006. *Mit novinarske objektivnosti*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Vodopivec, Peter. 2006. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*. Ljubljana: Modrijan.

Vidovič Muha, Ada. 1971/1972. Oris dveh osnovnih pojavnih oblik sistema knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 17 (6): 178–186.

Vreg, France. 2000. *Politično komuniciranje in prepričevanje. Komunikacijska strategija, diskurzi, prepričevalni modeli, propaganda, politični marketing, volilna kampanija*. Ljubljana: FDV.

10 Priloge

Priloga A: Zveza z elitnimi osebnostmi (Slovenec, 12. 4. 1945, 1).

Predsednik USA Roosevelt umrl

Novi predsednik Združenih držav je Harry Truman

Berlin, 13. aprila. Kakor javljajo iz Bole hiše, je ameriški predsednik Roosevelt nenadno umrl v četrtek popoldne na posledicah možganske krvavitve. Roosevelt je umrl v Warm Springu (država Georgia). Podpredsednik senator Harry Truman bo prevzel dolžnosti predsednika.

Izjava Bole hiše v Washingtonu pravi:

Truman je bil obveščen. Poklican je bil v Bole hišo, gospa Roosevelt ga je obvestila. Tudi zunanji minister je bil obveščen. Sklepana je bila noja vlada.

Stockholm, 13. aprila. Newyorški dopisnik »Dagens Nyheterne« javi, da je vest o Rooseveltovi smrti vplivala pretresujoče na vsa ameriški narod. »Stockholms Tidningene« podčrtava, da so bili v Londonu v zvezi z Rooseveltovo smrtjo izredno pretreseni. Kralj Jurija je vest o smrti najgloblje prizadela.

Berlin, 13. aprila. Podpredsednik Truman, Rooseveltov naslednik bo naslednjega meseca šel dl let ter se je rodil v Missouri. Kot mladen uradnik v Missouri je prišel neopazna vzpon do najvišjih ameriških mest. Leta 1933 je bil prvič izvoljen za senatorja ter podpiral v svojem službovanju New Deal. L. 1941 je bil ponovno izvoljen. Znan je postal Truman kot predsednik senatskega odbora za preiskavo vojnih prizadevanj. Pri zadnjih volitvah za mesto podpredsednika so mu je moral usmakniti Henry Wallace.

Stockholm, 13. aprila. Kakor določa ustava, je podpredsednik senator Harry Truman prevzel mesto severnoameriškega predsednika ter je že prisegel. Po prisegi je podal naslednjo izjavo:

»Potrudil se bom delati tako, kakor bi po mojem mnenju ravnal predsednik. Zato sem tudi naprosil vlado, da ostane. Svetu zagotavljam, da bomo nadaljevali vojno na obeh bojiščih na vzhodu in zahodu z vso energijo do uspešnega konca.«

Berlin, 13. aprila. Nepodkupljiva usoda je s hladno roko odstranila iz življenja eno glavnih figur političnih dogovorov našega časa, ki je prinesla ogromno trpljenje svetu in katere destruktiven značaj tega častitljivega politika je vodil do bolj zapeljane, kakor vodeno državo v usodo.

Roosevelt se ni čutil Amerikanca, temveč vsem svojem delovanju ne glede na njegovo osebne interese za opolno-

Združenih državah prevladajo na vseh področjih javnega življenja. Njega so njegovi prijatelji opevali za mesijo mednarodne židovske velefinančne in on je brez dvoma razumel do najvišjih ekstrimov dovedeno idejo nesomsjenega severnoameriškega imperializma letovstili z vsežidovskimi svetovnim področjem nadvlado ter koordinirati politiko Bole hiše a trgovskimi interesi Wallstreeta. To, po čemer je Roosevelt vrtel, je bilo svetovno gospodarstvo dolarskega imperializma. Ta agresivna tendenca proti vsemu svetu -- pri tem tudi proti lastnemu zavezniku, kakor n. pr. Angliji -- je znak politike tega 31. severnoameriškega predsednika, ki se je rodil 30. januarja 1882 v New Yorku. Najprej si je izbral poklic odvetnika, potem pa je sprito odnošajev in kot pristni svetovnega prostozidarstva, pri katerem je v zadnjem času vrtil najvišjo službo, zaplaval v politično vodo. Leta 1913 je pod Wilsonom nastopil prvič mesto visokega državnega uradnika kot morariki državni podjuznik. Za inkraz je Roosevelt pokazal, da razumno prav dobro povezal politiko z osebnimi kupčijami. Leta 1921 je obolel na spinalni otroški paralizis ter se za dalj časa odselnil s političnega odra.

Drugi odsek Rooseveltovega političnega življenja pa se pričenja l. 1928, ko mu je uspelo, da je postal guverner države New York. Pojavila so se je a temu odskočna deska za izpolnitev največjega Rooseveltovega cilja, da bi postal severnoameriški predsednik. Leta 1933 je Rooseveltova klika dosegla njegovo izvolitev. Odšel je ostal po večkratni zopetni izvolitvi, ki predstavlja novost v severnoameriški zgodovini ustave, ne čelu države.

Najprej se je poskušal na področju notranje politike, kjer je skušal doseči preobrat v takozvanem New Dealu. Poskusi je končal s očitnim fiaskom. Življenje predvsem širokih množic je doseglo v resno socialno krizo, iz katere ni Roosevelt našel druge poti, kakor odvrnitev potem aktivnejše tuzanje politiko v presusmerjenju na vojno. V popolnem soglasju z židovskimi velefinančniki, ki so ga laesko imenovali bodočega gospodarja sveta, se je zalezel v politiko dolarskega imperializma, organiziral ogromno oborožitev predvsem na morju ter notil požare novega svetovnega konflikta. Ugodno mu je pri tem bilo Churchillovo vojno

Priloga B: Rubrika Telefonska in brzojavna sporočila. Vsaka vest ima svoj časovno-prostorski vhod (Slovenski narod).

Telefonska in brzojavna poročila.

Gostovanje Ivovskega gledališča na Dunaju.

Dunaj, 2. maja. Včeraj se je vršila tu predstava Ivovskega narodnega gledališča v „Bürgertheatru“. Gledališče je bilo natlačeno polno. Gostovanje bo trajalo teden dni.

Veliko poverjenje.

Bukarešt, 2. maja. V trgovinskem ministru so prišli na sled velikemu poverjenju. Govori se, da manjka denarja okrog 1 milijona.

Zaradi imenovanja v gosposko zbornico.

Dunaj, 2. maja. „Morgen“ javlja, da to v prihodnji seji poslanske zbornice vložena nova interpelacija zaradi imenovanja veleindustrija Wetzlerja za člana gosposke zbornice. V interpelaciji bosta navedena dva poljska poslanca, ki sta baje posredovala pri Wetzlerjevemu imenovanju.

Dr. Weisskirchner — dunajski župan.

Dunaj, 2. maja. „Montagsrevue“ javlja, da bo trgovinski minister dr. Weisskirchner še pred koncem leta prevzel župansko čast in da se vsled tega sedanjí župan dr. Neumayer sploh ne bo preselil v uradno stanovanje dunajske mestne hiše.

Volitve na Ogrskem.

Budimpešta, 2. maja. Vladna stranka je postavila 351, Justhova 180, Kossuthova 147, ljudska stranka 58, Romuni 48, Slovaki 21, stranka leta 1867. 32, in stranka 1. 1848. 17 kandidatov.

Srbski prestolonaslednik — nadporočnik.

Belgrad, 2. maja. Uradne „Srbske Novine“ priobčujajo kraljev ukaz, s katerim se prestolonaslednik kraljevič Aleksander imenuje za nadporočniká.

Hofrichterjeva afera.

Dunaj 2. maja. Hofrichter je duševno popolnoma uničen. Preiskovalni sodnik stotnik avditor Kunz ga je danes zopet zasliševal. Hofrichterjeva

žena se da od svojega moža ločiti in se naseli pri nekem poročniku v Vratislavi v pruski Sleziji. Pridejate si do tedi drugo ime.

Abdul Hamidove občutljiva vrbija.

Solun 2. maja. Ena izmed favoritnij je porodila odstavljenemu sultanu Abdul Hamidu krepko hčerko. Abdul Hamid je star 68 let.

Björnsoev povratek v domovino.

Kristijanija 2. maja. Na parnik z mrtvim truplom velikega Björnsona je čakala tisočglava množica. Ko so krsto prenesli na suho, so jo obstopili kralj Hakon in vsi ministri. Na to so mrtvo truplo prepeljali v cerkev, kjer so se vršile cerkvene ceremonije.

Prestolonaslednik Fran Ferdinand.

Dunaj, 2. maja. Prestolonaslednik Fran Ferdinand je danes odpotoval na Semernik, kjer ostane več dni.

Dr. Lukacs in dr. Tomašić na Dunaju.

Dunaj, 2. maja. Iz Pešte je prišel sinoči ogrski finančni minister dr. Lukacs.

Dunaj, 2. maja. Dopotoval je s Semernika hrvatski ban dr. Nikola pl. Tomašić.

Cesar in poljsko gledališče.

Dunaj, 2. maja. Ravnatelj Ivovskega gledališča je poslal cesarju vabilo k predstavam tega gledališča v »Bürgertheatru«. Cesar je ravnatelju poslal pismo, v katerem se zahvaljuje za vabilo, želi gledališču polnega uspeha in obžaluje, da mu ni mogoče, da bi se mogel odzvati ljubeznjivemu vabilu.

Grof Aehrenthal špekulira na Novi pazar.

Dunaj, 2. maja. „Nemes Wiener Journale“ javlja iz Pešte: V političnih krogih zatrjujejo, da je minister grof Aehrenthal začel s Turčijo pogajanja glede pridobitve sandžaka Novi pazar. List pripominja: Kakor zveni ta vest neverjetno, vendar je treba konstatirati, da niso bili vojaški krogi čisto nič zadovoljni s tem, da je grof Aehrenthal sandžak vrnil Turčiji. Ni torej izključeno, da bo iz stratežičnih ozirov zopet potreba, da naša država znova zasede to ozemlje.

Razburjenje v Srbiji.

Belgrad, 2. maja. Vesti iz Pešte in Dunaja, da namerava Avstro-Ogrska znova okupirati sandžak Novi pazar so v srbski javnosti povzročile kolosalno razburjenje.

Turčija in Avstro-Ogrska.

Carigrad, 2. maja. Med Turčijo in Avstro-Ogrsko je vsled dogodkov, ki so se doigrali zadnje dni za — kulisami, nastala silna napetost. Bati se je resnega konflikta.

Vstaja v Albaniji.

Carigrad, 2. maja. Po uradnih poročilih vlada sedaj v bližini soteske Kačanlik popoln mir. Vstaši v gilanskem in kačanliškem okraju so se jeli razhajati.

Carigrad, 2. maja. Po poročilih kosovskega valije je nastal v okolici Pristine, Prizrena in Kačanlika mir. Albanci so se umaknili proti severozapadu in se baje zbirajo okrog Peći.

Solun, 2. maja. Poveljnik desnega krila turške armade Osman paša operira sedaj ob Gornji Moravi. Vojska preiskuje posamne vasi. Kjer so hiše prazne, se smatra, da so njeni lastniki uporniki. Take hiše so brez pardona porušijo.

Carigrad, 2. maja. Ker so vse brzojavne zveze v Albaniji in Stari Srbiji pretrgane, ni zanesljivih poročil o operacijah turške armade v Albaniji.

Priloga C: Razširjena vest, pri kateri je naslovje sestavljeno iz velikega naslova, podnaslova in časovno-prostorskega vhoda, ki nam poda najpomembnejše informacije. Ostala vsebina je posredovana kronološko in ne v obliki obrnjene piramide (Slovenski narod, 10. januar 1939, 2).

Pod vlak, ker ni smel v Nemčijo

Samomor 17 letnega čevljarskega vajenca Franca Šemeta iz Zenkovcev pri Radgoni

Gornja Radgona, 9. januarja

Ko so šli v nedeljo zjutraj ljudje iz okolice k jutranji maši v nemško Radgono, so opazili postopati okrog kolodvora 17letnega čevljarskega vajenca Franca Šemeta, doma iz Zenkovcev pri Radgoni (Nemčija). Nihče pa ni slutil zle namere samomorilnega kandidata, ki je šel svojo poslednjo pot iz življenja v smrt. Šemet je odšel mimo postaje na samotni kraj na polju, kjer je železniška proga nekoliko poglobljena. Tam je legel na tračnice tako, da mu je bil vrat točno na tračnici medtem ko je telo ležalo na eni strani, glava pa na drugi. Ko je odhajal iz Radgone proti špilju prvi vlak ob 6.12. je bilo še precej mračno in megleno jutro, tako da strojevodja ni mogel opaziti, kaj se dogaja pod kolesjem lokomotive. Nesrečnega je našel šele po odhodu vlaka svetilničar, ki je ugašal luči, ko se je že zdanično. Truplo je ležalo na progi z odrezani

glavo, ki jo je kolesje stroja vleklo za seboj nekaj metrov po progi.

Obveščeni so bili takoj sorodniki, ki so povedali, da se je Šemet učil čevljarstva pri Francu Šapaču v Radgoni, Dolga ulica, in sicer poldrugo leto. Tam si je tudi našel precej tovarišev svoje vrste. Ker so šli nekateri izmed teh na delo v Nemčijo, so vabili s seboj tudi Šemeta, ki se je prejšnji teden odločil odpotovati za njimi. Zapustil je svojega mojstra ter odšel domov v Zenkovce, češ da se odpravlja v Nemčijo, kar so mu domači prepovedali, ter zahtevali od njega, da se najprej izuči, potem pa naj bi odšel s trebuhom za kruhom. Ker se temu France ni hotel ukloniti, so ga domači v soboto zopet vrnili k mojstru, kjer naj bi se še učil. To pa je Franceta tako raztogotilo, da je sklenil končati si življenje, ker ni smel v Nemčijo.

Priloga D: Rubrika Razne stvari. Pod rubričnim naslovom je več malih naslovov (kot npr: *Zopet nov komet.*) Grafično so ločeni od besedila le z odebeljenim tiskom, stojijo v isti vrstici kot nadaljevanje besedila. Včasih so le začetek povedi (drugi odstavek) (Slovenski narod, 24. 2. 1910, 3).

Razne stvari.

* **Zopet nov komet.** Iz Kiela poročajo, da so odkrili zopet nov komet. Dne 20. t. m. ob 7. uri zvečer je bil prav blizu Halleyevega komet.

* **Velike demonstracije** so vprizorili meščani v Cairu v državi Illinois proti zamorcem in policislom. Neki zamorec je ukradel denarnico nekemu belokožcu. Zamorec so zaprli, toda razjarjena množica ga je hotela izvleči iz ječe ter linčati. Pred ječo je nastal pravecat boj med policijo in med tuločo in grozečo množico. Policija je morala streljati. En belokožec je bil ubit, več pa ranjenih.

* **Praktičen pouk v čilkaških šolah.** V Grahamovi višji šoli, kjer obiskuje 562 učenk in učencev, so nedavno poučevali otroke, kako je

možna iz najmanjšega mesa napraviti okusne jedi ali pečenke in kako treba rezati meso. Učiteljice so najprej narahovale otrokom velik popis o pripravljanju jedi iz mesa, nakar je prišel v šolo mesar, oblečen v belo obleko. Prispeljali so mu obilo mesa in potem je otrokom raskasoval, kako je treba rezati meso. Pri tem se je razresalo toliko mesa, da bi zadostovalo za deset rodbin in sicer za vsako po deset funtov. Meso so potem razdelili med one otroke, ki so najboljši pri pouku.

* **Povest o dveh ženah iz porušene Mesine.** Pri velikem predlanskem potresu v Mesini je srečno ušel smrti meščan Scaringi, dočim so podrtine zasule njegovo mlado ženo. Scaringi je nekaj časa objokoval njeno smrt, a se je brzo potolažil in se znova oženil s krasnim dekletom. Te dni pa potrkna na Scaringijeve vrata tuja, tedno oblečena ženska. Ko je Scaringi odprl vrata, mu pade okrog vrata njegova prejšnja -- žena. Ruski junaški mornarji so nesrečnico brez Scaringijevega znanja rešili izpod razvalin in jo odpeljali na Rusko v bolnišnico, kjer se je polagoma popolnoma ozdravila. Scaringi, ki je tako naglo pozabil na svojo bivšo -- živo ženko, bo imel sedaj precej sitnosti.

* **Kaj je mož svoji ženi?** Če je lepa in mlada kakor spomladansko jutro, a brez misli kakor zimska noč, tedaj jej je gospodar kakor tudi vsaki drugi svoji stvari. Ako je divna kot angel, a zlobna kakor vrag ali bogata kakor Krez, potem jej je su-

močnejšemu od sebe. Če je pametna kakor on, a je boljša od njega, tedaj jej je veren soprog in prijatelj. Orientalci so že po naravi gospodarji svojih žen, a jim vendar služijo; prebivalci zahodnih dežel so po odgoji njih oboževalci, pravzaprav pa jih imajo v življenju za največje sužnje. Pri nas Slovanih so pa tudi že možki, ki niso svojim ženam niti gospodarji, niti sluge, pa tudi one niso njim sužnje, niti pokroviteljice; mož in žena sta enakopravna: človek bo dočnosti.

* **40 ljudi umoril.** V Tacomi, Wash., so prijeli Nemca Wm. Gohla, agenta mornarske unije, ki je kot tak preskrboval mornarijem delo na parnikih in jadrankah. Prijeli so ga, ker je obdolžen umora nekoga Chas. Halberga. Policija pa je prepričana, da je sedaj prišla morilec, ki ima najmanj 40 človeških življenj na svoji vesti. Tekom zadnjih let so skoraj vsak mesec našli vsaj po čnega mrtvega mornarja in vsa trupla so bila redno v močvirjih ali pa v bližnjih rekah. Vsakoo je vedel, da nekdo mori mornarje, vendar pa morilen niso mogli nikdar priti na sled. Zanj je bilo pritrjeno težko sidro, katero so spoznali kot Gholovo last. -- Gohla smatrajo za pravega morskega roparja. Policija je mnenja, da je Ghol redno oropal one mornarje, kateri so se vrnili domov iz kakega daljšega potovanja. Nesrečnike je umoril, da je takoj svoj zločin prikril.

* **Pogodba za samomor.** Pismonoša Sandie Morrison v Omahi v Ameriki se je pred šestimi leti oženil. Na dan poroke sta sklenila z mlado ženo, da se bouda po pretoku šestih let ustrelila. V pogodbi sta sklenila, da izvršita samomor, kakor hitro se oden ali drugi prepriča, da se ne izplača več živeti. Pred kakimi 14 dnevi je prišel Morrison domov od dela in je dejal svoji ženi: »Hattie, sklenil sem, da je najbolje, ako umreva. Skleniva torej naše stvari in pojdiva skupaj v smrt.« Hattie pa s tem ni bila zadovoljna. V sled tega jo je mož napadel z nožem in jo nevarno ranil. Kljub temu je pa imela še toliko moči, da je bežala k svojim staršem. Morrison se je napolil zvečer v njevo stanovanje, kjer je ženo ponevno prosil naj izvrši samomor, kakor je prej obljubila. Ona mu je pa odvrnila, da na to ni pripravljena. To ga je tako vjezilo, da je prišel na njo streljati. Žena je nevarno ranjena. Streljal je tudi na njenega očeta in končno se samago sebe ustrelil.